

ศึกษาเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของอริสโตเติล
กับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

THE COMPARATIVE STUDY OF THE STANDARDS OF THE JUDGMENT
OF THE ETHICS GIVEN BY ARISTOTLE AND
PHRA BRAHMAGUNABHORN (P.A. PAYUTTO)

นายอมรเทพ หวังแก้ว

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

ศึกษาเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของศิลปินโตเตล
กับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

นายอมรเทพ หวังแก้ว

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**THE COMPARATIVE STUDY OF THE STANDARDS OF THE JUDGMENT
OF THE ETHICS GIVEN BY ARISTOTLE AND
PHRA BRAHMAGUNABHORN (P.A. PAYUTTO)**

Mr. Amornthep Wungkaew

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Philosophy)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้
นักศึกษานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา

.....

(พระศรีสิทธิมนูณี)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

..... กรรมการ

(พระมหาเกษม ตรีโณ, ผศ.ดร.)

..... กรรมการ

(ผศ. ดร. ประเวศ อินทองปาน)

..... กรรมการ

(ผศ. ชำนาญ พาสื่อ)

..... กรรมการ

(ดร. วีรชาติ นิ่มอนงค์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหาเกษม ตรีโณ, ผศ.ดร. ประธานกรรมการ

ผศ.ดร. ประเวศ อินทองปาน กรรมการ

ผศ. ชำนาญ พาสื่อ กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของอริสโตเติลกับ
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

ผู้วิจัย : นายอมรเทพ หวังแก้ว

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหากฤษณะ ตรุโณ, ผศ.ดร. ป.ธ.๓, พธ.บ., (ปรัชญา) Ph.D.

: ผศ.ดร. ประเวศ อินทองปาน ป.ธ.๕, พธ.บ., M.A. Ph.D.

: ผศ. ชำนาญ พาชื้อ ป.ธ.๔, พธ.บ., M.A.(Philosophy)

วันที่สำเร็จการศึกษา : ๒๕ เมษายน ๒๕๕๗

บทคัดย่อ

จากการศึกษาเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของอริสโตเติลและ
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พบว่า จุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์คือ ความสุข
พระพรหมคุณาภรณ์ให้ความสำคัญกับสภาวะที่เรียกว่า “นิพพาน” ซึ่งเป็นสภาวะที่หลุดพ้น
จากกิเลส เกิดจากความสงบในจิตใจของบุคคลที่เข้าถึงสภาวะนั้น บุคคลใดที่สามารถเข้าถึง
สภาวะความสุขแบบนี้เรียกว่า “อริยบุคคล” แต่ความสุขในทรรศนะของอริสโตเติลนั้น
เรียกว่า “Eudaimonia” ซึ่งเป็นผลมาจากการกระทำตามหน้าที่อย่างสมบูรณ์ซึ่งบุคคลนั้น
สามารถรับรู้ได้ด้วยตนเอง บุคคลใดที่สามารถเข้าถึงความสุขลักษณะนี้ได้ เรียกว่าเป็นผู้มี
ความสุขแบบเทพมี

ผู้ที่เข้าถึงความสุขสูงสุดนั้นได้จะต้องประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในคุณธรรม
ศีลธรรม ซึ่งแสดงถึงคุณลักษณะอุปนิสัยที่ดี คุณธรรม ศีลธรรม ของอริสโตเติลและ
พระพรหมคุณาภรณ์จึงมีลักษณะที่ไม่แตกต่างกัน แต่มีบางทรรศนะที่มีลักษณะที่ต่างกันนั้น
คือ อริสโตเติลกล่าวว่าทุกคนจะมีคุณธรรมที่สมบูรณ์ได้นั้นจะต้องปฏิบัติตามหน้าที่ที่
ถูกต้อง ในทรรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์กล่าวว่าทุกคนจะต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
มีความรักความเมตตาต่อกันทุก ๆ คนจะต้องไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน

นักปราชญ์ทั้ง ๒ ท่านมีทรรศนะเกี่ยวกับคุณค่าทางจริยธรรม มุ่งการกระทำดี และการกระทำชั่ว ทุก ๆ การกระทำมีคุณค่าอยู่ในตัวการกระทำนี้ นั้งสิ้น เกณฑ์ตัดสิน จริยธรรมที่ดูจากการกระทำ อริสโตเติลและพระพรหมคุณาภรณ์ เห็นว่าการกระทำต่าง ๆ เกิดจากการเลือก การพิจารณาและความรับผิดชอบ มนุษย์สามารถควบคุมการกระทำต่าง ๆ ได้ด้วยตัวของพวกเขาเอง

ดังที่กล่าวมาข้างต้นเป็นองค์ประกอบของเกณฑ์ตัดสินจริยธรรม ในเกณฑ์ตัดสิน จริยธรรมตามทรรศนะ อริสโตเติล ยึดหลักความตั้งใจ และความไม่ตั้งใจเป็นเกณฑ์ในการตัดสินการกระทำดี ชั่ว การกระทำใดที่เกิดจากการไม่ตั้งใจหรือกระทำโดยความโง่เขลา การกระทำนั้นก็สมควรที่จะให้อภัย แต่ถ้า การกระทำนั้นเกิดจากความตั้งใจ ถือว่าเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยปัญญาและเหตุผลก็สามารถตัดสินได้ตามหลักมัชฌิม อนึ่งตามทรรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ถือเอาเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมโดยเน้นที่เจตนาเป็นสำคัญ โดยยึดเกณฑ์หลัก คือ เจตนาที่เป็นกุศลและอกุศล เกณฑ์รอง คือ ให้อาณัติพิจารณาการกระทำนั้นว่าเป็นที่ยอมรับหรือไม่

Thesis Title : The Comparative study of the standards of the judgment of the Ethics given by Aristotle and Phra Brahmaganabhorn (P.A. Payutto)

Researcher : Mr. Amornthep Wungkaew

Degree : Master of Arts (Philosophy)

Thesis Supervisory Committee

: Pramaha Grissana Taruno Dr. Assist. Prof. B.A., MA., Ph.D.

: Assist. Prof. Dr. Praves Intongpan B.A., M.A., Ph.D.

: Assist. Prof. Chamna Phachue B.A., MA.

Date of Graduation : 29 April 2010

ABSTRACT

From the study of the standards of the Judgment of the Ethics given by Aristotle and Phra Brahmaganabhorn (P.A. Payutto), it is found that the human beings' highest aims according to Aristotle's and Phra Brahmaganabhorn's opinions are happiness. Phra Brahmaganabhorn emphasizes the happiness called "Nibbana" which is the state of the emancipation from all the difililements which are the peaces in the human beings' minds. One who reaches such the state is called the Ariyapuggala, but the happiness in Aristotle's opinion is of the "Eudaimonia" which is the result of the complete action which can be realized by oneself. One who receives such happiness is called the one who is of the happiness possessed by the deities.

One who will be able to receive the highest happiness must behave oneself to be in the realm of virtuous morality which shows the Characteristics of good habit. The good gualitifications possessed by Aristotle and Phra Brahmaganabhorn are not different, but some views possessed by Aritotle and Phra Brahmaganabhorn

are different. That is to say, Aristotle has the view that everybody has to do duties rightly. On the contrary, Phra Brahmaganabhorn has the idea that everybody must help one another and has Loving - Kindness to one another, and everybody's actions do not cause trouble to oneself and others.

Both the scholars have the ideas that the ethical values are in both good and bad actions. The ethical judgments given by Aristotle and Phra Bhrahmagunabhorn are that the action done by selection, consideration and responsibility, can be controlled by the human beings themselves.

What have been mentioned before is composition of the levy of the judgment of the ethics. In the levy of the judgment according to Aristotle views, the intention and the non-intention is hold as a levy in the judgment of the good and bad action. The action arising from the non-intention or the foolishness should be forgiven. Anyhow, the arising from the intention is regarded as the one arising from wisdom and reasons. Such action can be judged according the Doctrine of the Mean given by Aristotle. On the other hand Ven. Phra Bhrahmagunabhorn has regarded the levy of the judgment of the ethics with the emphasis on the volition as the important one by holding the meretricious and the demeritorious volition as the main levy. However, the lowe levy is whether such action is accepted by the claver people or not.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จได้ด้วยดีก็ด้วยความช่วยเหลือจากบุคคลหลายท่าน ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ พระมหากษัตริย์ ดร. โฉม ชูช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประธานควบคุม วิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประเวศ อินทอง ปาน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชำนะ พาศื่อ กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ที่ได้ค อยแนะนำให้คำปรึกษาในการทำวิทยานิพนธ์นี้ แก่ผู้วิจัยจนสำเร็จ

ขอขอบพระคุณ อาจารย์ ดร. ไพฑูรย์ พัฒน์ใหญ่ยิ่ง ผู้ให้ความรู้เกี่ยวกับจริย ศาสตร์เป็นเหตุให้ผู้วิจัยได้เลือกทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้เพราะท่านเป็นผู้มีความรู้ดี วามสามารถ ทางด้าน จริยศาสตร์และท่านเป็นผู้เขียนหนังสือหลายเล่มทั้งที่เป็นภาษาไทยและที่เป็น ภาษาอังกฤษถือได้ว่าเป็นหนังสือที่ดีและมีคุณภาพ และขอบพระคุณอาจารย์ ดร. กิตติยาพร เจริญพงศ์ ผู้ให้ความรู้ เกี่ยวกับปรัชญาเปรียบเทียบที่ ให้คำแนะนำและ คำปรึกษาเป็นอย่างดี ขอขอบพระคุณอาจารย์ ดร. วีรชาติ นิ่มอนงค์ ผู้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับการค้นคว้าหาข้อมูล ใน การจัดทำวิทยานิพนธ์

ขอขอบพระคุณ คณาจารย์ผู้ให้ความรู้ทุกท่านตลอดระยะเวลาที่ผู้วิจัยได้ศึกษา และขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยมหาจุฬาลงก ธรรมราชวิทยาลัย อาจารย์ประจำ บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่าน ที่ได้ให้ความรู้และช่วยเหลือผู้วิจัยโดยตลอด รวมทั้งขอขอบพระคุณ อาจารย์วัชรวิ นาควัชระ ซึ่งเป็นผู้มีพระคุณผู้ให้อุทิศและ ผู้บริหารโรงเรียนพนิชยการสยาม ในพระอุปถัมภ์ ฯ ที่ได้ให้โอกาสผู้วิจัยได้ศึกษาต่อระดับปริญญาโท ขอขอบคุณแม่ที่คอยให้ กำลังใจในการศึกษาตลอดมา

ความดีที่ผู้วิจัยได้กระทำที่เป็นประโยชน์ ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขออุทิศ เป็นเครื่องบูชาแด่ พระรัตนตรัยที่ผู้วิจัย เคารพอย่างสูงสุด แด่บิดา มารดา คุณครู อาจารย์ ญาติพี่น้องที่คอยให้กำลังใจในการจัดทำวิทยานิ พันธ์ในเวลาที่ผู้วิจัยเกิดความท้อแท้ ตลอดจนผู้มีอุปการคุณต่อผู้วิจัย ทุกคนตลอดไป

อมรเทพ หวังแก้ว

วันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ ๒๕๕๓

เรื่อง	สารบัญ	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย		ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ		ง
กิตติกรรมประกาศ		จ
สารบัญ		ณ
สารบัญตาราง		ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ		ณ
บทที่ ๑ บทนำ		
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา		๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย		๓
๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย		๓
๑.๔ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง		๘
๑.๕ ขอบเขตของการวิจัย		๑๑
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย		๑๒
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ		๑๒
บทที่ ๒ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของอาริสโตเติล		
๒.๑ ความดีสูงสุดหรือจุดมุ่งหมายของชีวิตมนุษย์		๑๓
๒.๒ หลักคุณธรรมสี่ธรรม		๑๓
๒.๓ คุณค่าทางจริยธรรมในแง่ของบ่อเกิดคุณค่าทางจริยธรรม		๒๕
๒.๔ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมการกระทำโดยเจตนาและการกระทำโดยไม่เจตนา		๓๑
๒.๕ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมตามหลักมัชฌิม		๔๕
บทที่ ๓ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของพระพุทธมกุฎาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)		
๓.๑ ความดีสูงสุดหรือจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์		๕๘
๓.๒ หลักคุณธรรมสี่ธรรม		๖๔
๓.๓ คุณค่าทางจริยธรรม		๘๑

๓.๔	เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมโดยดูที่มาและผลของการกระทำ	๘๕
๓.๕	เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมตามหลักความสันโดษ	๘๗

บทที่ ๔ การเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของอาริสโตเติลกับของพระพรหมคุณาภรณ์

(ป.อ. ปยุตฺโต)

๔.๑	พรรณนาเรื่องความดีสูงสุดหรือจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์	๘๘
๔.๒	พรรณนาเรื่องหลักคุณธรรมศีลธรรม	๑๐๕
๔.๓	พรรณนาเรื่องคุณค่าทางจริยธรรม	๑๐๘
๔.๔	พรรณนาเรื่องเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมโดยดูจากการกระทำหรือเจตนา	๑๑๔
๔.๕	พรรณนาเรื่องเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมตามหลักมัชฌิมกับความสันโดษ	๑๑๘

บทที่ ๕ สรุปผลและข้อเสนอแนะ

	สรุปผลการศึกษา	๑๒๕
	ข้อเสนอแนะ	๑๓๒
	บรรณานุกรม	๑๒๕
	ประวัติผู้วิจัย	๑๔๑

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
ตารางที่ ๑ กรอบหลักมัชฌิมตามทฤษฎีของอาริสโตเติล	๕๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลี และภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และฉบับมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๕ โดยใช้อักษรย่อแทนชื่อเต็มคัมภีร์ตามระบรู้อ้างเล่ม /ชื่อ/หน้า ตัวอย่าง ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๓/ ๒๔๔. หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย) พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๑ ข้อ ๓๕๓ หน้า ๒๔๔ เป็นต้น

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ภาษาไทย) = วินยปิฎก มหาวิภงฺคปาติ (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ปา. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปิณณาสกั	(ภาษาไทย)
สั.ส. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์ทุกคนเกิดมาไม่มีใครอยู่คนเดียวได้หรือไม่มีใครต้องการที่จะอยู่คนเดียวในโลกอย่างแน่นอนและ มนุษย์พยายามที่จะหาถ้อยคำเพื่อที่จะเรียกตนเอง บ้างก็ว่า “มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ”^๑ หรือ “มนุษย์โดยธรรมชาติแล้วเป็นสัตว์การเมือง”^๒ เป็นผู้รู้จักดำเนินชีวิตที่ดั่งใจของตัวเอง แต่ทุกคนเชื่อว่าดำเนินชีวิตในทางที่ดั่งใจเท่านั้น เพราะเมื่อคนเราเกิดมาก็ย่อมที่จะมีความต้องการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และแต่ละคนก็มีความต้องการ ที่แตกต่างกันออกไป บางคนต้องการเพียงให้ตัวเองมีกินไปวัน ๆ บางคนต้องการมีเงินมีทอง มาก ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนเองปรารถนา ความต้องการเหล่านี้มีความเกี่ยวเนื่องกับความประพฤติดังนี้ ดังนั้นการกระทำอย่างไรที่ทำให้เราได้มาในสิ่งที่เราต้องการ การกระทำอย่างไร ที่เรียกว่าการกระทำที่ถูกต้อง การกระทำอย่างไรที่เรียกว่าการกระทำที่ผิด ในสังคมมีปัญหาหลากหลายที่มีความขัดแย้งกันทางการกระทำ เพราะในสังคมปัจจุบันยึดหลักกฎหมายในการดำเนินชีวิตเป็นหลักซึ่งไม่ได้คำนึง ถึงหลักคุณธรรมจริยธรรม คนจะมีคุณธรรม จริยธรรมเพราะมีแรงจูงใจ^๓ ในการดำเนินชีวิต และในปัจจุบันจะใช้หลักการดำเนินชีวิตแบบผลประโยชน์มากกว่า

^๑ พรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). *ธรรมมนุษย์ชีวิตพุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดั่งใจ*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑.

^๒ Aristotle, *Politics (Politica)*, 1253a, translated by Benjamin Jowett, in *Great Books of the western world Vol.9*, p. 446. “Man is by nature a political animal.”

^๓ พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ฐมมจิตโต), *พุทธศาสนากับปรัชญา*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๘๒.

ความถูกต้อง ผู้วิจัยเองเล็งเห็นถึงความสำคัญจริยธรรม เนื่องจากในปัจจุบันสภาพสังคม เศรษฐกิจและการเมือง สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป ด้วย ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมทางด้านความรุนแรง ปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์ ปัญหา ทางด้านการดูแลสุขภาพผู้ป่วยของแพทย์ที่มีต่อผู้ป่วย ปัญหาการทำแท้ง ปัญหาเรื่องโสเภณี ซึ่งปัญหาต่าง ๆ นี้เป็นปัญหาที่มีให้เห็นในสังคมไทยปัจจุบัน ดังนั้นผู้วิจัยมีความต้องการที่จะศึกษาค้นคว้าจริยธรรมของ อริสโตเติลกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) เพื่อเป็นความรู้ และหลักการประพฤติปฏิบัติเพื่อให้นักในสังคมอยู่กันอย่างมีความสุข

การศึกษาเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมในเชิงปรัชญา คือการศึกษาปัญหาเกี่ยวกับความดี ความชั่ว ความถูกต้อง ความผิด และความควรไม่ควร จนตลอดจนศึกษาว่าอะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ มนุษย์ควรแสวงหาอะไร บ่อเกิดของความดีสูงสุดเกิดได้อย่างไร ควรทำอย่างไร จึงจะได้ชื่อว่าเป็นคนดี ความดี ความชั่ว มีจริงหรือเป็นสิ่งที่สมมติ มีเกณฑ์อย่างไรที่จะตัดสินความดี ความชั่ว อริสโตเติลกล่าวว่า ความดีสูงสุดหรือจุดหมายสูงสุดของชีวิต มนุษย์ คือความสุข อริสโตเติลมีเหตุผลอะไรจึงกล่าวว่า “ความสุข คือจุดหมายสูงสุดในชีวิตมนุษย์” จะสังเกต เห็นว่า อริสโตเติลนิยามความหมายของ “ความดี” และ “ความสุข” เป็นเรื่องเดียวกัน เรียกได้ว่าความสุขคือความดีและความดีคือความสุข นั้นหมายความว่า มนุษย์ที่มีความสุขคือผู้ที่ทำความดี และผู้ทำความดีคือผู้ที่มีความสุขเมื่อเราทำความดีอะไร ก็ตามสิ่งที่เราปรารถนาที่สุด คือ ความสุข ชีวิตที่ดีและการงานที่ดี คือ ความสุข^๔

เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมโดยพิจารณาตามหลักคุณธรรม ศีลธรรมในทรรศนะของ อริสโตเติล มนุษย์ไม่ได้มีคุณธรรมมาแต่กำเนิด แต่สร้างคุณธรรมขึ้นภายหลัง^๕ ด้วยการฝึกฝนจนกลายเป็นนิสัย และถือปฏิบัติตลอดชีวิต ยกตัวอย่างว่า คนจะเป็นช่างก่อสร้าง เพราะลงมือทำ คนจะเป็นคนยุติธรรมเพราะการกระทำที่ยุติธรรมเป็นคนกล้า เพราะกระทำเรื่องที่แสดงความกล้า^๖ สำหรับอริสโตเติลแล้วคุณธรรมเป็นผลมาจากการกระทำ จน

^๔ Aristotle, *Nicomachean Ethics*, First published by Oxford New York. Oxford University Press. 1925 109a 1-15, p.340. และ ศ. ศิวรักษ์, *ก้าวแรกของปรัชญาฝรั่ง*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๖), หน้า ๘๒.

^๕ พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *ปรัชญากรีก : บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕๑.

^๖ Aristotle, *Nicomachean Ethics*, 1103a 30. p. 348.

เป็นนิสัย” คุณธรรมของมนุษย์มี ๒ ประเภท คือ คุณธรรมด้านพุทธิปัญญา (Intellectual Virtues) และคุณธรรมด้านศีลธรรม (Moral Virtues) คุณธรรมไม่ใช่สิ่งที่เกิดมาพร้อมกับมนุษย์ แต่เป็นภาวะที่มนุษย์สร้างขึ้นเองได้ในภายหลัง มนุษย์มีศักยภาพที่จะมีคุณธรรมที่ดีที่สุดได้เท่าที่ตนเองต้องการทั้งคุณธรรมด้านพุทธิปัญญา และคุณธรรมด้านศีลธรรม แต่ต้องฝึกหัดปฏิบัติจนกลายเป็นนิสัย เกี่ยวกับคุณธรรมทั้ง ๒ ของอาริสโตเติล

เราอาจสรุปได้สั้น ๆ ได้ว่า “ความฉลาดหาได้จากการศึกษาส่วนธรรม จรรยาหาได้จากการปฏิบัติ”^๓

สำหรับคุณค่าทางจริยธรรม ของอาริสโตเติล ในจริยศาสตร์ของอาริสโตเติล กล่าวว่า “ความดีมีอยู่ ๒ อย่างคือ ความดีที่เป็นเครื่องมือได้แก่อาชีพ ต่าง ๆ ที่มนุษย์ใช้ในสังคม และความดีที่เป็นเนื้อแท้ ได้แก่จุดมุ่งหมายของกิจกรรมต่าง ๆ ความดีประเภทนี้สำคัญกว่าประเภทแรก เพราะมุ่งเอาความสุขความสำเร็จเป็นที่ตั้ง คนดีจะทำอะไรย่อมมีสติปัญญาเป็นตัวนำจึงเกิดความสุขอย่างแท้จริงได้”^๔

การกระทำโดยเจตนาและการกระทำโดยไม่เจตนา (Willing and Unwilling Action) “คุณธรรม (ความดี) จะต้องเกิดจากการลงมือปฏิบัติด้วย ความรู้สึกทางจิตใจและการกระทำ แต่คุณธรรมเป็นเพียงสิ่งที่มนุษย์เราเกิดความรู้สึกและกระทำโดยเจตนา ผลที่ได้รับจากการปฏิบัติ คือการสรรเสริญ หรือการติฉินนินทา แต่ความรู้สึกหรือการกระทำอันเกิดโดยไม่ได้เจตนาตั้งใจ ผลที่ได้รับ บคือการให้อภัย หรือความเห็นใจ เพราะฉะนั้นการประพฤติดโดยเจตนาจึงแตกต่างจากการประพฤติดที่ไม่เจตนา การกระทำที่เกิดขึ้นจากการบังคับ หรือความโง่เขลา อย่างหนึ่งอย่างใด ถือว่าการกระทำนั้นเป็นการกระทำโดยมิได้เจตนา ถ้าผู้ปฏิบัติอยู่ภายใต้สถานการณ์บีบบังคับให้ กระทำการใด ๆ เป็นไปตามหลัก Moving Principal เป็นการกระทำที่ไม่เป็นไปตามธรรมชาติ

หลักมัชฌิม (Doctrine of the mean) ทางสายกลาง อาริสโตเติลกล่าวว่า หลักมัชฌิม (Mean) คือ หลักคุณธรรม (ความดี) ซึ่งเป็นหลักของความประพฤติดที่แสดงถึงคุณลักษณะของนิสัย ในเรื่องการเลือกตัดสินใจการกระทำใดสิ่งหนึ่ง ได้อย่างพอดี ความดีนี้

^๓ Ibid., p. 348.

^๔ จำนงค์ ทองประเสริฐ, *ปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ*, (กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๒๖๖.

^๕ บุญมี แทนแก้ว และคณะ, *ปรัชญาเบื้องต้นทั่วไป*, (กรุงเทพมหานคร : ห.จ.ก. ธนะการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๘๘.

เป็นความดีของแต่ละบุคคลซึ่งจะเป็นผู้กำหนดความพอดี จากการใช้หลักเหตุผล และความรู้ หรือความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ที่เกิดจากความชำนาญทางการลงมือปฏิบัติ จริง ต้องอาศัยองค์ ประกอบ ๕ ประการ คือ ๑. เวลาที่เหมาะสม (Right Time) ๒. จุดหมายที่ดี (Right Aim) ๓. คนดี (Right People) ๔. แรงจูงใจดี (Right Motive) และ ๕. วิธีทางที่ถูกต้อง (Right Way) เพื่อให้ใช้สำหรับควบคุมอารมณ์หรือความรู้สึกรู้สึกของมนุษย์

ในพุทธจริยศาสตร์ ปัญหาเรื่อง ความดีสูงสุดเป็นค่าทางจริยศาสตร์ซึ่งมีความสัมพันธ์กับเรื่องความจริงสูงสุด หรืออภิปรัชญาในพระพุทธศาสนา การจะรู้ว่าอะไรคือความดีสูงสุดได้นั้นจำเป็นที่จะต้องรู้ว่าอะไรคือ ความจริงสูงสุดของพระพุทธศาสนา แล้วจึงจะได้ มาซึ่งแนวทางที่จะนำไปสู่ความดีสูงสุดนี้ นความสุขใน พุทธปรัชญาเถรวาทเห็นว่าความจริงแล้วความสุขของมนุษย์นั้นมีหลายชนิด แต่อย่างนั้นก็สามรถสรุปได้ ๓ ระดับ ดังนี้คือ ๑. กามสุข ได้แก่ สุขอันเนื่องด้วยกาม เป็นความสุขทางผัสสะที่ได้อารมณ์วัตถุ ความสุขเช่นนี้ก็ถือว่าเป็นความสุข ที่เนื่องด้วยกามเป็นของชาวโลกโดยทั่วไป พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้จัดความสุขชั้นนี้อยู่ในความสุขระดับศีล ๑๑ ๒. ฌานสุข ได้แก่ สุขอันเนื่องด้วยฌาน หรือสมาธิ เป็นความสุขด้านจิตใจที่ไม่อ้างอิงอารมณ์วัตถุ ๓. นิพพานสุข^{๑๒} ได้แก่ สุขอันเนื่องด้วยนิพพาน อันหมายถึงการดับดับดับดับทุกข์ เป็นความสุขที่อยู่ในขั้นที่จิตเป็นอิสรภาพหรือขั้นวิมุตติ ซึ่งมีปัญญาเห็นแจ้งจริงในสิ่งทั้งหลายโดยไม่เข้าไปยึดติดหรือถูกรอบงำโดยความแปรปรวนของโลกและชีวิต ความสุขขั้นนิพพานสุขนี้จัดอยู่ในความสุขระดับปัญญา

หลักศีลธรรมหรือหลักความประพฤติที่ดีงามที่ถือว่าเป็นที่มาของจริยธรรม ประเภทต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา ตามทรรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์แล้ว เริ่มจากการเข้าใจในเรื่อง “กรรม” พระพุทธศาสนาถือว่ากรรม หรือการกระทำเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากเจตนา ไม่ว่าจะกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ ตามหลักศีล ธรรมที่ถือได้ว่าเป็นหลักจริยธรรมที่

^{๑๑} พระมหาอภินันท์ อภินนุโธ (ภาคสุโพธิ์), “การศึกษาวิเคราะห์หัมมัชฌิมาปฏิบัติในพุทธปรัชญาเถรวาทกับทางสายกลางของอาริสโตเติล”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖.

^{๑๑} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตฺโต), ยิ่งก้าวถึงสุขยิ่งใกล้ถึงธรรม, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา ๒๕๓๖), หน้า ๓๘-๔๑.

^{๑๒} พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสถานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๕๕๖.

คอบคลุมค่าทางจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนา ออกเป็นระดับจากพื้นฐานไปสู่ขั้นสูงเริ่มตั้งแต่ขั้นพื้นฐาน จะพิจารณาหลักศีลธรรมอันเป็นแม่แบบของจริยธรรมระดับต้น ซึ่งได้แก่หลักเบญจศีล เบญจธรรม ที่ต้องปฏิบัติคู่กัน ชั้นกลาง พิจารณาจากหลักศีลธรรมที่สูงขึ้นมาอีก ได้แก่ กุศลกรรมบท ๑๐ หรือทางแห่งกรรมดี ซึ่งมี ๑๐ ประการ แบ่งออกตามวิธีแสดงกรรม ชั้นสูง พิจารณาจากมรรค ๘ ซึ่งถือได้ว่าเป็นหลักศีลธรรมอันเป็นแม่แบบจริยธรรมระดับสูงได้แก่ สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ สัมมาวายามะ เพียรชอบ สัมมาสติ ระลึกรชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ ซึ่งผลของการปฏิบัติหลักศีลธรรมขั้นสูงนี้ จะเป็นปี จัยให้ผู้ปฏิบัติได้บรรลุถึงความดีสูงสุดได้โดยการประพฤติให้ครบถ้วนทั้ง ๘ ข้อ “...วิถีทางที่ปฏิบัติอันประเสริฐ ๘ ประการอันเป็นแนวทางปฏิบัติของบุคคล เพื่อให้เกิดความดีสูงสุดหรือวิถีทางปฏิบัติของ พระอริยบุคคล คือผู้ไกลจากกิเลสอันเป็นข้าศึกภายใน เป็นจริยธรรมขั้นสูงผู้ที่ปฏิบัติตามหลักจริยธรรมขั้นนี้ บัณฑิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ย่อมยกย่องสรรเสริญ”^{๓๓}

คุณค่าทางจริยธรรม หมายถึง ความดีที่ได้รับหรือผลที่ได้รับจาก การกระทำซึ่งมีอยู่ ๒ ชนิดคือ ๑. คุณค่านอกตัว (Extrinsic Value) หมายถึง การกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีค่านอกตัวหมายความว่า เราต้องการสิ่งนั้นมิใช่เพราะสิ่งนั้นเอง แต่เพราะสิ่งนั้นเป็นเครื่องมือให้ได้มาซึ่งสิ่งอื่น ๆ ที่ต้องการ จึงถือว่า เงินเป็นคุณค่านอกตัว ๒. คุณค่าในตัว (Intrinsic Value) หมายถึง การที่สิ่งหนึ่งมีค่าในตัว หมายความว่าเราต้องการสิ่งนั้น เพราะตัวสิ่งนั้นเองไม่ใช่เพราะสิ่งนั้นเป็นเครื่องมือให้ได้มาซึ่งสิ่งอื่น^{๓๔}

เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมโดยคุณที่มาและคุณของการกระทำ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของพระพุทธศาสนา เถรวาท โดยพิจารณาจากเกณฑ์หลัก และเกณฑ์ร่วม ^{๓๕} ของพระพรหมคุณาภรณ์ เกณฑ์หลักตัดสินด้วยความเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล พิจารณามูลเหตุว่า

^{๓๓} บุญมี แทนแก้ว, **ปรัชญาฝ่ายบูรพทิศ**, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, ๒๕๒๗), หน้า ๑๔๗-๑๔๘.

^{๓๔} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย**, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พรินติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๒), หน้า ๓๕.

^{๓๕} อธิเทพ ผาทา, **เอกสารประกอบการสอนรายวิชาพุทธปรัชญาเถรวาท**, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๗๒.

เป็นเจตนาที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโหสะ อโมหะ หรือเกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะและพิจารณาตามสภาพเกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจ หรือไม่ทำให้จิตสบาย ส่วนเกณฑ์ร่วมใช้มนุสกรรม คือ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเอง พิจารณาการกระทำนั้น และพิจารณาจากการยอมรับของวิญญูชน หรือนักปราชญ์ว่าเป็นสิ่งที่วิญญูชนยอมรับหรือไม่ เมื่อใดที่คนเรากระทำความดีการกระทำนั้นเป็นความดี หากทำ กรรมชั่วการกระทำนั้นก็ชั่ว การกระทำใดดีผลที่ได้รับก็จะดี การกระทำใดชั่วผลของการกระทำนั้นก็ชั่ว

เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมตามหลัก ความสันโดษ พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวว่า ต้องเป็นไปเพื่อความยินดีพอใจในสิ่งที่ตนเองมี มีเท่าไรพอใจเท่านั้น สันโดษพัฒนาคนจากความสุขขั้นพื้นฐานสู่สุขจากการทำงานสร้างสรรค์ และการชำระจิตให้บริสุทธิ์ โดยอาศัยการปลูกฝังอบรมจิตของตนอย่างแท้จริงซึ่งจะนำไปสู่ความรู้แจ้งแทงตลอด และการบรรลุอันสุดยอด คือ พระนิพพาน

เมื่อนำหลักเกณฑ์ตัดสินจริยธรรม ของอาริสโตเติลมาเปรียบเทียบกับของ พระพรหมคุณาภรณ์ จะเห็นได้ว่าความดีสูงสุดหรือจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์นั้น อาริสโตเติลให้ความสำคัญกับความสุขที่ใช้ในชีวิตประจำวัน โดยที่ ความดีสูงสุดหรือจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ในพุทธจริยศาสตร์ ตามทรรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์แล้วมีจุดมุ่งหมายสูงสุดคือพระนิ พพานแต่ก็ได้ปฏิเสธใน ระดับที่ต่ำลงมาแต่เสนอให้แสวงหาความสุขที่เหนือกว่า และหลักคุณธรรมจริยธรรมนั้น อาริสโตเติลจะกล่าว ถึงหลักคุณธรรมศีลธรรมคือ การฝึกฝนจนกลายเป็นนิสัยและถือปฏิบัติตลอดชีวิต ผู้ที่จะมีคุณธรรมศีลธรรมจะต้องลงมือกระทำโดยที่ไม่มีหลักเกณฑ์ให้ปฏิบัติที่แน่นอน ขึ้นอยู่กับการทำหน้าที่ของแต่ละคนหรือขึ้นอยู่กับอาชีพของแต่ละคน ส่วนของพระพรหมคุณาภรณ์เสนอหลักคุณธรรมศีลธรรมไว้เป็นขั้นตอนโดยมีหลักปฏิบัติไว้อย่างชัดเจนแน่นอน ในเรื่องของคุณค่าของจริยธรรมอาริสโตเติลกล่าวว่า คุณค่าความดีที่เป็นเครื่องมือได้แก่อาชีพต่าง ๆ ที่ มนุษย์ใช้ในสังคมและความดีที่เป็นเนื้อแท้ ได้แก่ จุดมุ่งหมายของกิจกรรมต่าง ๆ ส่วนของพุทธจริยศาสตร์คุณค่าทางจริยธรรมมีคุณค่านอกตัวการกระทำใดสิ่งหนึ่งเพราะเราต้องการสิ่งนั้นมิใช่เพราะสิ่งนั้นเอง แต่เพราะสิ่งนั้นเป็นเครื่องมือให้ได้มาซึ่งสิ่งอื่น ๆ และ คุณค่าในตัวคือเราต้องการสิ่งนั้นเพื่อสิ่งนั้นมีใช้ต้องการสิ่งนั้นเพื่อสิ่งอื่น ส่วนในเรื่อง การกระทำที่มีเจตนาหรือไม่เจตนา ของอาริสโตเติลกล่าวว่า เมื่อคนเราทำการสิ่งใดโดยมีคุณธรรมและกระทำโดยเจตนาที่จะได้รับการสรรเสริญ ส่วนของพระพรหมคุณาภรณ์กล่าวถึงกร รมหรือ

การกระทำที่เจตนา และการกระทำนั้นย่อมมีผลของการกระทำไม่ว่าจะเป็นการกระทำดี ชั่ว หรือการกระทำนั้นจะเป็นการกระทำโดยเจตนาหรือไม่เจตนาก็ตาม ส่วนทางสายกลาง ของ อริสโตเติลจะเป็นลักษณะของทางสายกลางที่ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว ขึ้นอยู่กับว่าแต่ละคน จะมีทางสายกลางของตนเองอย่างไร แต่ของพระพรหมคุณาภรณ์กล่าวไว้อย่างมีกฎเกณฑ์ตายตัวและสามารถปฏิบัติให้ถึงการบรรลุจุดหมายสูงสุด

ผู้วิจัยเห็นว่า ลักษณะ ปัญหาเหล่านี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของปัญหาทั้งหมดเท่านั้น ที่จะต้องศึกษา ในเรื่องนี้ให้กระจ่างอันจะเป็นประโยชน์ ต่อผู้ที่มีความสนใจ ศึกษาค้นคว้าต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของอริสโตเติล

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

๑.๒.๓ เพื่อศึกษา เปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินจริยธรรม ของอริสโตเติลกับ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

จริยศาสตร์ (Ethics) หมายถึง ปรัชญาสาขาหนึ่งที่ว่าด้วยการแสวงหาความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ แสวงหาเกณฑ์ในการตัดสินความประพฤติของมนุษย์ว่าอย่างไรหนูก ไม่ถูก ดีไม่ดี ควรไม่ควร และพิจารณาปัญหาเรื่องสถานภาพของค่าทางศีลธรรม

จริยธรรม (Moral) หมายถึง การประพฤติปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ทั้งต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อสังคม อันก่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรม (Moral Judgment) หมายถึง หลักหรือมาตรการที่ใช้ตัดสินพฤติกรรม ว่า ดี ชั่ว ถูก ผิด

คุณธรรม (Virtue) หมายถึง หลักที่มนุษย์ถือเป็นแนวทางที่ถูกต้องในการดำเนินชีวิต เช่น ถือว่าความยุติธรรม ความเมตตา ฯลฯ เป็นคุณธรรม

ศีลธรรม (Morality) หมายถึง ส่วนที่เป็นแก่นสารของระเบียบกฎเกณฑ์ที่ว่าด้วยความดีชอบชั่วดี ที่มีการกำหนดไว้ให้คนในสังคมนั้น ๆ ยึดถือปฏิบัติ

ความดีสูงสุดของชีวิต (Ideal life) หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่เราแสวงหาซึ่งเราถือว่าเป็นสิ่งมีค่า เช่น ความสุขเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตมี ๓ กลุ่ม คือ สุขนิยม อสุขนิยม และมุนุ ษย์นิยม

มัชฌิม (The Golden Mean) หมายถึง จำนวนที่อยู่กึ่งกลางหรือหลักปฏิบัติที่เป็นกลางระหว่างสิ่งสองสิ่งเพื่อไปสู่ความพอดี หรือความสุข

ความสันโดษ หมายถึง ความยินดีในของของตน คือ มีเท่าไรพอใจเท่านั้น ได้เท่าไรพอใจเท่านั้น

๑.๔ ทบทวนเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๑๖} ได้กล่าวถึงคุณค่าทางจริยธรรมไว้ในหนังสือ “ไตรลักษณ์” ว่า “ในด้านคุณค่าทางจริยธรรม คำสอนต่าง ๆ มักอ้างอิงถึงอนิจจตา คือความไม่เที่ยง มากกว่าลักษณะอื่นอีกสองอย่าง ทั้งนี้เพราะ ความไม่เที่ยง เป็นภาวะปรากฏชัด มองเห็นง่าย ส่วนทุกข์ตาเป็นภาวะที่มองเห็นยาก ปานกลางจัดเป็นลำดับที่สอง และอนัตตาเป็นภาวะที่ประณีต มองเห็นได้ยากที่สุด จัดเป็นกลุ่มสุดท้าย อีกประการหนึ่งท่านกล่าวถึงอนิจจังตามที่มองเห็นได้ง่าย เพื่อเป็นพื้นฐานเบื้องต้นที่จะ นำเข้าสู่ความเข้าใจในทุกข์ตาและอนัตตตตาต่อไป”

๑.๔.๒ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^{๑๗} ได้กล่าวถึงเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของอาริสโตเตลในหนังสือ “ปรัชญากรีกบ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก” ว่า “คุณธรรมหรือจริยธรรมหมายถึงคุณสมบัติที่ดี เช่น ความกล้าหาญ ความเสียสละ ความซื่อสัตย์ ความยุติธรรม ซึ่งฝังรากลึกภายในจิตใจจนเป็นลักษณะนิสัย (States of Character) ความรู้สึกที่ดี เช่น ความสงสาร ซึ่งเกิดขึ้นเป็นบางครั้งบางคราว ไม่จัดเป็นคุณธรรม คุณสมบัติที่ดีจะเป็นคุณธรรมก็ต่อเมื่อมันเป็นลักษณะนิสัยที่เกิดขึ้นประจำตลอดชีวิต เหตุนั้น อาริสโตเตลจึงกล่าวว่า วันฟ้าใสเพียงวันเดียว ไม่ทำให้เกิดฤดูใบไม้ผลิขึ้นได้ฉันใดการกระทำดีวันเดียว ก็ไม่ทำให้คนเป็นคนดีได้ฉันนั้น”

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *ไตรลักษณ์*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗), หน้า ๗๕.

^{๑๗} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *ปรัชญากรีกบ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๐), หน้า ๒๗๗-๒๗๘ .

๑.๔.๓ วิทย์ วิศทเวทย์^{๑๘} ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ปรัชญาทั่วไป มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต”ว่า ไม่ว่าเราจะกระทำอะไรก็ตาม มีสิ่ง ๒ สิ่งที่เราจะต้องพิจารณา ๑. ก่อนที่เราจะกระทำอะไรลงไปนั้นเราจะต้องมีความมุ่งหมายอะไรบางอย่าง กล่าวคือเรา ย่อมต้องการผลบางอย่างที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำของเรา ๒. เมื่อเราตัดสินใจแล้วว่าเรา ต้องการอะไรเราก็จะ ต้องหาวิธีการที่จะทำให้บรรลุผลอันนั้น ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือผลที่จะ ได้รับกับวิธีการนั้นอันไหนสำคัญกว่า ถ้าผลที่ได้รับนั้นเป็นสิ่งที่ดีและเป็นสิ่งที่ชอบ วิธีการใด ๆ ก็ยอมนำมาใช้ได้หรือไม่ ผลดีที่จะได้นั้นมันทำให้วิธีการที่ผิดกลายเป็นสิ่งที่ ถูกต้องหรือไม่ นั่นก็คือผลที่จะได้รับกับหลักการอันไหนสำคัญกว่ากัน

๑.๔.๔ ไพฑูรย์ พัฒน์ใหญ่ยิ่ง และคณะ^{๑๙} ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “จริยศาสตร์” ถึงคุณธรรมและจริยธรรมในจริยศาสตร์ตะวันออกว่า จริยศาสตร์ตะวันตกกับตะวันออกมีข้อ แตกต่างที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ ตามหลักความคิดของจริยศาสตร์ตะวันออกนั้นไม่ได้มองอย่าง แยกส่วนระหว่าง “คุณธรรม” กับ “กฎจริยธรรม” ไม่ได้แยกขาดออกจากกันระหว่างการ เป็น “คนดี” กับการกระทำตามหลักการ, กฎ หรือ “ระบบที่ดี” คำถามที่ว่า “เราควรเป็น เช่นไร” กับ “เราควรทำอะไร” เป็นสิ่งที่ควบคู่กันและคำตอบของคำถามหนึ่งจะชี้ถึงหรือ เชื่อมโยงไปสู่คำตอบของอีกคำถามหนึ่ง”

๑.๔.๕ ปรีชา ช้างขวัญยืน^{๒๐} ได้แปลจริยธรรมจาก A Critical History of Green Philosophy ซึ่งมีใจความทางจริยธรรมว่า “จุดมุ่งหมายการกระทำทางศีลธรรมต้องอยู่ภายใน ไม่ใช่อยู่ภายนอกการกระทำนั้นศีลธรรมต้องมีคุณค่าในตัวเอง ไม่ใช่คุณค่าภายนอก เราต้อง ไม่ทำสิ่งที่ถูก เพราะหวังสิ่งอื่นใดเราทำเพราะสิ่งที่ถูก อย่างนี้จึงจะทำให้คุณธรรมมีจุดหมาย ในตัวเอง แต่พวกโซฟิสต์เอาจุดหมายศีลธรรมไปไว้ภายนอกเราทำสิ่งที่ถูก มิใช่เพราะว่าถูก แต่ทำเพราะความพึงพอใจ ศีลธรรมจึงไม่เป็นจุดหมายในตัว หากเป็นเพียงหนทางที่นำไปสู่ จุดหมายต่อไป”

^{๑๘} วิทย์ วิศทเวทย์, ปรัชญาทั่วไป มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕๗.

^{๑๙} ไพฑูรย์ พัฒน์ใหญ่ยิ่ง และคณะ, จริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวน ดุสิต, ๒๕๕๑), หน้า ๕๗.

^{๒๐} ปรีชา ช้างขวัญยืน , ปรัชญากรีก, แปลจาก A Critical History of Green Philosophy, (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย บริษัทสำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช จำกัด ผู้แทนจำหน่าย, ๒๕๑๔), หน้า ๑๒๗.

๑.๔.๖ ชัยวัฒน์ อัตพัฒน^{๒๑} ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “จริยศาสตร์” ซึ่งว่าถึงเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมว่า “คำว่า “ความดี” คืออะไร “ความชั่ว” คืออะไร นักปรัชญาทั่วไป เช่น จี.เอ็ม.มัวร์ ได้ให้คำอธิบายไว้ว่า “ความดี” คือ คุณที่มีอยู่ตามธรรมชาติ , เป็นสิ่งที่เราเข้าใจได้, เป็นเอกภาพ, จำกัดลงไปไม่ได้, (คือไม่แน่นอน) และแบ่งแยกไม่ได้ สำหรับผู้เขียนขอแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่อง “ความดี” ไว้ ณ ที่นี้ว่า ความดี คือ สิ่งที่เราทำไปแล้ว ๖ ตนเองไม่เดือดร้อน ผู้อื่นไม่เดือดร้อน เป็นประโยชน์ทั้งสองฝ่าย และสิ่งที่เราทำไปแล้วนั้น เป็นประโยชน์เกื้อกูลโดยประการทั้งปวง”

๑.๔.๗ พระมหากันต์ วฑฒนวิโส^{๒๒} ได้วิจัยเรื่องเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมในจริยศาสตร์ของค้ำนทักกับจริยธรรมในพุทธจริยศาสตร์ตามทรรสนะพระ เทพเวที นักคิดทั้งสองมีความคิดเห็นที่ไม่แตกต่างกันในเรื่องของการใช้ปัญญา ปัญญาจะช่วยให้มนุษย์สามารถเข้าใจและแยกแยะความแตกต่างระหว่างความดีและความชั่วได้ ทรรสนะเรื่องความเป็นสากลในกฎศีลธรรมของค้ำนทักคล้ายคลึงกับเรื่องกรรมนิยามของพระเทพเวที ส่วนค้ำนทักได้เสนอความเห็นที่ว่า เจตนาดีคือการกระทำตามหน้าที่ และปฏิบัติตามหลักการสากล แต่พระเทพเวที เน้นองค์ประกอบสำคัญของเจตนาดี คือ ความเป็นกุศลมูลของจิต สำหรับเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมตามทรรสนะของค้ำนทักจะเน้นความเป็นสากลที่แน่นอน พระเทพเวทีเห็นว่าไม่ควรใช้เกณฑ์หลักแต่เพียงอย่างเดียว ควรคำนึงถึงเกณฑ์รองด้วย เป้าหมายของพุทธศาสนาแตกต่างไปจากจริยศาสตร์ของค้ำนทัก เรื่องแรงจูงใจในการกระทำ ค้ำนทักเห็นว่ากรก ระทำให้เกิดจากอารมณ์ความรู้สึกไม่ถือว่าเป็นการกระทำที่มีค่าทางจริยธรรมแต่พระเทพเวทียอมรับการกระทำที่เกิดขึ้นจากอารมณ์ความรู้สึกที่มีพื้นฐานมาจากกุศลมูลว่าเป็นการกระทำที่ดี

๑.๔.๘ พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน (ผาธา)^{๒๓} ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์ “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องประโยชน์ในพุทธปรัชญาเถรวาท ” ว่า ตามทรรสนะ

^{๒๑} ชัยวัฒน์ อัตพัฒน, จริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง , ๒๕๕๐), หน้า ๑๒.

^{๒๒} พระมหากันต์ วฑฒนวิโส, “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมในจริยศาสตร์ของค้ำนทักกับในพุทธจริยศาสตร์ตามทรรสนะพระเทพเวที (ประยูทธ์ ปยุตโต)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๕.

^{๒๓} พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน (ผาธา), “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องประโยชน์ในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๑.

ของค่าน้ำที่เห็นว่าความดีชั่วเป็นสิ่งที่ตายตัว ไม่แปรผันตามผลที่เกิดสิ่งที่จะแยกดี หรือชั่วได้ก็คือ เจตนา ดังวาทะของเขาว่า ไม่มีอะไรในโลกหรือแม้แต่อกโลกนี้ที่เรานึกคิดได้ว่าเป็นสิ่งดี โดยปราศจากเงื่อนไขนอกจากเจตนาดี และคำว่าเจตนาดีได้ก็คือการทำตามหน้าที่ เช่น เพชฌฆาตยิงนักโทษตาม ก็ไม่ถือว่าเป็นการกระทำที่ผิด เพราะเพชฌฆาตนั้นทำตามหน้าที่ ย่อมเป็นการกระทำที่ถูกต้องและเป็นธรรม ส่วนกรณีที่นาย ก. ให้อภัยคนร้าย และหลอกตำรวจว่าผู้ร้ายไม่ได้อยู่ที่นี้ แม้นาย ก.จะมีเจตนาดีแต่ก็ถือว่านาย ก. ทำผิดเพราะนาย ก. ไม่ทำตามหน้าที่ของพลเมืองดี เป็นต้น

๑.๔.๕ **เพ็ญขึ้น สุวรรณวงศ์**^{๒๔} ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์ “ประเด็นจริยธรรมในการดูแลรักษาผู้ป่วยเด็กที่ศณะนักจริยศาสตร์ตะวันตก พุทธจริยศาสตร์ และการปฏิบัติในสังคมไทย”ว่า ในการวินิจฉัยว่าอะไรเป็นความดี อะไรเป็นความชั่วในทางพระพุทธศาสนา ให้อธิบายพิจารณาเกี่ยวกับกุศลและอกุศลเป็นแกนกลาง ต่อมาให้ใช้สำนึกเกี่ยวกับความดี ความชั่ว คือมโนธรรมของตนเองประกอบกับมติของผู้รู้มาอ้างอิง โดยให้พิจารณาถึงผลของการกระทำที่จะเกิดกับตนเองหรือผู้อื่นหรือบุคคลและสังคม

การศึกษาจริยธรรมหรือจริยศาสตร์ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นเพียงหลักหรือเป็นแนวคิดที่มีลักษณะทั่ว ๆ ไปไม่ได้กล่าวลงลึกถึงเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมลงไปว่า อะไรดี อะไรชั่ว

๑.๕ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษารุ่นนี้ เป็นการศึกษเชิงคุณภาพโดยการใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งเน้นที่ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรม ของ อาริสโตเติล และเปรียบเทียบกับ เกณฑ์ตัดสิน จริยธรรม ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ซึ่งจะเป็นการศึกษาเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมทั้งที่เป็นเกณฑ์ตัดสินเรื่องความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ เกณฑ์ตัดสินคุณค่าจริยธรรม เกณฑ์ตัดสินโดยดูจากเจตนา และเกณฑ์ตัดสินตามหลัก ทางสายกลาง ซึ่งสามารถช่วยให้เกิดการแก้ไขปัญหาแบบยั่งยืนและนำมาซึ่งการพัฒนาที่ ถูกต้องและเหมาะสม

^{๒๔} เพ็ญขึ้น สุวรรณวงศ์, “ประเด็นจริยธรรมในการดูแลรักษาผู้ป่วยเด็กที่ศณะนักจริยศาสตร์ตะวันตก พุทธจริยศาสตร์ และการปฏิบัติในสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๑.

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๖.๑ ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่จะ ศึกษา
เปรียบเทียบจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่ต้องการวิจัย

๑.๖.๒ การวิเคราะห์ข้อมูลเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของอริสโตเติลกับ
เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

๑.๖.๓ สรุปผลของการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบและนำเสนอข้อมูลที่ได้จาก
การศึกษา

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบและเข้าใจถึงเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของอริสโตเติล

๑.๗.๒ ทำให้ทราบและเข้าใจถึงเกณฑ์ตัดสินจริยธรรม ของพระพรหมคุณาภรณ์
(ป.อ. ปยุตฺโต)

๑.๗.๓ ทำให้ทราบและเข้าใจถึง เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมที่ มีลักษณะคล้ายคลึงกัน
และแตกต่างกันระหว่างอริสโตเติลกับของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

๑.๗.๔ นำความรู้จากการวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาการตัดสิน
จริยธรรมในชีวิตและสังคม

บทที่ ๒

เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมตามทฤษฎีของอริสโตเติล

ในบทนี้จะศึกษาแนวคิดสำคัญโดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องจริยธรรมของอริสโตเติล ในขั้นต้นจะอธิบายถึงจริยธรรมของอริสโตเติลตามลำดับเริ่มตั้งแต่หัวข้อ ความดีสูงสุด หรือจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ หลักคุณธรรม ศีลธรรม คุณค่าทางจริยธรรมในแง่ของ ป่อเกิดคุณค่าทางจริยธรรม เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมการกระทำโดยเจตนาและการกระทำโดย ไม่เจตนา เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมตามหลักมัชฌิม อย่างไรก็ตามก็ได้ทราบแนวคิดสำคัญเรื่อง เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของอริสโตเติลตามลำดับดังต่อไปนี้

๒.๑ จุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ตามทฤษฎีของอริสโตเติล

ในการศึกษาเรื่องความดีสูงสุดหรือจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ (The Final Good For Man)^๑ ผู้วิจัยใช้ในความหมายเดียวกัน สำหรับจุดมุ่งหมายสูงสุดของ ชีวิตมนุษย์ ตามทฤษฎีของอริสโตเติล นั่นคือ ความสุข ในความหมายตรงกับคำว่า Happiness หรือ Well-being^๒ อริสโตเติล กล่าวถึงความสุขที่รวมไปถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาจากการใช้เหตุผลอย่างสอดคล้องกับคุณธรรมที่สมบูรณ์ต่าง ๆ ความสุขจึงเกิดขึ้น ได้ความสุขประเภทนี้เป็นความสุขที่ดี ที่สุดสำหรับมนุษย์ สิ่งที่มีมนุษย์แสวงหาก็คือสิ่งที่ดี และสิ่งนั้นก็คือ ความสุขนั่นเอง

^๑ Wheelight, Aristotle : *Nicomachean Ethics*, (U.S.A. : the Odyssey Press, Inc., 52), pp. 160, 177, 263.

^๒ Happiness (Eudaimonia) is a certain activity of the soul in accordance with perfect virtue.

อาริสโตเติล กล่าวว่าความสุขเป็นสิ่งที่ดีที่สุด เพราะเป็นสิ่งสุดท้ายเพียงอย่างเดียวที่มีค่าในตัวของมันเอง โดยไม่ได้เป็นวิถีไปสู่สิ่งอื่น แต่เป็นเป้าหมายสุดท้าย กล่าวคือ คนทุกคนจะเลือก “ความสุข” เพื่อตัวของความสุขเองและไม่เคยเลือกความสุขเพื่อสิ่งอื่นแม้แต่เกียรติยศ ชื่อเสียง หรือความสนุกเพลิดเพลิน แต่เราจะเลือกเฉพาะความสุขเพียงอย่างเดียวมิได้เลือกสิ่งอื่นใดเกินไปจากความสุข^๓ ผู้วิจัยยกตัวอย่าง เช่น ถ้าถาม ว่า ทำไมทุกคนต้องทำงาน ตอบว่า เพราะต้องการเงิน ทำไมต้องการเงิน เพราะเงินเป็นเครื่องมือทำให้เราได้มาซึ่งสิ่งอื่น ๆ ที่ต้องการ จึงถือว่าเงินนั้นมีค่านอกตัว (Extrinsic Value) เช่น เงินซื้อบ้านสวย ๆ รถเก๋งงาม ๆ เสื้อผ้าแพง ๆ ฯลฯ สำหรับบำรุงความสุขของชีวิต ดังนั้น เงินจึงเป็นเครื่องมือนำไปสู่ความสุข ซึ่งเป็นเป้าหมายสุดท้ายของทุก ๆ คน ความสุขจึงเป็นสิ่งมีคุณค่าในตัว ความสุข (Intrinsic Value) ความสุขจึงเป็นสิ่งที่ ดีที่สุดสิ่งสุดท้าย ความสุขนั้นมีคุณสมบัติหรือคุณลักษณะดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ ความสุขที่มีความสมบูรณ์ในตัวเอง (Self-Sufficient)

ความสุขเป็นสิ่งที่มีความสมบูรณ์ในตัวเอง อาริสโตเติลถือว่าเป็นความดีสูงสุด เป็นเป้าหมายของชีวิตทุก ๆ คน ความสมบูรณ์ในที่นี้หมายถึง ความสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตวิญญาณของมนุษย์ทุก ๆ คน ในขณะที่ยังดำรงชีวิตอยู่และดำเนินไปด้วยความผาสุกสดชื่นไม่คับแค้นขัดเคือง อดอยาก ขาดแคลนในปัจจัยที่จำเป็นแก่การดำเนินชีวิต เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ตล อดทั้งมีหน้าที่กิจการงานต่าง ๆ ที่เกิด จากการใช้ความสมบูรณ์พร้อมพอของสติปัญญาความคิด หรือความสมบูรณ์ของเหตุผลในการปฏิบัติภารกิจหน้าที่ที่พึงปรารถนา นั้น ความสุขที่สมบูรณ์ได้ในชีวิตของทุก ๆ คนควรมีลักษณะดังกล่าว นั่นคือทุกคนเมื่อมีความสุขสมบูรณ์แท้จริงในชีวิตของตนเองแล้ว ก็มีจำเป็นต้องไปอิงอาศัยบุคคลหรือสิ่งอื่นใดอีก เป็นความสมบูรณ์ที่ไม่ขาดพร่อง สิ่งใด ๆ ในชีวิตของตนเอง บุคคลที่มีความสมบูรณ์พร้อมพอในชีวิตเช่นนี้จึงเป็นผู้ที่มีความสมบูรณ์ในชีวิตแท้จริง

^๓ พระมหากันต์ วุฑฒนวิโส, “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมในจริยศาสตร์ของค่านักบวชในพุทธจริยศาสตร์ตามทฤษฎีพระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาลัย) ๒๕๓๕.

อริสโตเติลจึงมุ่งหวังให้ทุกคนมีความสุขสมบูรณ์พร้อมพอเช่นนี้อันเป็นเป้าหมายของทุก ๆ ชีวิต และแสดงถึงความสุขสมบูรณ์โดยแท้จริงของชีวิตที่ควรปรารถนามากที่สุดกว่าสิ่งใด ๆ

“ความสุข” ในทรรศนะของอริสโตเติลหมายถึง “กิจกรรมของวิญญูณที่สอดคล้องกับคุณธรรมที่สมบูรณ์”^๔ นั้นหมายความว่า คนที่จะมีความสุขคือคนที่ “ดำเนินชีวิตด้วยคุณธรรมที่สมบูรณ์”^๕ คุณธรรมที่สมบูรณ์ ตามนัยของอริสโตเติล คือความมีคุณธรรมเป็นลักษณะนิสัยประจำชีวิต หมายความว่า คุณธรรมจะสมบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อการทำ ความดีได้กลายเป็นนิสัยไปแล้ว^๖ นั่นคือทำดีด้วยคุณธรรมที่เลือกนั้นจนตลอดชีวิต

จากคำนิยามดังกล่าว ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า ความสุข หมายถึง^๗

๑. กิจกรรมของวิญญูณที่สอดคล้องกับคุณธรรมที่สมบูรณ์
๒. ความรู้สึกรับของวิญญูณเมื่อได้ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรมตลอดชีวิต และเป็นคุณธรรมที่สมบูรณ์

ส่วนนิยามและความหมายของความคิดนั้น เมื่ออริสโตเติลเห็นว่าเป็นเรื่อง เดียวกันกับความสุข แสดงว่าความคิดมีความหมายเหมือนกันกับความสุข คือหมายถึง กิจกรรมของวิญญูณที่สอดคล้องกับคุณธรรมที่สมบูรณ์ หรือ การดำเนินชีวิตด้วยคุณธรรม ที่สมบูรณ์ ถือว่าเป็นความดีทั้งสิ้น อาจขยายความเพิ่มเติมอีกได้ว่า ความดี คือ กิจกรรมทาง จิตซึ่งเป็นไปโดยคุณธรรม หรือถ้ามีคุณธรรมมากกว่าหนึ่งก็เป็นไปโดยคุณธรรมที่ดีที่สุด และมีกิจกรรมทางจิตที่เป็นไปโดยคุณธรรมนั้นอยู่จนตลอดชีวิต^๘

รวมความว่า นิยามและความหมายของความคิดและความสุข คือ กิจกรรมทาง วิญญูณของมนุษย์ที่สอดคล้องหรือประกอบด้วยคุณธรรมที่สมบูรณ์

แม้มนุษย์จะมี เป้าหมายเดียวกันคือความสุข แต่ร ะดับหรือชนิดของความสุขที่ มนุษย์แสวงหา หรือพึงพอใจก็มีความแตกต่างหรือไม่เหมือนกัน ซึ่งเป็นสาเหตุให้มนุษย์

^๔ Aristotle, *Nicomachean Ethics*, 1102a 5, Translated by W.D. Ross., in Great Books of the western world Vol.9, Robert Maynard, Editor in chief, Thirtieth Printing, (Chicago : Encyclopaedia Britannica, 1988), p. 346.

^๕ *Ibid.*, p. 346.

^๖ พระราชวรมุนี (ประยูร ฐมวจิตโต), *ปรัชญากรีก : บ่อเกิดปรัชญาตะวันตก*, หน้า ๒๕๑.

^๗ *เรื่องเดียวกัน*. หน้า ๒๕๑.

^๘ Aristotle, *Nicomachean Ethics*, 1098a 10-15, p.343.

ธรรมดาสามัญกับมนุษย์ที่มีสติปัญญาสูงให้คำนิยามคำว่า “ความสุข” แตกต่างกัน ในเรื่องนี้ อริสโตเติล ให้ข้อสังเกตว่า^๕

๑. สามัญชนทั่วไปเห็นว่า ความสุขคือสิ่งธรรมดาที่เห็นได้ง่าย ๆ เช่น ความสนุกสนาน ความร่ำรวย เกียรติยศ เป็นต้น คนกลุ่มนี้เห็นสิ่งที่ตนทำแล้วพอใจในขณะนั้นว่าเป็นความสุข

๒. คนที่มีสติปัญญาสูง เห็นว่า ความสุขคือความดีอย่างหนึ่ง (นอกจากความดีที่รู้จักกันทั่วไป) ซึ่งรู้ได้ด้วยตัวของตัวเอง และก่อให้เกิดความดีต่อสิ่งอื่น ๆ ด้วยเป็นความดีซึ่งเป็นความดีในตัวเอง คือ สิ่งซึ่งสามารถดำรงอยู่ได้อย่างน่าพอใจโดยไม่ต้องพึ่ง สิ่งอื่น ทั้งไม่ขาดสิ่งหนึ่งสิ่งใดไป ความดีอย่างนี้เรียกว่า “กิจกรรมทางจิตซึ่งเป็นไปโดยคุณธรรมที่ดีที่สุดและถือปฏิบัติคุณธรรมนั้นจนตลอดชีวิต”^๖

อริสโตเติลแบ่งความสุขหรือความดีของมนุษย์ เป็น ๓ ระดับ คือ ๑. ความดีหรือความสุขของสามัญชนทั่วไป ได้แก่ การกระทำที่มุ่งความบันเทิงเริงรมย์ สนุกสนานทั่วไป ๒. ความดีหรือความสุขของคนที่มีรสนิยมสูงกว่าสามัญชนทั่วไป ได้แก่ ความสุขที่เกิดจากวิถีการเมือง ชีวิตที่ต้องการความ ร่ำรวย และเกียรติยศชื่อเสียง ๓. ความดีหรือความสุขของบุคคลที่มีวิถีชีวิตทางปัญญา ได้แก่ ความสุขที่เกิดจากกิจกรรมทางปัญญาที่สอดคล้องกับคุณธรรมที่สมบูรณ์ กล่าวคือ การดำเนินชีวิตด้วยคุณธรรมที่สมบูรณ์ซึ่งเกิดจากการฝึกหัดจนกลายเป็น นิสัยและปฏิบัติไปตลอดชีวิต ซึ่งคุณธรรมในนี้มี ๒ ประการคือ คุณธรรมทางสติปัญญาและคุณธรรมทางศีลธรรม ความสุขทั้ง ๓ ระดับนี้ อริสโตเติลยกย่องสรรเสริญความสุขในระดับที่ ๓ ว่าเป็นความสุขสูงสุดดีที่สุด น่าพึงพอใจที่สุด และถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดที่แท้จริงในชีวิตมนุษย์

^๕ Ibid., p. 343.

^๖ Ibid., p. 343.

๒.๒ หลักคุณธรรมศีลธรรม

เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมโดยพิจารณาจากหลักคุณธรรมศีลธรรม อริสโตเติลให้ความหมาย คำว่า “คุณธรรม”^{๑๑} คือหลักความประพฤติที่แสดงถึงคุณลักษณะของอุปนิสัย (ที่ดี) ในการเลือกตัดสินใจกระทำา รสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างพอดี ๆ ไม่มากเกินไปหรือน้อยเกินไป ความพอดีนี้เป็นความพอดีของแต่ละบุคคลซึ่งจะเป็นผู้กำหนดความพอดีจากการใช้หลักเหตุผลและความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ซึ่งจะได้จากความชำนาญทางการลงมือปฏิบัติจริง ๆ มาเป็นตัวกำหนด (การเลือกตัดสินใจกระทำา) ให้เกิดความพอดี

อริสโตเติลแบ่งคุณธรรมหรือจริยธรรมออกเป็น ๒ ประเภท^{๑๒} คือ

๑. คุณธรรมทางศีลธรรม (Moral Virtues)
๒. คุณธรรมทางปัญญา (Intellectual Virtues)

๒.๒.๑ คุณธรรมทางศีลธรรม (Moral Virtues)^{๑๓}

คุณธรรมทางศีลธรรม คือ ความประพฤติที่แสดงถึงลักษณะของนิสัยที่ดีเพราะสามารถตัดสินใจกระทำาที่เหมาะสม คุณธรรมทางศีลธรรม มีลักษณะเป็นคุณธรรมโดยนิสัย อันเกิดจากความเคยชินเพราะความชำนาญการ เหตุเพราะ เวลาและประสบการณ์ที่ผ่านมาแล้วช่วยฝึกให้เกิดการตัดสินใจเลือกการกระทำาที่มีคุณธรรม อาจอธิบายได้ว่าเพราะความเข้าใจความฉลาดและความชำนาญการทำให้มองเห็นความเป็นกลางระหว่างความสุดโต่ง ๒ ปลาย (อันได้แก่ความมากไปหรือน้อยไปทั้งทางด้านอารมณ์และด้านการกระทำา) ความชำนาญการที่ทำให้เกิดความชำนาญการนั้นได้ สามารถตัดสินใจเลือกการกระทำาอันเป็นกลาง เช่นนั้นได้บ่อย ๆ จนกลายเป็นนิสัยเช่นนั้นทำให้บุคคลถึงซึ่งสภาวะของความเป็นผู้มีคุณธรรมทางศีลธรรม คือมีคุณธรรมเป็นนิสัย คุณธรรมทางศีลธรรมจึงมีลักษณะเป็นความ

^{๑๑} Richard Mckeon, *The Basic Works of Aristotle*, (New York : Random House, 1931), p. 959.

^{๑๒} อาจเรียกว่า คุณธรรมทางปัญญา The dianoethic virtues เรียกคุณธรรมทางศีลธรรมว่า The practical or ethical virtues ดูใน Williams S. Sahakian, *History of Philosophy*, (New York : Barnes and Noble Books, 1968), p. 73.

^{๑๓} *Ibid.*, p. 959.

ชำนาญการเชิงปฏิบัติ เพราะมีความชำนาญการในการตัดสินใจเกิดขึ้นต่อเนื่องเป็นประจำจน เป็นความชำนาญการในนิสัย

อาริสโตเติล เห็นว่า คุณธรรมทางศีลธรรมมิใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในตัวเราตาม ธรรมชาติและสิ่งที่เกิดตามธรรมชาติก็ไม่สามารถทำให้เกิดลักษณะนิสัยในตัวมนุษย์ได้ ดั ึ่ง สิ่งที่เป็นไปตามกฎธรรมชาติไม่สามารถขัดแย้งกับธรรมชาติได้ เช่น ถ้าโยนก้อนหินไปใน อากาศ มันย่อมตกลงสู่พื้นดินเสมอเพราะธรรมชาติกำหนดไว้เช่นนั้น มันจะเป็นอื่นไปไม่ได้ แต่ลักษณะอุปนิสัยใจคอ (Habit) มิใช่มันจะเป็นไปตามธรรมชาติลักษณะอุปนิสัยของมนุษย์ มีวิธีเดียวเท่านั้น คือการพยายามฝึกหัดอบรม มิเช่นนั้นแล้วคุณธรรมจะไม่บังเกิดขึ้นในจิตใจ ของมนุษย์

คุณธรรมต่าง ๆ นั้นจะเกิดได้โดยการลงมือปฏิบัติและการศึกษา แต่สิ่งทั้งปวงที่ เราจะทำ เราจะต้องศึกษาให้เข้าใจก่อนจะลงมือกระทำ และบางครั้งก็ทั้งทำไปเรียนรู้ไป (We learn by doing them) พร้อม ๆ กันจนเป็นคุณสมบัติที่ติดตัวในการกระทำภาระกิจการ งานทุกอย่างกล่าวคือ ผู้นั้นจะเป็นผู้ทำหน้าที่ การงานได้อย่างดี สมบูรณ์เพราะได้ปฏิบัติ โดย แท้จริง เช่น คนที่เป็นช่างต่อเรือเขาก็จะต้องทำการต่อเรือ ผู้ที่จะเป็นนักคิดพิณ บุคคลผู้นั้นก็ จะต้องลงมือคิดพิณในทำนองเดียวกัน เรากลายเป็นคนยุติธรรมโดยการกระทำอย่างยุติธรรม เป็นผู้มี ความพอดี โดยการกระทำอย่างพอประมาณ จะเป็นคนกล้าหาญโดยการแสดงการ กระทำที่กล้าหาญ เป็ นต้น อาริสโตเติลมีความเห็นว่า คุณธรรมเป็นได้ทั้งสิ่งที่สร้างสรรค์ และทำลายและเป็นเหมือนศิลปะ เช่น เกี่ยวกับการคิดพิณให้ไพเราะนั ้ ฟังก็ได้ ไม่ไพเราะก็ ได้ มันขึ้นอยู่กับผู้คิดพิณ ดังนั้น มนุษย์จะเป็นผู้สร้างสรรค์ให้ได้ดี ขึ้นอยู่กับบุคคลผู้สร้างว่า จะเลือกสร้างอย่างไร^{๑๔}

อาริสโตเติลอธิบายว่าความดี ความชั่ว เป็นสิ่งที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ ไม่ได้มีอยู่ที่อื่น ต่างหาก ดังนั้นการจะเข้าใจคว ามดี ความชั่ว ได้อย่างชัดเจน เราต้องเข้าใจธรรมชาติ ของ มนุษย์และที่สำคัญเราต้องไม่สับสนนำเอาการกระทำตามหน้าที่ในวิชาชีพมาเป็นเครื่องตัดสิน ความดี^{๑๕} คนดีตามทฤษฎีของอาริสโตเติลได้แก่ “คนที่ทำตามหน้าที่ของตน ” ดังนั้น แพทย์ที่ดี กับคนดีอาจมิได้มีความหมายอย่างเดียวกัน แพทย์ที่ดีคือแพทย์ที่ปฏิบัติหน้าที่

^{๑๔} Richard Mckeon, **The Basic Work of Aristotle**, pp. 952-953.

^{๑๕} Stumptf. S.E., **Elements of Philosophy, : An Introduction**, (New York : McGraw-Hill Book company, 1970) , p. 29.

บรรลุปเป้าหมายของวิชาชีพแต่คนดีคือ คนที่ทำหน้าที่ของคนหมอที่ดีในวิชาชีพอาจมิใช่คนที่ดีเสมอไป หน้าที่ของคนก็คือการกระทำที่สอดคล้องกับธรรมชาติของคน คือ “ปัญญาและเหตุผล”

อาริสโตเติล กล่าวว่า ความสุข ... คือการกระทำตามหน้าที่ของวิญญาณตามวิถีทางที่ประเสริฐสุด หรือตามวิถีทางของคุณธรรม ^{๑๖} วิญญาณของมนุษย์เราจะทำหน้าที่บรรลุปเป้าหมาย คือ ความสุขหลักเกณฑ์โดยทั่วไป สำหรับวิญญาณในการที่จะกระทำหน้าที่ก็คือ การปฏิบัติให้สอดคล้องกับเหตุผลอย่างถูกต้อง ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์สากลทางศีลธรรมอันเป็นเกณฑ์ที่ถูกต้อง (Right Rule) หรือความเลิศล้ำทางปัญญา เพราะเหตุผล ก็คือปัญญาหรือคุณธรรมที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงความสุขสมบูรณ์แท้จริงได้ ซึ่งชีวิตของผู้เข้าถึงความสุข อาริสโตเติลเรียกว่า Eudaimonia Life

อาริสโตเติล มีทรรศนะว่า วิญญาณของมนุษย์ประกอบด้วยสองส่วนคือ ส่วน ที่มีเหตุผล (Rational Part) กับส่วนที่ไร้เหตุผล (Irrational Part) ส่วนที่ไร้เหตุผลเป็นส่วนที่ได้รับอิทธิพลจากสิ่งภายนอกตัวเรา ได้แก่ สิ่งต่าง ๆ และบุคคลอื่น วิญญาณส่วนที่ไร้เหตุผล ประกอบด้วยอารมณ์ (Passion) ความอยาก (Desire) ความรัก ความโกรธ ฯลฯ อารมณ์และความอยากของมนุษย์เป็นตัวการที่นำมนุษย์ไปสู่การสร้างสรรค์และการทำลาย มนุษย์จึงควรที่จะรู้ว่าเราควรปรารถนาอะไร และควรปฏิบัติอย่างไร ภายใต้สถานการณ์ต่าง ๆ วิญญาณส่วนที่มีเหตุผลประกอบด้วยปรีชาญาณ (Wisdom) และการไตร่ตรองใคร่ครวญพิจารณา (Contemplation)

J.O. Urmson ได้ใช้คำว่า Excellence of character ในความหมายว่า คุณธรรมเกี่ยวกับลักษณะอุปนิสัยจะเป็นสิ่งเลิศล้ำได้ต้องเกิดจากการกระทำที่เต็มใจ ตั้งใจปฏิบัติตามครรลองแห่งเหตุผล คุณธรรมทางศีลธรรมไม่ได้เป็นสิ่งที่ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิดโดยธรรมชาติ เป็นผู้มีศีลธรรมหรือมีจริยธรรมในตัวบุคคลจะเกิดขึ้นด้วยการพัฒนาตัวเองจนกลายเป็นลักษณะเคยชิน เป็นนิสัย คุณธรรมทางศีลธรรมเป็น ส่วนสำคัญของวิญญาณ ไร้เหตุผล โดยส่วนนี้จึงต้องฝึกฝนให้เคยชิน เป็นนิสัย เพราะมนุษย์เราตามธรรมชาติแล้วไม่ดี - ไม่ชั่วแต่จะดี - ชั่ว ก็อาจเกิดจากลักษณะนิสัย นี้เอง ^{๑๗} จริยธรรมจึงเป็นสิ่งที่ปลูก ฝังกันได้

^{๑๖} “Happiness...is a working of the soul in the way of excellence or Virtue.”

^{๑๗} James B. Wibur and Harold J. Allen. **The Worlds do Plato and Aristotle**, (United States of American : American Book Company, 1962), pp. 139-141.

ยังเกิดจากการพัฒนาที่ตัวบุคคล ทำให้บุคคลรู้จักคิด อย่างถูกต้อง เลือกร่างอย่างถูกต้องปฏิบัติ อย่างถูกต้องและมีความประพฤติที่ถูกต้อง^{๑๘}

จากการศึกษาพบว่า อริสโตเติลยอมรับเหตุผลเชิงปฏิบัติ (Practical Reason) ควบคู่กับหลักมัชฌิม (The doctrine of the mean)^{๑๙} เพราะเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้อุปนิสัย ของมนุษย์ดีเลิศได้ (Excellence of character)

สรุปคุณธรรมทางศีลธรรม จะต้องเกิดจากการปฏิบัติและการกระทำซ้ำ ๆ เพราะ เหตุที่มนุษย์เราเกิดมาปราศจากอุปนิสัย (Habit) เราจะได้อุปนิสัยดี - เลว ขึ้นอยู่กับการเลี้ยงดู อบรม ตั้งแต่เยาว์วัยจนเติบโตและขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อม มากกว่าพันธุกรรม คุณธรรมทาง ศีลธรรมมี ๒ ลักษณะ คือ

๑. เป็นสภาวะทางจิตใจ มิใช่เรื่องอารมณ์ (Passion) หรือสมรรถนะ (Faculty)
๒. เป็นสภาพความรู้สึกลทางจิตใจที่สามารถเลือกความพอดีได้

คุณธรรมทางศีลธรรม เป็นผลที่เกิดจากลักษณะนิสัย เกิดจากการฝึกอบรม คุณธรรมทางศีลธรรมจึงหมายถึงความพอดี หรือ วิกิ่งกลาง (Mean) ระหว่างสิ่งที่มาก เกินไปกับน้อยเกินไป เช่น ความกล้าหาญคือ วิกิ่งกลางระหว่างความกล้าเกินไปและ ความ ขี้ขลาดเกินไปหรือ ความรู้จักพอประมาณ คือ วิกิ่งกลางระหว่าง ความสุรุ่ยสุร่ายที่มาก เกินไปกับความลืมหืมตัวเกินไป

อริสโตเติลจำแนกคุณธรรมทางศีลธรรม ออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. ความกล้าหาญ (Courage)^{๒๐} ซึ่งเขาได้แบ่ง ความกล้าหาญออกไปอีก ๕ ชนิดดังนี้

- ๑.๑ ความกล้าหาญด้านการเมือง
- ๑.๒ ความกล้าหาญจากประสบการณ์เดิม
- ๑.๓ ความกล้าหาญที่เกิดจากอารมณ์ที่แจ่มใสจิตใจร่าเริง
- ๑.๔ ความกล้าหาญที่เกิดจากความโกรธแค้นหรือเจ็บปวดทรมาน

^{๑๘} Ibid., p. 31,

^{๑๙} J.O. Urmson, *Aristotle's Ethics*, (Oxford : Basil Blackwell Inc., 1988), p. 188-199.

^{๒๐} Mary Hesse, *History of Ethics*, (Encyclopedia of Philosophy III 1967), p. 85.

๑.๕ ความกล้าหาญที่เกิดจากความโง่เขลา^{๒๑}

๒. ความพอประมาณ (Temperance) อริสโตเติลได้อธิบายว่าความพอประมาณเป็นคุณธรรมที่จะช่วยให้มนุษย์ควบคุมตัวเองเกี่ยวกับเรื่องความสุขทุกข์ที่เกิดจากประสาทสัมผัสทั้ง ๕ เช่น การมองเห็นรูป การได้ยินเสียง การได้กลิ่น การลิ้มรส และการสัมผัส จะทำให้มนุษย์ไม่ ฟูมเพื่อยเกินตัวมีความสุขพอประมาณ มิเช่นนั้นก็จะ คล้ายสัตว์ชั้นต่ำ เพราะสัตว์พวกนี้ก็เช่นเดียวกับมนุษย์กล่าวคือ มันต้องกิน ต้องดื่ม และเสพกาม การรู้จักพอประมาณ จะเกี่ยวกับการควบคุมตัวเองในเรื่องความอยาก และความสุข-ทุกข์ได้^{๒๒}

๓. ความยุติธรรม (Justice)^{๒๓}

อริสโตเติล กล่าวว่า ความยุติธรรม มีความหมายเหมือนคุณธรรม คุณธรรมเป็นเรื่องของบุคคล ส่วนความยุติธรรมเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนมนุษย์ในสังคมอริสโตเติลแบ่งแยกความยุติธรรมออกเป็น ๒ ชนิด คือ

๓.๑ ความยุติธรรมทางกฎหมาย ได้แก่

๓.๑.๑ ความยุติธรรมในการจัดสรร (distributive justice) เป็นการแบ่งสรรปันส่วนอย่างเป็นธรรม เช่น เกียรติยศ และความมั่งคั่ง ร่ำรวย

๓.๑.๒ ความยุติธรรมในการให้รางวัลและการลงโทษ (remedial justice) อันเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์

๓.๒ ความยุติธรรมทางคุณธรรม ได้แก่ความกลมกลืนกันของพุทธิปัญญา และคุณธรรมทางจริยศาสตร์ ซึ่งก่อให้เกิดผลดีแก่รัฐ

๔. ปัญญาหรือปรีชาญาณ (Wisdom) ได้แก่ความรู้อันเฉียบแหลม รู้แจ้งรอบรู้สิ่งนั้น ๆ ลึกซึ้งทั้งทางทฤษฎีและทางปฏิบัติ

ผู้วิจัยเห็นว่าอริสโตเติลกล่าวถึงกา รที่บุคคลจะเปลี่ยนคนดีและเป็นคนที่มีความดีจะต้องประกอบด้วยคุณธรรมทั้ง ๔ ประเภทดังกล่าวมานี้ บุคคลจะเป็นคนดีจะต้องเป็นผู้ที่มีความกล้าหาญถ้าบุคคลขาดความกล้าหาญก็จะเป็นคนขี้ลาดคนขี้ขลาดคนขี้ขลาดที่ไม่กล้าหาญเป็นบุคคลที่ชั่ว ดังนั้นความพอประมาณจึงเป็นตัวกำหนดการกระทำที่ดี การกระทำ

^{๒๑} Sir David Ross, **Foundation of Ethics**., (London : Oxford University Press, 1963), p. 205.

^{๒๒} ผู้วิจัยสรุปจาก sir David Ross, **Ibid.**, pp. 207-208.

^{๒๓} คุราชละเอียดที่ Richard Mckeon, **The Basic Works of Aristotle.**, pp. 1001-1014.

ต่าง ๆ ให้เกิดความพอดีไม่มากเกินไปไม่น้อยเกินไป รู้จักพอประมาณในการควบคุมตัวเอง ในเรื่องความอยากและสุข - ทุกข์ได้ รวมทั้งเกณฑ์ตัดสินการกระทำนั้น ๆ ว่าจะเป็นคนดีนั้น ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าบุคคลที่จะเป็นคนดีนั้นจะต้องเป็นคนที่มีความยุติธรรมโดยบุคคลนั้น จะต้องกระทำการต่าง ๆ โดยการใช้ปัญญาหรือปรัชญาณประกอบตัดสินใจกระทำการ นั้น ๆ ด้วย

การนำเอาหลักคุณธรรมศีลธรรมมาเป็นเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมจึงเป็นเกณฑ์ หนึ่งที่ทำให้เราทราบได้ว่าการกระทำนั้นดีหรือไม่ดี ดีหรือชั่วได้เป็นอย่างดี กล่าวคือบุคคลใดปฏิบัติตามหลักคุณธรรมถือได้ว่าบุคคลนั้นเป็นคนดี แต่ถ้าบุคคลนั้นไม่ได้ปฏิบัติตามหลักคุณธรรมศีลธรรมบุคคลนั้นก็จะเป็นบุคคลชั่วหรือเป็นบุคคลที่ไม่ดี

สิ่งที่สำคัญในเรื่องคุณธรรมทางศีลธรรมได้แก่ ปัญหาเรื่องความรับผิดชอบทางศีลธรรมของมนุษย์ อริสโตเติลมีทรรศนะว่า การกระทำผิด หรือ การกระทำชั่ว และการกระทำดี ไม่เกี่ยวข้องกับปัญญาและเหตุผล การกระทำผิด - ถูกมิใช่เกิดจากปัญญาหา มีความเห็นตรงกันข้ามกับ Plato ซึ่งมีความเห็นว่า “เมื่อมนุษย์รู้ได้ด้วยปัญญาว่า อะไรดี อะไรไม่ดี แล้วมนุษย์ยอมไม่กระทำในสิ่งไม่ดี และไม่มี บุคคลใดกระทำชั่วด้วยความตั้งใจ (No one does evil voluntarily) การกระทำผิดชั่วของบุคคลเกิดจากข้อผิดพลาดทางปัญญา สำหรับอริสโตเติล มีความเห็นว่า มีข้อผิดพลาดทางปัญญาไม่เกี่ยวกับความตั้งใจ หรือเจตนา แต่ข้อผิดพลาดทางศีลธรรมมีเจตนาเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย เจตนา (Will) เป็นสิ่งสำคัญที่ควบคุมความปรารถนา การกระทำผิดจึงเกิดจากความปรารถนาที่เป็นไปในทางที่ผิด คุณธรรมศีลธรรมจึงอาจกล่าวได้ว่า เป็นคุณธรรมที่ปฏิบัติโดยการเลือก องค์ประกอบในการเลือกจะกระทำหรือไม่กระทำ ก็เป็นผลมาจากการไตร่ตรองอย่างสุขุมรอบคอบก่อนแล้ว^{๒๔} ดังนั้นอริสโตเติลจึงถือว่าการมีเสรีภาพที่จะเลือก (Free-Will) การกระทำด้วยเหตุผลจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญอีกอย่างหนึ่งในเรื่องความรับผิดชอบทางศีลธรรมของมนุษย์ กล่าวอีกในหนึ่ง อริสโตเติลมีทรรศนะว่าการไตร่ตรองอย่างรอบคอบเป็นปัจจัยที่สำคัญในเรื่องศีลธรรม จริยธรรม และรู้ว่าการกระทำอย่างไรถูก อย่างไม่ผิด ช่วยให้มีมนุษย์ตัดสินใจกระทำได้อย่างเหมาะสมและอริสโตเติลยังถือว่ามนุษย์เราไม่ได้ผูกมัดกับศีลธรรม จริยธรรมตายตัวอย่างที่เพลโตได้เชื่อ สำหรับอริสโตเติลการไตร่ตรองด้วยเหตุผลอย่างรอบคอบจะเป็นเครื่องชี้ บอกว่า

^{๒๔} Ibid., p. 929-933.

เราจะเลือกกระทำอย่างไร การเลือกกระทำ^{๒๕} การเลือกกระทำในที่นี้หมายถึงเลือกกระทำดี - ชั่ว ซึ่งมีอิทธิพลต่อลักษณะนิสัยของเรา เพื่อให้ เหมาะสมกับเหตุการณ์ที่เผชิญหน้า ผู้ใดที่ครองด้วยปัญญาจะมีเหตุผล ย่อมตัดสินใจเลือกกระทำ ได้ ไม่คิดเอาเองตามอารมณ์ส่วนตัว ต่อไปผู้วิจัยจะได้อธิบายคุณธรรม จริยธรรมอีกประการหนึ่งของอริสโตเติลดังนี้

๒.๒.๓ คุณธรรมทางปัญญา (Intellectual Virtues)

คุณธรรมทางปัญญา^{๒๖} เป็นคุณธรรมที่ต้องดำเนินพร้อมกับการใช้เหตุผล อย่างถูกต้องตามหน้าที่ต่าง ๆ ของปัญญา ภาระเบื้องต้นของมนุษย์ก็คือ

ประการแรก ให้ความรู้ในเรื่องหลักการที่ไม่เปลี่ยนแปลงและตายตัว

ประการที่สอง ให้การนำทางอย่างมีเหตุผลแก่การปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

การติดตามและการค้นพบความจริงเป็นจุดมุ่งหมายของความรอบรู้ทางปัญญา ในขณะที่จุดมุ่งหมายของการปฏิบัติ เป็นความประพฤติอย่างเฉลียวฉลาด ด้แก่การรวบรวมความรู้อย่างแท้จริงของสิ่งที่เราควรกระทำ เข้ากับความปรารถนาในการกระทำ

ปัจจัยให้เกิดคุณธรรมทางปัญญานี้ มี ๕ ประการคือ

๑. ความรู้เกี่ยวกับศาสตร์ต่าง ๆ (Sciences)

๒. ความรู้ทางศิลปะ (Art)

๓. ความรู้ทางปฏิบัติ (Practical Wisdom) เป็นความรู้ที่จะทำให้มนุษย์เข้าถึงจุดมุ่งหมายของชีวิต

๔. ความรู้แบบอัจฉตติญาณ (Intuition Reason) เป็นความรู้ที่รู้เอง

๕. ความรู้ทางการใช้เหตุผลเชิงปรัชญา (Philosophical Wisdom) เป็นความรู้ที่

เกิดร่วมกันระหว่าง Sciences และ Intuition Reason.

คุณธรรมทางปัญญาเกี่ยวกับเรื่องความดีและพฤติกรรมของมนุษย์ โดยเฉพาะคุณธรรมตามธรรมชาตินั้นไม่ว่า ความรู้ทางการปฏิบัติ (Practical Wisdom) คุณธรรมทางศีลธรรม (Moral Virtues) และกฎเกณฑ์ที่ถูกต้อง (The Right Rules) จะมีความสัมพันธ์

^{๒๕} For by Choosing what is good or bad we mould our characters,...An act of choice is evidently voluntary,...Choice involves reason (logos) thinking (dianoia)...voluntary action preceded by deliberation. คู่มือ Wheelright, Aristotle : Nicomachean Ethics, (New York : The book-Merrill Company, Inc., 1951), pp. 205-210.

^{๒๖} Richard Mckeon, The Basic Work of Aristotle, pp. 228-229.

กันเสมอหนึ่งกฎเกณฑ์ที่ถูกต้อง คือ เหตุผลที่ได้จากการศึกษาจัดเป็นคุณธรรมทางปัญญา (Intellectual Virtues)

สำหรับตัวปัญญาเกิดจากการไตร่ตรอง และเกิดจากการคำนวณ อริสโตเติลยอมรับว่าบทบาทของเหตุผลเป็นศูนย์กลางที่จะ นำไปสู่การปฏิบัติและการกระทำในเรื่องจริยธรรม อริสโตเติลสรุปว่าความรู้ทางปัญญาอยู่เหนือความรู้ทางปฏิบัติ และถือว่าการพิจารณาไตร่ตรองเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำไปสู่ความสุข^{๒๓} ผู้วิจัยเห็นว่าเมื่อมีปัญญาก็จะต้องมีการลงมือปฏิบัติด้วยถ้ามีปัญญาแล้วไม่มีการนำปัญญานี้ ไปปฏิบัติปัญญานั้นก็ไม่มี ความหมาย หรือ การกระทำโดยตั้งใจอย่างต่อเนื่อง ผลคือความสุขทางจิตใจบังเกิดขึ้น การกระทำโดยเจตนาตั้งใจทำตามหน้าที่ของความเป็นมนุษย์นั้น อริสโตเติลแบ่ง การกระทำออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ^{๒๔}

๑. การกระทำที่เกิดจากความจงใจ (Voluntary Acts) หมายถึงการกระทำหรือผู้กระทำมีสติสัมปชัญญะ รู้เจตนาของการกระทำ และเป็นอิสระในขณะที่กระทำโดยไม่ถูก บังคับ

๒. การกระทำที่ไม่ได้เกิดจากการจงใจ (Involuntary Acts) หมายถึงการกระทำที่ผู้กระทำไม่ได้ตั้งใจที่จะกระทำ อาจถูกสถานการณ์หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งบังคับทำให้ต้องกระทำลงไป การกระทำประเภทนี้ อริสโตเติลถือว่านำมาตัดสินในเชิงจริยศาสตร์ได้ เช่น

๒.๑ การกระทำที่เกิดจากการรู้เท่าไม่ถึงการณ์

๒.๒ การกระทำที่เกิดจากการถูกบังคับโดยตรง

๒.๓ การกระทำที่ท่าลงไปเพื่อหลีกเลี่ยง ความเลวร้ายที่ยิ่งใหญ่กว่า เช่น การลงโทษบุคคลหนึ่ง เพื่อปกป้องสังคมส่วนใหญ่ไว้

กล่าวโดยสรุป ชีวิตของบุคคลที่ดำเนินตามครรลองของคุณธรรมอันล้ำเลิศ หรือ จริยธรรมอันประเสริฐ ที่เน้นลักษณะอุปนิสัยที่ดีเลิศ และการใช้ปัญญา จะนำพาชีวิตมนุษย์ทุก ๆ คน บรรลุถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิต เพื่ อทำให้ชีวิตเจริญก้าวหน้ารุ่งเรืองไปพลุลย์ทั้ง

^{๒๓} Samuel Enoch Stumpf. **Philosophy** : History and Problems. (The United States of America : Mc Graw Hill, 1977), pp. 107-109.

^{๒๔} สิวาลี ศิริไล. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ จริยธรรมและตัดสินปัญหาจริยธรรมทางการแพทย์ในสมัยปัจจุบัน”, (รายงานการวิจัยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ), ๒๕๒๕, หน้า ๒๑.

ตนเองและสังคม และชีวิตที่ก่อรูป ด้วยจริยธรรมหรือคุณธรรมจึงเป็นชีวิตที่ประเสริฐสุด เพราะก่อให้เกิดความสุขที่แท้จริงในชีวิตจิตใจ อริสโตเติลเรียกว่า Eudaimonai life

๒.๓ คุณค่าทางจริยธรรมในแง่บ่อเกิดคุณค่าจริยธรรม

เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมโดยพิจารณา คุณค่าทางจริยธรรมได้แก่ ดี ชั่ว ถูก ผิด ควร มิควร คำเหล่านี้มักพบได้ในอภจริยศาสตร์ (Meta-ethics) นักอภจริยศาสตร์ได้ศึกษาค้นคว้าหาความรู้เกี่ยวกับค่าทางจริยธรรมดังกล่าวแล้ว ค่าทางจริยธรรมเหล่านี้มีอยู่หรือไม่ มีลักษณะอย่างไร สามารถนิยามได้หรือไม่ ซึ่งผลการศึกษาเป็นที่ยอมรับว่ามีอยู่ ๓ พวก คือ ๑. พวกธรรมชาตินิยม (Naturalism) ๒. พวกอธรรมชาตินิยม (Non-naturalism) และ ๓. พวกอารมณ์นิยม (Emotionism)

สำหรับบทนี้จะกล่าวถึงคุณค่าทางจริยธรรมของอริสโตเติล ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ในจริยศาสตร์ของอริสโตเติลกล่าวว่า “ความดีมี ๒ อย่าง คือ ความดีที่เป็นเครื่องมือได้แก่อาชีพต่าง ๆ ที่มนุษย์ต้องใช้ในสังคม และความดีที่เป็นเนื้อแท้ ได้แก่ จุดหมายของกิจกรรมต่าง ๆ ความดีประเภทนี้สำคัญกว่าความดีประเภทแรก เพราะมุ่งเอาความสำเร็จเป็นที่ตั้ง คนดีทำอะไรย่อมมีสติปัญญาเป็นตัวนำจึงจะเกิดความสุขอย่างแท้จริงได้^{๒๕}

อริสโตเติลยังกล่าวถึง คุณค่าทางจริยธรรม ความดี^{๒๖} นี้คนสามารถบรรลุถึงความดีสูงสุดของชีวิตโดยอาศัยสิ่งเหล่านี้ เช่น ประการแรก คนเราจะต้องมีการติดต่อกันหรืออยู่ร่วมกันเป็นสังคม จึงสามารถพัฒนาความดีและความสามารถออกมาได้ หรือ ประการที่สองถ้า สังคมนั้นมีการปกครองแบบเลว ๆ คนในสังคมนั้นจะไม่มีโอกาสพัฒนาตนเองเลย ไม่ว่าจะเข้าไปโดยแรงแค่ใต้นั้น ก็เป็นหน้าที่ของสังคมที่จะต้องทำหน้าที่

^{๒๕} บุญมี แทนแก้ว และคณะ, *ปรัชญาเบื้องต้นทั่วไป*, (กรุงเทพมหานคร : ห.จ.ก. ชนะการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๘.

^{๒๖} จักรสิน พิเศษสาทร, *ทฤษฎีและนักปรัชญาการศึกษาตะวันตก*, (กรุงเทพมหานคร : ดำรงการพิมพ์, ๒๕๒๑), หน้า ๓๕.

รักษาพื้นฐานแห่งความดีของสมาชิกในสังคมไว้เพื่อให้ ความคิดและจิตใจของคนในสังคมนั้นมีความเป็นอิสระในการที่จะกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามหน้าที่เฉพาะของเขา อริสโตเติล ย้ำเสมอว่า คนเราจะสามารถพัฒนาตนเองได้ ก็ต่อเมื่อได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกในสังคมหนึ่งเท่านั้น

ความดีของสิ่งหนึ่งสิ่งใด อยู่ที่ความสามารถของสิ่งนั้นในอันที่จะกระทำหน้าที่ของมันได้เช่น หน้าที่ของจุก ก็คือคมกลืนสิ่งต่าง ๆ ความสำคัญหรือความดีของจุกก็คือ ต้องคมกลืนได้ดี หน้าที่ของกีตาร์ก็ คือ บรรเลงเสียงเพลง ความสำคัญหรือความดีของกีตาร์ ก็คือต้องบรรเลงเสียงเพลงได้ไพเราะ

ในทำนองเดียวกัน ความสำคัญ หรือความดีของมนุษย์จะปรากฏอยู่ที่การ แสดงออกอย่างถูกต้องตามหน้าที่เมื่อมนุษย์ได้ใช้ปัญญาหรือเหตุผล สำหรับทำหน้าที่กำหนด หรือ ชี้แนะทางให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกต้อง^{๑๑}

ผู้วิจัยได้แสดงตัวอย่างที่เป็นจริยธรรมคือสิ่งที่เป็นความดี ความชั่วดังกล่าวแล้ว ถ้าหากจะถามว่า คุณค่าจริยธรรมเหล่านั้น อริสโตเติล เห็นว่ามีอยู่จริงในการกระทำของมนุษย์หรือไม่ ? ก็ขอตอบว่ามีอยู่จริงในการกระทำของมนุษย์^{๑๒} มิใช่เป็นเพียงความรู้สึกเท่านั้น ค่าทางจริยธรรม ความดี ความชั่ว นี้ยังมีอยู่ในตัวเอง เช่น ความกล้าหาญ เป็นความดี ความขี้เขลาคือความชั่ว ไม่ว่าใครจะกระทำความกล้าหาญขึ้นแก่ตัวเอง ความดีชั่ว อันเป็นค่าทางจริยธรรมลักษณะนี้ยังมีลักษณะที่แน่นอนไม่เปลี่ยนแปลง ตามกาลเวลา หรือสภาพแวดล้อม หรือจะบุคคลใดก็ตาม ดังนั้นคุณค่าจริยธรรมของอริสโตเติลจึงมีอยู่จริง ๆ ในโลก และก็เป็นสิ่งที่สามารถสอนกันได้ฝึกกันได้ ได้แก่อุปนิสัยของบุคคล หากมีเช่นนั้นก็ไม่เสนอหลักมัชฌิม หรือคุณธรรมทางศีลธรรม^{๑๓} ขึ้นมา ซึ่งคุณธรรมทางศีลธรรมหรือคุณธรรมทางจริยศาสตร์นั้น การเสนอความเห็นในเรื่องคุณค่าทางจริยธรรม ดี-ชั่ว นั้นจึงอยู่กับการฝึกหัดปฏิบัติ เช่น เขาอธิบายว่า คุณธรรมทางศีลธรรม นั้น ก่อให้เกิดผลดีหรือชั่วก็ได้ เช่น การคิดพิณจะดี ดิให้ไพเราะก็ได้ ให้ไม่ไพเราะก็ได้ ถ้าดีด ไพเราะก็เป็นนักคิดที่ดี ถ้าไม่ไพเราะก็เป็นนักคิด ดที่เลว หรือช่างก่อสร้างถ้าสร้างบ้านต่อเรือ ได้ดี ก็เป็นช่างที่ดี

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๕.

^{๑๒} Sir David Ross; **Foundation of Ethics**, London : Oxford University Press, 1963, p. 182.

^{๑๓} Wheelright, **Aristotle : Nicomachran Ethics**, (New York : The Bobbs – Merrill

ถ้าต่อเรือ สร้างบ้านไม่ดี ก็เป็นช่างที่ ไม่ดี ดี - ชั่ว ลักษณะนี้เกิดจากการปฏิบัติ หรือการกระทำที่ดีหรือไม่ดี ถือว่าค่าจริยธรรมเหล่านี้อยู่ที่การกระทำของมนุษย์เอง

อริสโตเติล ได้กล่าว ถึงความดี ในฐานะที่เป็นความดีในตัวเอง เขาอธิบายว่า สติปัญญา การมองเห็น ความสนุกสนานบางประการ และเกียรติยศ แม้เราจะแสวงหาสิ่งเหล่านี้ โดยคำนึงถึงสิ่งอื่น แต่ก็ถือว่าสิ่งเหล่านี้อยู่ในประเภทที่ความดีในตัวของตัวเอง และตัวต้นแบบหรือต้นตอในเรื่องความดี ต้องเป็นความดีในตัวของตัวเองด้วย

อย่างไรก็ตามอริสโตเติลพยายามอธิบายว่า ถ้าความดีของสิ่งดังกล่าวที่อธิบายมานั้นมีความดีในตัวของมันเอง มันก็จะมีความดีร่วมกับสิ่งอื่น ๆ ได้ เช่น ถ้าความขาวของหิมะและตะกั่ว ก็จะมีสีขาวอยู่ในตัวมันเอง ไม่ว่าจะเมื่อเวลาเปลี่ยนแปลงสิ่งดังกล่าว ในตัวมันก็จะมีความขาวอยู่นั่นเอง หากว่าสิ่งที่เขายกตัวอย่างมานั้น เช่น เกียรติยศ ปัญญา ความสนุกเป็นความดี แต่ต่อมาเขาเห็นว่ามันเป็นความดีที่แตกต่างกัน จึงไม่น่าจะมีความดีร่วมกันเหมือนความขาว ดังกล่าวนั้น อริสโตเติลพยายามอธิบายต่อไปว่า ความดีนั้นต้องไม่ใช่สิ่งที่มีชื่อพ้องต้องกันหรือต้องเป็นความดีหรือต้องเป็นความดีที่มาจากต้นตอแห่งความดีเดียวกัน เขาพยายามยกตัวอย่างเรื่องความดีในฐานะที่เป็นความดี โดย ไม่พยายามพูดในเชิงนามธรรม เพราะจะเป็นการไร้ประโยชน์ เพราะเขาเองพยายามแสวงหาความดีในสิ่งที่เรารับรู้ได้ เขาพูดว่าการที่แพทย์จะศึกษาเรื่องสุขภาพโดยวิธีนามธรรม เหมือนพูดเรื่องความดีในฐานะที่เป็นความดีไม่ได้เสียแล้ว แต่การศึกษาเรื่องนี้แต่การศึกษาเรื่องนี้ต้องมุ่งไปที่ตัวบุคคล เหมือนการประกอบโรคศิลป์ต้องมุ่งประโยชน์ใช้กับบุคคลนั่นเอง^{๓๔}

สิ่งที่เรียกว่า ความสุข อริสโตเติล กล่าวว่าเกิดจากความดี ที่ได้กระทำอย่างเต็มที่จนตลอดชีวิต ซึ่งเขากล่าวเปรียบเทียบกับถึงการสร้างความดีไว้ว่า นกนางแอ่นตัวเดียว หรืออากาศดีวันเดียว ไม่ช่วยให้เกิดฤดูร้อนฉันใด การปฏิบัติคุณธรรมเพียงวันเดียว หรือในระยะเวลาสั้น ๆ มิได้ช่วยให้มนุษย์มีความประเสริฐสุขสมบูรณ์ในชีวิต

อริสโตเติลพูดถึง คุณค่าทางจริยธรรม ที่มีอยู่ในการกระทำของมนุษย์อย่างแท้จริง คุณค่าทางจริยธรรมดังกล่าว เป็นคุณค่าทางจริยธรรมทางจิตใจ เหมือนที่เขากล่าวว่า “ความดีสำหรับคนหมายถึงกิจกรรมทางจิตดำเนินไปด้วยคุณธรรม ”^{๓๕} และกล่าวสรุปว่าความสุขเป็นกิจกรรมทางจิตเกิดจากความดีที่ได้กระทำมาต่อเนื่องตลอดเวลาในชีวิต

^{๓๔} W.D. Ross, **Aristotle : Nicomachean Ethics**, pp. 940-941.

^{๓๕} W.D. Ross, **Aristotle : Nicomachean Ethics**, p. 945.

ในประเด็นนี้ อริสโตเติลได้แสดงให้เห็นถึงคุณค่าทางจริยธรรมเกี่ยวกับ
ความดี - ชั่วอย่างชัดเจน ในลักษณะที่คุณค่าทางจริยธรรม^{๓๖} ดังกล่าวเป็นคุณค่าที่มีอยู่จริง ๆ
เหมือนความคิดที่เป็นวัตถุวิสัยของลัทธิวัตถุนัย

๒. ธรรมชาติและอรรถนชาตินิยม

ลักษณะคุณค่าทางจริยธรรมของอริสโตเติลนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าปัญหา ทาง
อภิปรัชญา^{๓๗} ที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เราได้ทราบแล้วว่า ความมีอยู่ของคุณค่าทางจริยธรรม
ที่อริสโตเติลกล่าวไว้นั้น มีลักษณะแบบวัตถุวิสัย ต่อไปจะได้พิจารณาถึงลักษณะคุณค่าทาง
จริยธรรม คือ ดี ชั่ว ถูก ผิด และการนิยามค่าทางจริยธรรมตามทฤษฎีของอริสโตเติล
ผู้วิจัยเห็นว่า อริสโตเติลได้กล่าวถึงลักษณะของค่าทางจริยธรรมและ การนิยามค่าทาง
จริยธรรมไว้โดยรวม ๆ เพราะเมื่อพิจารณาถึงลักษณะคุณค่าทางจริยธรรมและการนิยามค่า
จริยธรรมนั้น อริสโตเติลมีลักษณะผสมผสานทฤษฎีธรรมชาตินิยม และอรรถนชาตินิยม
ไว้อย่างชัดเจน ผู้วิจัยจะกล่าวรวม ๆ ดังนี้

ลักษณะค่าทางจริยธรรม เช่น ความดี คือ ความสุข^{๓๘} อริสโตเติลมีทฤษฎี
แบบอรรถนชาตินิยม เพราะว่าอรรถนชาตินิยมมีทฤษฎีในการนิยาม คุณค่าทางจริยหรือ
อธิบายด้วยค่าที่ไม่เป็นค่าทางจริยหรือด้วยปรากฏการณ์ธรรมชาติ ในกรณีนี้ความดีซึ่งเป็น
คุณค่าทางจริยธรรมความสุขมิใช่คุณค่าทางจริยธรรม เพราะเป็นคุณสมบัติทางธรรมชาติมิใช่
คุณสมบัติทางศีลธรรม และความสุขในที่นี้ไม่ใช่หมายถึงความรื่นรมย์ สนุกสนาน หรือความ
พอใจ (Pleasure) แต่ถือว่า ความพึงพอใจหรือความรื่นรมย์ สนุกสนาน เป็นผลของการ
กระทำดี ในแง่นี้จะเห็นได้ว่า คุณสมบัติทางธรรมชาติของคนมีความสุข มีรอยยิ้ม ปรากฏ
ทางใบหน้า ท่าทาง อันเป็นปรากฏการณ์ทางร่างกายที่เป็นธรรมชาติ อรรถนชาตินิยมจึงมี
ความเห็นว่าการนิยามคุณค่าทางจริยธรรมต้องอาศัยคุณสมบัติทางธรรมชาติ ซึ่งไม่ใช่

^{๓๖} วิทย์ วิศทเวศย์, จริยศาสตร์เบื้องต้น มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : อักษร
เจริญทัศน์, ๒๕๒๐), หน้า ๗๖-๗๗.

^{๓๗} อภิปรัชญาคือการศึกษาค้นคว้าความหมายของศัพท์ทางจริยศาสตร์และสภาพของการตัดสินใจทาง
จริยธรรม เช่น การตัดสินใจจริยธรรมเป็นจริงหรือเท็จ บางสำนักถือว่าเป็นเพียงการแสดงความรู้สึก จึงไม่อยู่ใน
ขอบเขตของความจริงแท้ที่ถูกต้องเพิ่มเติมที่ วิทย์ วิศทเวศย์, จริยศาสตร์เบื้องต้น, หน้า ๑๒๒.

^{๓๘} W.T. Jones, A History of Western Philosophy, p. 217.

คุณสมบัติทางจริยะ มานิยามว่า “ดี” หรือ เขานิยามว่า “ดี” คือสิ่งที่เราปรารถนาตั้งใจ^{๘๕} เป็นต้น เราจะเห็นว่าการนิยามคำว่า “ดี” ด้วยคำว่า “สิ่งที่เราปรารถนาตั้งใจ” ธรรมชาตินิยม เห็นว่าเราสามารถที่จะนิยามคุณค่าทางจริยธรรมได้ และสิ่งที่นิยามนั้นอยู่นอกเหนือจาก ค่าของจริยธรรม คือเป็นสิ่งที่มิอยู่ในโลกธรรมชาติ โดยเฉพาะความปรารถนาในสิ่งที่เราชอบอันเป็นสิ่งที่มิอยู่ในโลกธรรมชาติที่เราอาจสัมผัสได้ เห็นได้ จับต้องได้ การนิยามแบบนี้ อริสโตเติลจึงอยู่ในฝ่ายธรรมชาตินิยม คือ เขาสมมติธรรมชาติมานิยามคุณค่าทางจริยะ ดังกล่าวแล้ว แต่ตรงกันข้ามก็เห็นว่า อริสโตเติลขัดแย้งกับพวกอรรถชาตินิยมอย่างเด่นชัด เพราะอรรถชาตินิยมไม่เห็นด้วยที่จะต้องนำคุณสมบัติธรรมชาติไปกำหนดนิยามคุณค่าทางจริยะเพราะว่ามันไม่เกี่ยวข้องกันนั่นเอง เช่น “ดี” กับ “สุข” หรือ “สิ่งที่เราปรารถนา”

อนึ่ง คุณค่าทางจริยธรรม จึงมีลักษณะประจักษ์ ักษ์ได้ด้วยประสาทสัมผัสและ ข้อเท็จจริงผู้วิจัยจะขอยกตัวอย่าง เช่น คุณค่าทางจริยธรรมที่ “ดี” และ “ชั่ว” จะแสดงออกถึงข้อเท็จจริงด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ของมนุษย์ เป็นต้น เช่น ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นจริยธรรมที่ดี (Virtue) แต่ความหุนหันพลันแล่นโมโห เป็นจริยธรรมที่ “ชั่ว” คุณค่า ดี-ชั่ว ของจริยธรรมดังกล่าวเราจะเห็นได้จากความจริงประจักษ์ โดยเฉพาะคนที่หุนหันพลันแล่นโมโหหน้าแดง ใจเต้นแรง พุดเร็ว รุกรน ส่วนคนที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไบหน้ายิ้มแย้ม สดชื่น ไม่มีอาการตื่นตื่น สงบ ไบหน้าไม่เกร็งเครียด มีคนรักเคารพ สิ่งที่ปรากฏเหล่านี้ เราเห็นได้ชัด ได้อย่างชัดเจน ดังนั้นคุณค่าทางจริยธรรมของอริสโตเติล ในส่วนนี้ จึงเป็นคุณค่าที่มีลักษณะประจักษ์ เช่น ความเสเพล^{๘๖} ความฟุ่มเฟือย, การประจบสอพลอ, ความขี้ขลาด, ความเกือยชา, ความตระหนี่, ความหยาบคาย คุณธรรมเหล่านี้เป็นคุณค่าทางจริยธรรมที่แสดงถึงคุณค่าทาง “ชั่ว” ที่เรารู้จากเหตุการณ์ การกระทำที่ปรากฏนั่นเอง จึงเห็นว่า อริสโตเติลจัดอยู่ในพวกอรรถชาตินิยม หลักจริยธรรมดังกล่าวนี้มาจากข้อเท็จจริง ที่เป็นธรรมชาติของมนุษย์คือ การกระทำและความรู้สึกที่มนุษย์^{๘๗} ธรรมชาติเห็นว่า การเข้าใจค่าทางศีลธรรมทางจริยธรรม ต้องเข้าใจธรรมชาติของตัวมนุษย์ ฉะนั้น อริสโตเติล ได้แสดงไว้เด่นชัดว่า มนุษย์นั้นมีองค์ประกอบอยู่ ๒ อย่างคือร่างกาย (Body) และจิตใจหรือวิญญาณ

^{๘๕} J.O. Urmsom, *Aristotle's Ethics.*, (U.S.A. : Basil Well Ltd., 1988), p. 52.

^{๘๖} ชัยวัฒน์ อัดพัฒน, *จริยศาสตร์*, หน้า ๕๑.

^{๘๗} Virtue is concerned with feelings and actions,... D.P. Chase. *The Ethics of Aristotle*, (Great Britain : Temple Press Britain., 1949), p. 35.

(Soul)^{๔๒} อริสโตเติล เห็นว่าวิญญาณเป็นแบบร่างกาย ร่างกายเป็นสสาร วิญญาณกับร่างกายต้องอยู่ด้วยกันเสมอ วิญญาณของมนุษย์มีหน้าที่ใช้เหตุผล แต่ไม่ใช่วิญญาณอมตะ^{๔๓} หน้าที่ของวิญญาณมี ๓^{๔๔} อย่าง คือ ความรู้สึก สติปัญญา ความหิวกระหาย เป็นต้น

ดังนั้นคุณค่าทางจริยธรรมจึงมีลักษณะเป็นธรรมชาติ เพราะเราสามารถนิยามค่าทางจริยธรรมได้ เช่น ดี คือ ความใจกว้าง ความกล้าหาญ ชั่ว คือ บ้าบิ่น ใจขาด หรือ ใจแคบ ฯลฯ คุณธรรมเหล่านี้มีค่าในตัวเองในทรรศนะของอริสโตเติล

ผู้วิจัยได้กล่าวถึง ลักษณะคุณค่าทางจริยธรรมที่เป็นธรรมชาติ ในลักษณะของธรรมชาติ มีทรรศนะต่อคุณค่าทางจริยธรรม ดังนี้ คุณค่าทางจริยธรรมมีอยู่เป็นอิสระจากโลกข้อเท็จจริงที่ปรากฏไม่สามารถอธิบายค่าทางจริยธรรมได้ด้วยคำนิยามอื่น ในแง่นี้จึงรับไม่ได้สำหรับอริสโตเติล เพราะอริสโตเติล นิยามค่าทางจริยธรรม “ดี” หรือ “ความสุข”^{๔๕} และอรรถชาตินิยม เห็นสิ่งที่ดีไม่จำเป็นจะต้องทำให้เกิดความสุขแก่ผู้กระทำการกระทำที่ดีด้วยตัวของมันเอง เป็นสิ่งที่อรรถชาตินิยมเห็นเช่นนี้แล อริสโตเติลก็เห็นเช่นเดียวกัน คือ ความดีจากการกระทำหรือความชั่วเป็นสิ่งที่มิได้อยู่ในตัวของผู้กระทำการกระทำที่ถูกก็มีความหมายอยู่ในตัวของมันเอง

ผู้วิจัยเห็นว่า อริสโตเติลเชื่อว่าเขามองที่สาเหตุเป็นหลัก^{๔๖} (Cause) ตามแนวคิดปรัชญาของเขานั้นเอง เมื่อทำสาเหตุเบื้องต้นดี ผลคือจุดหมายย่อมดีตาม เท่ากับว่าสาเหตุก็คือ จุดจบหรือจุดหมายปลายทาง ด้วยนั่นเอง เขานิยามว่าทำดี เพื่อความดี จึงหมายถึง ดี คือ ดี ด้วยนั่นเองอันมีทั้งสาเหตุและจุดจบอยู่ในตัวเอง

^{๔๒} Soul's five faculties for attaining truth

1. practical technique.
2. scientific understanding
3. sagacity
4. wisdom
5. apperceptive intelligence

^{๔๓} ชเอิญศรี อิศรางกูร ณ อยุธยา, **ปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง เอส. เอ็ม. เอ็ม. ม.ป.ป.), หน้า ๑๑๐.

^{๔๔} D.P. Chase, **The Ethics of Aristotle**, (Great Britain : Temple Press Britain, 1949) , p. 131.

^{๔๕} Bertrand Russel, **History of Western Philosophy**, (Great Britain : Novello and Company Ltd., 1963) , p. 185.

^{๔๖} Wheeright, **Aristotle : The Mataphysics**, (Book IX Good and Bad actualities and protencies) , p. 96.

ผู้วิจัยเห็นว่าการนิยามค่าทางจริยธรรม ดี หรือ ชั่ว นั้นมนุษย์สามารถนำเอาหลักของธรรมเนียมคือ ความดีที่เป็นไปตามธรรมเนียมนำมาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินจริยธรรมได้ ส่วนสิ่งที่นอกเหนือจากธรรมเนียมหรือผิดแปลกจากธรรมเนียมของความดีถือเป็นสิ่งที่ชั่วหรือสิ่งที่ผิดไม่ควรทำและในส่วน ที่เป็นคุณค่าทางจริยธรรมที่เป็นธรรมชาติหรือสิ่งที่ถูกกำหนดขึ้นถ้านอกเหนือจากการกำหนดของมนุษย์ถือว่าการกระทำนั้นผิดหรือการกระทำนั้นชั่ว เช่น แพทย์รักษาโรคให้คนป่วยโดยหวังผลตอบแทนที่มากเกินไปโดยการเรียกเก็บค่ารักษาพยาบาลที่มากเกินไปจนความเป็นจริงซึ่งเป็นการกระทำที่อยู่เหนือธรรมชาติและธรรมชาติจึงถือได้ว่าเป็นการกระทำชั่ว

๒.๔ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมการกระทำโดยเจตนาและการกระทำโดยไม่เจตนา

สำหรับ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมหรือพฤติกรรมจะแบ่ง บอกในแง่ถูกและผิด เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมมักจะสะท้อนอุดมการณ์สูงสุดของชีวิต (Ideal Life) เกณฑ์ตัดสินจริยธรรม ในบางครั้งอาจจะแตกต่าง หรือสอดคล้องกับมาตรฐานทางศีลธรรม มาเป็นเครื่องวัดการกระทำแล้วตัดสินว่าถูกหรือผิด เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมมีทั้งปรนัย (Objective) กล่าวคือ ดี ชั่ว ถูก ผิด สามารถตัดสิน ได้จากพฤติกรรมและอัตนัย (Subjective) นั้น ค่าทางจริยธรรมขึ้นอยู่กับบุคคล สังคม วัฒนธรรม หรือเศรษฐกิจ เป็นต้น เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมนั้นเป็นสิ่งที่คิดล่วงหน้าไว้ประกอบพร้อมกับผู้ตัดสิน เรื่องที่จะถูกตัดสินและมาตรฐานการตัดสินซึ่งถือเอามาตรฐานทางจริยธรรมนั่นเองเป็นเกณฑ์พิจารณา^{๓๗}

เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมตามทฤษฎีของอริสโตเติล มักจะครอบคลุมถึง ความรับผิดชอบทางจริยธรรมและความรู้สึกทางจริยธรรม เมื่อเราตัดสินว่าการกระทำได้ว่าถูกเรามักจะมีความรู้สึกรับผิดชอบต่อจริยธรรมที่เกิดขึ้นด้วย และผลกระทบต่อเนื่องจากการกระทำดีทำให้เกิดความสบายใจ พอใจ แต่เมื่อเราตัดสินการกระทำว่าผิด เรามักจะรู้สึกรับผิดชอบต่อจริยธรรมเหมือนกันว่า ไม่ควรทำเช่นนั้น และรู้สึกไม่สบายใจ ความรู้สึกไม่สบายใจ ทุกข์ใจเป็นความรู้สึกทางจริยธรรม ตามทฤษฎีของอริสโตเติลการกระทำด้วยการสมัครใจ และเป็นนิสัย เป็นองค์ประกอบสำคัญในการตัดสินทางจริยธรรมส่วนการ

^{๓๗} วสิน อินทสระ, จริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๒๕๒๕), หน้า ๑๓๓.

กระทำที่ไม่เจตนา^{๔๘} จะไม่อยู่ในขอบข่ายแห่งเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมหรือ การกระทำที่เป็นนิสัย^{๔๙} จัดเป็นสิ่งที่ใช้วัดการตัดสินทางจริยธรรมอย่างหนึ่ง เพราะมันเป็นผลจากการกระทำโดยเจตนา^{๕๐} ครั้งแล้วครั้งเล่า สิ่งใดก็ตามที่ทำโดยไม่ได้ตั้งใจ ถือว่าไม่สามารถตัดสินหรือพิจารณาทางจริยธรรมได้ การกระทำโดยเจตนาหมายถึงเสรีภาพของเจตจำนง

ประเด็นที่น่าพิจารณาในขณะนี้ คือ

๑. เราตัดสินการกระทำของคนตามแรงจูงใจเจตนา หรือตามผลที่เกิดขึ้น

๒. เจตนาหรือความตั้งใจอย่างเดียวก่อนหรือที่เป็นที่ตั้งแห่งเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรม

๓. ความตั้งใจ หรืออุปนิสัย เป็นสิ่งที่ควรใช้วัดในการตัดสินทางจริยธรรมหรือไม่

การศึกษาเรื่องเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของอริสโตเติล จะมีความชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจะเสนอประเด็นประกอบการศึกษาเพื่อให้เข้าใจแนวคิดของอริสโตเติลได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งนี้ขอแบ่งประเด็นในการพิจารณาดังต่อไปนี้^{๕๐}

๑. การกระทำโดยเจตนา

๒. ผลภายนอกซึ่งแสดงถึงเจตนาภายใน

๓. กรณีที่เจตนา กับ ผลภายนอกเกิดขัดแย้งกัน ให้ถือเจตนาเป็นสำคัญ

๔. เจตนาอย่างเดียวไม่อาจ ตัดสินได้ ต้องประกอบพร้อมด้วย เจตนา จดมุ่งหมายและวิธีการ แม้จดมุ่งหมายจะดี เจตนาดี แต่วิธีการเสีย การกระทำนั้นก็ถือว่าผิด

๕. อุปนิสัยใจคอไม่ถือเป็นข้อตัดสิน เพราะคนอุปนิสัยดีอาจทำผิดในบางครั้งแต่ความตั้งใจเป็นเครื่องวัดคุณภาพทางจริยธรรม

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๑๕-๑๑๖.

^{๔๙} การกระทำโดยเจตนา มี ๓ ชั้น

๑. ชั้นใจ (Mental Stage) อันก่อให้เกิดการกระทำที่มีแรงจูงใจ, ความสนใจ, ความทะยานอยาก, ความจงใจ, ทางเลือกและการตัดสินใจ

๒. ชั้นแห่งการกระทำทางกาย (Bodily Action)

๓. ชั้นแสดงผลภายนอก (External stage of Consequences)

^{๕๐} วศิน อินทระ, จริยศาสตร์, หน้า ๑๓๖-๑๔๓.

ต่อไปจะกล่าวถึงเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของอริสโตเติล เกณฑ์ที่จะตัดสินจริยธรรมหรือคุณธรรมของอริสโตเติล เกี่ยวกับการกระทำที่ดี ชั่ว ถูก ผิด ควร ไม่ควร นี้ อริสโตเติลเองถือว่ายังไม่มีการวางเป็นกฎแน่นอนตายตัวหรือหลักเกณฑ์ที่คงที่แน่นอน แต่ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ การกระทำที่มนุษย์จะตัดสินอะไรสักอย่างหนึ่งอย่าง ถูกต้อง จะต้องมีความเข้าใจลึกซึ้ง ดับบลิว ที สเตซ^{๕๐} ได้ให้ข้อเสนอว่า

“ในการตัดสินเรื่องใดก็ตามทางจริยธรรม เรามีอะไรเป็นบรรทัดฐาน เอาใครเป็นคนตัดสินและเรารู้ได้อย่างไรว่าคำตัดสินใดเหมาะสม การใช้วิชาคณิตศาสตร์ เป็นแนวทางก็ช่วยหาคำตอบให้ไม่ได้ เพราะไม่เหมือนกับการลากเส้นตรงจากจุดปลายสุดข้างหนึ่งไปยังปลายสุดอีกข้างหนึ่ง แล้วแบ่งครึ่งหาจุดกึ่งกลาง อริสโตเติลเองก็ปฏิเสธที่จะวางกฎเกณฑ์แน่นอนในเรื่องนี้ เราไม่มีกฎพิเศษที่จะชี้ว่าทางไหนเป็นวิถีทางที่เหมาะสม ทั้งหมดขึ้นอยู่กับสภาพการณ์แวดล้อมและบุคคลที่เกี่ยวข้อง สิ่งที่เป็นวิถีทางที่เหมาะสมในกรณีหนึ่ง คงไม่ใช่วิถีทางที่เหมาะสมในอีกกรณีหนึ่งสิ่งที่ คน ๆ หนึ่งพอใจ เพื่อนบ้านของเขาอาจไม่พอใจเรื่องนี้จึงต้องปล่อยให้ปัจเจกบุคคลตัดสินเอง การรู้จักกาลเทศะ การมีสำนึกที่ดี เป็นสิ่งจำเป็นในการรู้วิถีทางซึ่งอริสโตเติลเรียกว่า “ความเข้าใจลึกซึ้ง” ความเข้าใจลึกซึ้งเป็นทั้งสาเหตุและผลลัพธ์ของคุณธรรม ที่เป็นสาเหตุเพราะคนที่มีความเข้าใจลึกซึ้งรู้ว่าเขาควรทำอะไรเป็นผลลัพธ์ เพราะว่าการเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการปฏิบัติเท่านั้น การที่คน ๆ หนึ่งตัดสินวิถีทางแห่งคุณธรรมได้อย่างถูกต้อง โดยใช้ความเข้าใจลึกซึ้งของเขาแต่ละครั้ง ๆ นั้น จะช่วยให้พินิจพิเคราะห์เขาในคราวต่อไปง่ายขึ้น

ถึงอริสโตเติลตั้งเกณฑ์ตัดสินอย่างแน่นอน แต่ก็ไม่บ่งบอกวิถีทางแห่งคุณธรรมได้อย่างถูกต้องด้วยความเข้าใจและพิจารณาไว้เป็นเบื้องต้น เห็นผลอย่างหนึ่งที่ผู้วิจัยเห็นว่า อริสโตเติลมิได้พยายามจัดระดับคุณธรรมอย่างเพลโต นั้น เพราะอริสโตเติลเห็นว่าเป็นการขัดกับลักษณะที่เขาถนัดทางปฏิบัติ เขาเห็นว่าชีวิตซับซ้อนเกินกว่าจะเอามาจัดระบบวิถีทางที่เหมาะสมสำหรับกรณีต่าง ๆ ก็ต่างกันไป คุณธรรมจึงมีมากเท่า ๆ กับสภาพแวดล้อมของชีวิตเขาจึงไม่ได้จัดคุณธรรมไว้เป็นบัญญัติอย่างละเอียด สิ่งที่จัดไว้เป็นเพียงตัวอย่าง แม้คุณธรรมจะมีไม่จำกัด แต่ก็มีคุณธรรมหลายชนิดที่ยอมรับกันว่าดี และมีความสำคัญในชีวิตอย่างสม่ำเสมอจนได้รับการตั้งชื่อ อริสโตเติลอธิบายคำสอนเกี่ยวกับวิถีทางโดยใช้ตัวอย่างคุณธรรมเหล่านี้บางส่วน เช่น ความกล้าหาญ เป็นตัวอย่างระหว่าง

^{๕๐} ดับบลิว ที สเตซ, ปรัชญากรีก, แปลโดย ปรีชา ช่างขวัญยืน, หน้า ๑๖๖.

ความขี้บ่นและความขี้ขลาด กล่าวคือ ความขลาดเป็นความขาดตกบกพร่องของความกล้า ความขี้บ่นเป็นความกล้าที่เกินขอบเขต ความกล้าหาญจึงเป็นทางสายกลางที่มีเหตุผล^{๕๒} เป็นต้น

อาริสโตเติลเห็นว่า มนุษย์มีสิทธิเลือกทั้งความดี ความชั่ว การกระทำที่นำไป เพราะมีสิ่งอื่นมาบังคับ บดบังไม่จงใจ ส่วนการกระทำที่เป็นอิสระจากเจตจำนงเสรี^{๕๓} การกระทำที่ทำได้โดยการจงใจอันเกิดจากการเลือกกระทำนั้นเป็นวิถีทาง เพื่อไปสู่จุดหมายตาม ความประสงค์ของผู้กระทำนั่นเอง “จุดมุ่งหมายของการกระทำที่เราพึงประสงค์กับวิถีทาง เพื่อบรรลุเป้าหมายดังกล่าวจะต้องเกิดจากการเลือก หรือกระทำโดยเจตนา ซึ่งวิถีทางต่าง ๆ ก็เป็นสิ่งที่เราได้ทำการไตร่ตรองพิจารณา และเลือกเอาตามที่เรารารถนา เพื่อถึงจุดหมาย ปลายทางตามที่ต้องการการเข้าถึงคุณธรรม (ความดี) ก็มีสัมพันธ์กับวิธีการ (Mean) การเลือกทำตามคุณธรรมหรือความชั่วจึงอยู่ในอำนาจการตัดสินใจของตัวเอง”^{๕๔}

ดังนั้น การกระทำที่อยู่ในจิตความสามารถ หรือ พลังอำนาจของตัวเองเป็น สิ่งที่เราสามารถเลือกกระทำ หรือเลือกไม่กระทำได้ ในทำนองเดียวกัน ถ้าหากการกระทำใด เป็นการกระทำที่ประเสริฐ และใช้กำลังความสามารถของเรา เราควรทำ แต่ถ้าการกระทำ ที่ชั่วหรือเลว ก็อยู่ในพลังความสามารถของเราเช่นกันที่จะไม่กระทำ พลังความสามารถ ในตัวเราเกี่ยวกับการทำดี หรือชั่ว ดูประหนึ่งว่าเป็นพลังความสามารถของเรา อีกเช่นกันที่จะ ระวังยับยั้งการกระทำดี หรือ ชั่ว นั้น ดังนั้น ความดี ความชั่ว จึงแสดงความสามารถ หรืออำนาจของตัวเอง มีความหมายบ่งบอกถึงผู้ทำความดีหรือความชั่ว^{๕๕}

สำหรับการกระทำนั้นอาริสโตเติลกล่าวว่า “ไม่มีใครคนใดที่กระทำชั่วโดยเจตนา หรือความสุขโดยไม่เจตนา ” ซึ่งเป็นไปไม่ได้ สิ่งที่เขาพูดนั้นแม้จะมีบางส่วนถูกแต่ก็ บางส่วนผิด เพราะไม่มีใครหรือคนที่มีความสุขได้โดยไม่เจตนา แม้แต่ความชั่วก็ เป็นการ จงใจเจตนา ที่กล่าวนี้แสดงถึงว่า มนุษย์นั้นจะกระทำอะไรก็เกิดจากพลังอำนาจในตัวมนุษย์

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๓๖.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๓๖.

^{๕๔} พระมนตรี สุนทรดีโก (บุตรดี), “การศึกษาเปรียบเทียบจริยศาสตร์ของอาริสโตเติลกับพุทธจริย ศาสตร์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๕.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๑.

เองซึ่งเขาเชื่อว่า มนุษย์เป็นเสมือนหลักการเคลื่อนไหวให้เกิดการกระทำต่าง ๆ และมันเป็นพลังอำนาจภายในตัวมนุษย์เองที่ส่งผลให้เกิดเจตนา

“คุณธรรม (ความดี) จะต้องเกิดจากลงมือปฏิบัติด้วยความรู้สึกทางจิตใจและการกระทำ แต่คุณธรรมเป็นเพียงสิ่งที่มนุษย์เราก่อความรู้สึกลงใจและกระทำโดยเจตนา ผลที่ได้รับจากการปฏิบัติ คือการสรรเสริญ หรือการติฉินนินทา แต่ความรู้ สึกหรือการกระทำอันเกิดโดยไม่ได้เจตนาตั้งใจ ผลที่ได้รับคือการให้อภัย หรือความเห็นใจ เพราะฉะนั้นการประพฤติโดยเจตนาจึงแตกต่างจากการ ประพฤติโดยไม่ได้เจตนา ซึ่งผู้ศึกษาทางจริยศาสตร์ถือว่าเป็นหน้าที่ที่สำคัญอย่างยิ่งในเรื่องนี้ และอาจมีผลในการนำมาใช้ในทางกฎหมาย แก่ผู้ใช้กฎหมายที่จะต้องใช้ในทางเกิดเป็นคุณประโยชน์ในทางกฎหมาย หรือใช้ในการลงโทษตัดสินผู้กระทำผิดตามกฎหมาย”^{๕๖}

อาริสโตเติลเห็นว่าไม่มีใครจะลงมือทำอะไรโดยปราศจากเจตนา ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่ในพลังความสามารถหรืออำนาจ ที่จะควบคุมกิจกรรม โดยทั่วไป การกระทำที่เกิดขึ้นจากการบังคับ หรือความโง่เขลา อย่างใดอย่างหนึ่ง ถือว่าการกระทำเหล่านั้นเป็นการกระทำโดยมิได้เจตนา^{๕๗} ถ้าผู้ปฏิบัติตกอยู่ภายใต้สถานการณ์บีบบังคับให้กระทำการใด ๆ เป็นไปตามหลัก (Moving Principal) เป็นการกระทำที่ไม่เป็นไปตามธรรมชาติ การกระทำของบุคคลที่ถูกบังคับมีลักษณะเช่นเดียวกับ คนที่ขับรถออกนอกเส้นทาง เพราะถูกกระแสลมพายุที่พัดอย่างแรงหรือถูกโจรสลัดบังคับ

เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจได้ดียิ่งขึ้น อาริสโตเติลได้สร้างสถานการณ์ในเรื่องเจตนาให้ผู้อ่านวิเคราะห์ โดยสมมติเหตุการณ์ที่เกิดจากการกระทำชั่วเปรียบเทียบกับการกระทำดี

ในสถานการณ์ที่ ๑ เป็นเรื่องของผู้ปกครองที่ใช้อำนาจกดขี่ทารุณ ได้สั่งให้ทำแต่สิ่งเลวทรามต่ำช้า โดยการข่มขู่ชีวิตของพ่อ แม่ ลูก ของเรา เรายุ่ก็ยอมให้เขาข่มขู่ทั้ง ๆ ที่เรายุ่ก็มีพลังกำลังความสามารถ ในตัวของเรายุ่ คำถามในเรื่องนี้คือ ก ารกระทำเช่นสถานการณ์ดังกล่าว เกิดจากเจตนาหรือไม่? ส่วนอีกตัวอย่างหนึ่งสำหรับเปรียบเทียบก็คือ

^{๕๖} Wheelright, Aristotle : *Nicomachran Ethics*, (The United states of America : The Bobbe - Merrill Company, Inc., fifteenth printing, 1951), p. 200.

^{๕๗} Unwilling actions are generally held to be those that are done either under compulsion or through ignorance. คูใน Wheelright, Aristotle : *Nicomachran Ethics*, p. 200.

ในสถานการณ์ที่ ๒ กรณีเกิดพายุในท้องทะเล เราจึงเอาสินค้าในเรือโยนทิ้งทะเลหากพิจารณาอย่างธรรมดา ก็คงไม่มีใครเต็มใจที่จะเจตนาโยนสินค้าต่าง ๆ ลงสู่ท้องทะเล แต่ว่าคนที่มีเหตุผลคงจะต้องกระทำ เพื่อให้เกิดความปลอดภัยต่อชีวิตของตนเองและลูกเรือการกระทำดังกล่าวถือว่าการกระทำที่มีคุณค่า โดยพิจารณาจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะที่ตัดสินใจ การกระทำใดก็ตามที่จะตัดสินใจเจตนาหรือไม่ก็ตาม ต้องพิจารณาร่วมกับเป้าหมายของการกระทำจริง ๆ ในแง่ที่ว่า การปฏิบัติเฉพาะโอกาสต่าง ๆ เป้าหมายสำหรับปฏิบัติการต่าง ๆ จะไม่เหมือนกันทุกโอกาสเสมอไป

อาริสโตเติลได้ยกตัวอย่างสถานการณ์ประกอบเชื่อมโยงเพื่ออธิบายให้เห็นชัดถึงว่าแต่ละโอกาสต่าง ๆ มีเป้าหมายแตกต่างกันไปตามสภาวะการณ์ เจตนาในการเลือกสรรที่มีคุณค่าจะต้องนำบุคคลเกี่ยวข้อง และยังได้กล่าวอีกว่าเมื่อไรที่การกระทำได้เกิดขึ้นในตัวของแต่ละบุคคล ตัวผู้กระทำนั้นจะต้องเป็นผู้ตัดสินใจเอง ไม่ว่าจะกระทำโดยเจตนาหรือไม่

“แต่ละกรณี ๆ ที่ได้กล่าวถึงการกระทำอันใดก็ตามที่เกิดจากเจตนาเช่นเดียวกับแหล่งกำเนิดของการเคลื่อนไหวทางกายจะอยู่ในตัวผู้กระทำเอง และขณะที่การกระทำได้เริ่มขึ้นจากปัจเจกบุคคล ผู้กระทำ (Agent) เป็นผู้ตัดสินใจว่าจะเลือกทำหรือไม่”^{๕๔}

ดังนั้นการกระทำทั้งหลายเหล่านั้น จั ดเป็นการกระทำที่ถูกกำหนดเจตนา ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าการกระทำเหล่านั้นขัดกับค วามตั้งใจของผู้กระทำอย่างเห็นได้ชัด เพราะโดยความจริงทุกครั้งที่เกิดการกระทำใด ๆ ย่อมมิใช่เพราะผู้กระทำเลือกการกระทำนั้นเพื่อการกระทำแต่ยอมเพื่ออะไรบางอย่างซึ่งตรงนี้ คือ เจตนา

อีกลักษณะหนึ่งเจตน์จำนงตามที่อาริสโตเติลให้ความเห็น คือ อาริสโตเติลชี้ให้เห็นว่าการกระทำที่ขัดแย้งเช่นนั้นเป็นการกระทำที่มีเจตน์จำนง เช่น บุคคลอาจยอมถูกตีเดียนหากเป็นหนทางให้เขาได้รับชื่อเสียงและความยิ่งใหญ่ ทั้งที่เป็นการเสี่ยง เพราะการถูกตีเดียนย่อมนำไปสู่ความเสื่อมเสีย และก็ไร้สาระที่บุคคลจะยอมถูกตีเดียน หากไม่มีสิ่งจูงใจที่เป็นความมีชื่อเสียงและความสูงส่ง และเราก็พร้อมที่จะยกย่องเขา

นอกจากนี้อาริสโตเติลเห็นว่า การกระทำเพราะถูกบังคับหรือการกระทำเพราะไม่รู้จริง ๆ ว่าการกระทำนั้นจะให้ผลเป็นอย่างไรไปได้ อย่างนั้นเป็นการกระทำที่ไร้เจตนา แต่การกระทำที่ ผู้กระทำมีหลักการมีเหตุผลเป็นของตน และการกระทำที่ผู้กระทำรู้ว่าการ

^{๕๔} พระมนตรี สุปตุติโก (บุตรดี), “การศึกษาเปรียบเทียบจริยศาสตร์ของอาริสโตเติลกับพุทธจริยศาสตร์”, หน้า ๕๕.

กระทำนั้นเป็นไปในสภาวะการณ์อย่างไรและส่งผลอย่างไร การกระทำเช่นนั้นเป็นการกระทำที่มีเจตนา

สำหรับการกระทำที่เกิดจากการบังคับนั้น อริสโตเติลได้อธิบายต่อไปว่าต้องอิงกับสภาวะการณ์ต่าง ๆ จากภายนอก อย่างไรก็ตาม การกระทำที่ไม่ได้เกิดจากเจตนาตั้งใจเลือกตัดสินใจ แต่ขึ้นอยู่กับสภาวะณ์แต่ละอย่างเราถือว่าเป็นการเลือกที่มีคุณค่าน่าพอใจ และเลือกตามวิถีทางเลือกที่มีให้เลือกนั้น มนุษย์มีความสามารถผลักดันให้มนุษย์ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ จะต้องเกี่ยวกับลักษณะอุปนิสัยซึ่งอยู่ในตัวมนุษย์ อุปนิสัยจะเกิดจากการกระทำที่เคยชินหรือโดยความตั้งใจกระทำตามเจตจำนง (Agent's will) การกระทำที่มีขึ้นตอนนั้น ทุกขั้นตอนจะต้องทำด้วยความเต็มใจตามสถานการณ์ที่เลือกได้ แม้การกระทำนั้นเจตนาเลือกตามสภาวะณ์จึงเป็นการกระทำที่มีเจตนาจงใจอยู่ทุกขั้นตอนของการกระทำ

อริสโตเติลอธิบายต่อไปว่า นับเป็นการยากที่จะระบุหรือตัดสินว่าการกระทำใด ๆ เป็นความดีหรือชั่ว เพราะโดยความเป็นจริง การกระทำทั้งหลายมักส่งผลเป็นความดี ประโยชน์และความเสียประโยชน์ สลับสับต่อเนื่องกันไป

ส่วนการกระทำที่มีจุดหมายเพื่อความสนุกพอใจ หรือชื่อเสียงก็อาจมองได้ว่าเป็นการบังคับด้วยเช่นกัน เพราะว่าความพอใจและชื่อเสียงถือว่าเป็นสิ่งผลักดันจากภายนอก ซึ่งเป็นสิ่งที่ มาบังคับความรู้สึกของตัวเรานี้ เอง การอ้างเหตุผลในลักษณะดังกล่าว อริสโตเติลเห็นว่าจะทำให้การกระทำทุกอย่างเป็นการถูกบังคับไป ความสนุก สนาน ความพอใจและเกียรติยศ ล้วนเป็นแรงจูงใจพื้นฐานของมนุษย์นอกจากนี้ การกระทำที่ถูกบังคับ จะเกิดความทุกข์ทรมาน และขัดแย้งกับเจตจำนงของตนเอง (One's will) การกระทำอะไรก็ตามที่เกิดจากความพอใจและทำเพื่อชื่อเสียงของตนเอง ผลที่ได้รับ ก็คือความสนุกสนานและความพึงพอใจ การกระทำดังกล่าวมักจะสะท้อนเจตน์จำนงของบุคคลนั้นด้วย แต่การกระทำอะไรด้วยความสนุกสนานมักถูกมองว่าเป็นเรื่องที่ไร้สาระและมักถูกติเตียนสำหรับอริสโตเติลเห็นว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญ

“ดังนั้น การกระทำที่เกิดจากการถูกบังคับจากปัจจัยภายนอก เป็นการกระทำที่ผู้ตกอยู่ภายใต้อำนาจนั้น ไม่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจกระทำเลย”

จึงเป็นอันว่า การกระทำที่ถูกบังคับ เป็นการกระทำที่เกิดจากเจตนาภายนอก ไม่ใช่เจตนาของผู้กระทำและผู้กระทำคือ ผู้ถูกบังคับนั้นมิได้มีเจตนาร่วมด้วยเลย

จะเห็นได้ว่าอริสโตเติลอธิบายเรื่องการกระทำโดยไม่เจตนา ในความหมายที่ว่า เป็นการกระทำที่เกิดจากการถูกบังคับ หรือความโง่เขลา สำหรับการกระทำผิดโดยความไม่รู้ หรือความโง่เขลา อริสโตเติลเห็นว่ามิใช่เป็นการกระทำโดยเจตนาหรือตั้งใจ และจะสามารถเห็นได้ชัดยิ่งขึ้นถึงผู้ทำผิดโดยไม่ได้ตั้งใจก็ต่อเมื่อผู้กระทำผิดเกิดความรู้สึกเสียใจ และแสดงความรู้สึกดังกล่าวนั้น^{๕๕}

นอกจากนี้อริสโตเติล ยังแยกความแตกต่างระหว่างผู้ที่ทำอะไรด้วยความโง่เขลา นั้นจะมีความแตกต่างจากผู้มีสติปัญญา การกระทำที่เกิดจากความโง่เขลา เป็นการกระทำโดยไม่เจตนา ผู้ทำจึงไม่มีความรู้สึกต่อผลการกระทำนั้น เช่น ตัวอย่างที่ชัดเจนของคน ๆ หนึ่ง ซึ่งเขาเป็นนักดื่มสุราเมื่อยามเมาชอบด่าว่า เกิดอารมณ์โกรธต่อใคร ๆ เขาได้อธิบายว่า คนเมาคณนี้จะไม่รู้ว่าเขากำลังทำอะไรไปบ้างในขณะนั้น คนเมาคณนี้อาจเรียกว่า กระทำไป ด้วยความโง่เขลา

อย่างไรก็ตาม อริสโตเติลมิได้ให้รายละเอียดว่า ความโง่เขลาใน ๒ ลักษณะไว้ชัดเจนมากนักกว่าเป็นอย่างไร แต่ผู้วิจัยเห็นว่า การก่อรูปด้วยความโง่เขลามิอาจมีสติรู้ได้ในเวลาขณะทำอะไร และเป็น การกระทำที่เกิดจากความมีเจตนาด้วย อริสโตเติลยังเห็นว่า ความโง่เขลาเป็นเงื่อนไขหนึ่งของความชั่ว และคนชั่วทั้งหลายในความหมายหนึ่ง คือ คนไม่รู้กล่าวคือ ไม่รู้ว่าอะไรควรทำ อะไรควรงดเว้น อะไรถูก - ผิด แล้วทำอะไรผิดพลาดจากความจริงเกิดความไม่ถูกต้องและอยู่ ตีธรรม ความชั่ว ทางศีลธรรมเป็นสิ่งที่ต้องรับพิชชอบ แต่การกระทำดังกล่าว เรียกว่าเป็นการกระทำที่มีได้เจตนา หากมันเกิดจากความโง่เขลาเป็นพื้นฐาน ดังนั้น ความโง่เขลาหรือความไม่รู้จึงเป็นตัวทำให้การกระทำของมนุษย์แสดงออกอย่างขาดเจตนาตั้งใจ และไม่สามารถเลือกจุดหมายปลายทางของกิจกรรมต่าง ๆ ได้ เนื่องจากความโง่เขลาเป็นเงื่อนไขของความชั่วนั่นเอง^{๖๐}

ข้อสังเกตประการหนึ่งคือ ความโง่เขลา เป็นสิ่งที่อริสโตเติลตำหนิแต่ก็ยอมรับว่าความไม่รู้ในบางเรื่องเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ และอาจเกิดความรู้สึกลงโทษของการกระทำในโอกาสต่อมา ความไม่รู้ประเภทนี้เป็นสิ่งที่ควรให้ความสงสารและอภัย เพราะผู้ซึ่ง

^{๕๕} Wheelright, Aristotle : Nicomachran Ethics, p. 203.

^{๖๐} W.T. Jones, Aristotle of Western Philosophy, p. 203.

กระทำอย่างโง่เขลาในสภาวะการณ์ต่าง ๆ แต่ละสภาวะณ์เฉพาะอย่างเป็นการกระทำอย่างไม่มีเจตนา^{๖๑}

ผู้วิจัยขอสรุปประเด็นนี้ อริสโตเติลเห็นว่าความไม่รู้หรือความโง่เขลาที่เกี่ยวข้องกับการกระทำตามสภาวะณ์ย่อมมีจุดหมายในตัวผู้กระทำเอง นอกจากนี้การกระทำที่เกิดจากการไม่มีเจตนามีเพียงความโง่เขลาอาจก่อให้เกิดความทุกข์ทรมานและความโศกเศร้าเสียใจ ส่วนสิ่งที่เรากระทำอันเกิดจากการถูกบีบบังคับควบคุม หรือด้วยเหตุจากความโง่เขลา ซึ่งเป็นการไม่ตั้งใจเจตนาส่วนการกระทำที่เกิดจากการเจตนา การกระทำนั้นเองเป็นหลักผลักดันการกระทำอื่น ๆ อีก^{๖๒}

สำหรับการกระทำที่เกิดจากเจตนา นั้น เป็นการกระทำที่มนุษย์สามารถตัดสินใจเลือกกระทำได้ โดยใช้พลังความสามารถที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ ด้วยเหตุที่มนุษย์มีเจตน์จำนงเสรี (Free will) สามารถเลือกกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ให้เป็นไปตามหลักการสร้างสรรค์ กิจกรรมหรือผลักดันการกระทำให้เกิดขึ้นอย่างไม่หยุดนิ่ง กิจกรรมที่ดำเนินกา รอยู่นั้นจึงเกิดจากหลักการผลักดันให้กิจกรรมเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่งจากตัวมนุษย์ เอง อริ สโตเติลเรียกว่ามนุษย์เป็นผู้มี “Moving Principal” การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ จึงตั้ง ่องอาศัยการเลือกตัดสินใจ

อริสโตเติลเสนอความคิดเรื่องการเลือกตัดสินใจเกี่ยวกับการกระทำต่าง ๆ หรือการเลือกตัดสินใจไม่กระทำกิจกรรมต่าง ๆ นั้น ผลของการเลือกทำกิจกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดอาจมีทั้ง ถูก - ผิด ควร - ไม่ควร ซึ่งเป็นค่าทางจริยธรรมอันเกิดจากการเลือกกิจกรรมของมนุษย์ที่กอร์ปด้วยเจตนา (Voluntary) และมีได้เกิดจากเจตนา (Involuntary) ในการเลือกตัดสินใจจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจค่าทางจริยธรรมอย่างหนึ่ง อริสโตเติลกล่าวว่า

“...การเลือกตามความประสงค์ (หรือการตัดสินใจ) นั้นย่อมเป็นตัวบ่งบอกถึงคุณธรรม และเกณฑ์หรือมาตรฐานของอุปนิสัย มากกว่าที่จะเป็นการกระทำเป็นตัวบ่งบอก เราบอกลักษณะ ความคิดได้จากความถูกหรือความผิดของความคิดนั้น และเราจำแนกตัวเลือกไม่ใช่ที่ความดีหรือ

^{๖๑} Wheelrihgt, Aristotle : *Nicomachean Ethics*, p. 203.

^{๖๒} *Ibid.*, p. 228.

ความเลวของมัน ”การเลือกกระทำดีหรือชั่วนี้” จึงมีอิทธิพลต่ออุปนิสัย
ของเรา^{๖๓}

ในประเด็นที่กล่าวนี้ อริสโตเติลพยายามให้ความสำคัญแก่นมนุษย์เป็นอย่างมาก เพราะมนุษย์มีเจตน์จำนงเสรีในการเลือกนั่นเอง และการเลือกจะมีผลต่ออุปนิสัยของผู้เลือก ไม่ว่าจะเลือกกระทำในแง่ความดี หรือละเว้นความชั่ว สิ่งที่เป็นปัจจัยในตัวมนุษย์ก็คือ ปัญญา หรือ Intellectual Virtue และ Moral Virtue นี้มีในตัวมนุษย์จะทำให้เขาเลือกสิ่งที่ดีแล้วการทำตาม所选นั้นโดยมีเจตนาตั้งใจในการกระทำ อริสโตเติลสรุปว่าการกระทำที่เกิดจากการเลือกตัดสินใจ เกิดจากเจตนาอย่างชัดเจน แต่การกระทำที่เจตนาทั้งปวงอาจมิใช่การกระทำที่เกิดจากการเลือกตัดสินใจ เพราะการเลือกนั้นเกี่ยวข้องกับเหตุผล และการคิดพิจารณา^{๖๔}

ตัวอย่างที่อริสโตเติลอธิบายเกี่ยวกับการเลือก เช่น ในเวลาเกิดสงครามมีการรบกันแต่ละฝ่ายจะเลือกวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายคือชัยชนะ ดังนั้นการเลือกวิธีการหรือแผนการรบ (ยุทธวิธี) จึงอาจประกอบด้วยวิธีการคัดเลือกทหารเหล่าต่าง ๆ เช่น ทหารเหล่าปืนใหญ่ ทหารสื่อสาร ทหารม้า หรือทหารระดับผู้บังคับบัญชา (ที่เคยผ่านสมรภูมिरบครั้งสำคัญ ๆ ในอดีต) กองเสบียง แผนการโจมตี ฯลฯ จะเป็นได้ว่าการออกรบจะต้องมี “การเลือก” การกระทำต่าง ๆ หลาย “วิธีการ” และวิธีการเหล่านี้ที่อริสโตเติลถือว่าเป็นวิถีทางที่เลือกเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ปรารถนา คือ ชัยชนะ นั่นเอง และการเลือกวิถีทางด้วยตัวมนุษย์เอง พร้อมกับลงมือปฏิบัติอย่างตั้งใจใช้เหตุผลพิจารณาพร้อมด้วยเสมอ

ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างเรื่องการเลือกเกี่ยวกับการรักษาสุขภาพร่างกาย ดังนี้ สมมติว่านายไก่อต้องการรักษาโรคมะเร็งให้หายก็เลือกไปโรงพยาบาลเลิศจิต คุณหมอเลือกวิธีการรักษาต่าง ๆ เช่น เลือกแพทย์ประจำตัวผู้ป่วยเลือกยาฉีด ยารับประทาน ประเภทผู้ป่วยห้องพัก อาหาร เวลาเยี่ยม เลือกเวลาตรวจคนไข้ ฯลฯ และการลงมือรักษาจึงดำเนินต่อไปปรากฏว่านายไก่อ รักษา อยู่ระยะหนึ่งจึงหายเป็นปกติ นายไก่อมีอนามัยดีเยี่ยมแถมแจ่มใสไร้ความทุกข์กังวลทานอาหารได้มากขึ้น มีความสุข การเลือกจึงนำไปสู่ความสุขซึ่งเป็นที่พึงปรารถนาของนายไก่อ ดังนั้นการเลือกกระทำจาก การเลือกวิธี เพื่อบรรลุเป้าหมาย และเป้าหมายเป็นสิ่งที่ทุกคนพึงปรารถนา (Wish)

^{๖๓} Ibid., p. 203.

^{๖๔} Wheelright, Aristotle : Nicomachean Ethics, p. 207.

คั้งนั้นการเลือกไม่ใช่เรื่องของอารมณ์ความรู้สึกสุข - ทุกข์^{๖๕} และความรู้สึกดังกล่าวเกี่ยวกับตัณหา^{๖๖} เป็นความอยากและความโกรธ แท้จริงการเลือกนี้อาริสโตเติลหมายถึงเลือกในสิ่งที่มีผลหรืออิทธิพลหล่อหลอม “ลักษณะนิสัย” ของมนุษย์ในแง่ของจริยธรรม (ความดี - ความชั่ว) เท่านั้น^{๖๗}

เกณฑ์ตัดสินความดี ทางจริยธรรมหรือความชั่วทางจริยธรรมของมนุษย์เกิดขึ้นจากการเลือก วิธีการ เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายสุดท้าย ที่มนุษย์ปรารถนา โดยการเลือกใช้หลักเหตุผลเลือกสิ่งที่อยู่ในขีดความสามารถของมนุษย์กระทำได้จริง อย่างไรก็ดี การเลือกจะต้องมีเหตุผลและเหตุผลนี้เกิดขึ้นจากการไตร่ตรองใคร่ครวญพิจารณาอย่างรอบคอบเสียก่อน กระทำการเลือกดังนั้น ปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้เราตัดสินว่าอะไรดีหรือชั่วทางจริยธรรมก็คือ การใคร่ครวญพิจารณาอย่างรอบคอบด้วย ความชั่วทางจริยธรรม (Moral Badness) ที่เกิดขึ้นบางครั้งมนุษย์ลงมือกระทำไปโดยขาดการไตร่ตรองให้รู้ชัดเสียก่อนผลจึงเกิดผิดพลาด อาริสโตเติลถือว่าเป็นการกระทำที่ขาด ความรู้มีแต่ความโง่เขลาตนเอง การใคร่ครวญพิจารณาอย่างรอบคอบจะทำให้เกิดผลดีทางจริยธรรมและการตัดสินใจเลือกกระทำจึงจำเป็นต้องมีการใคร่ครวญ การกระทำจะเกิดผลดี - ชั่ว ถูก - ผิด ควร - ไม่ควร ผลการกระทำที่เกิดย่อมมีสาเหตุมาจากการพิจารณาอย่างรอบคอบ โดยยึดหลักเหตุผลแล้วจึงลงมือปฏิบัติ ดังนั้นเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมอีกอย่างหนึ่งคือ การใคร่ครวญพิจารณาอย่างรอบคอบ (Deliberation) การใคร่ครวญพิจารณาอย่างรอบคอบนี้จะส่งเสริมการกระทำของมนุษย์ในเรื่อง ดี ชั่ว ถูก ผิด ควร มิควร เพราะถือว่าเป็นเกณฑ์ตัดสินดังกล่าวนี้จะต้องใช้ร่วมกันกับการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกิจกรรมนี้ ๆ ตามที่ปรารถนา

อาริสโตเติลกล่าวว่า “การกระทำเพื่อมุ่งจุดกึ่งกลาง จริงหรือจุดพอดี ต้องมีการตรึกตรองทุกอย่างตามหลักวิชา ตรึกตรองในขณะที่ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือหาเหตุผลที่มาของสรรพสิ่งการตรึกตรองเป็นสิ่งที่ดี เป็นความคิดที่จะส่งผลให้เกิดขึ้นได้จริงเมื่อปฏิบัติ การตรึกตรองเป็นที่มาแห่งความดีได้เช่นเดียวกัน^{๖๘}

^{๖๕} Ibid., p. 206.

^{๖๖} Ibid., p. 968.

^{๖๗} วศิน อินทระ, จริยศาสตร์, หน้า ๘๘.

^{๖๘} จันทน์ ทองประเสริฐ, ปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ, (กรุงเทพมหานคร : แพร่วิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๓๐๑-๓๐๒ .

ผู้วิจัยเห็นว่าประเด็นนี้อริสโตเติลเน้นการใคร่ครวญพิจารณาเรื่องราว สถานการณ์หรือการกระทำต่าง ๆ ในขอบเขตที่มนุษย์สามารถใช้ความพยายามได้ด้วยตนเอง ทางปฏิบัติจริง ๆ อาจมิได้ใช้การใคร่ครวญพิจารณาเสมอไปทุก ๆ การกระทำแต่ใช้การใคร่ครวญพิจารณาไตร่ตรองเกี่ยวกับการกระทำหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเหตุการณ์ หรือการกระทำที่เป็นผลผลักดันให้เกิดขึ้นจากมนุษย์ไม่ว่าจะเกิดขึ้นตามความจำเป็นหรือตามธรรมชาติหรือเนื่องมาจากเหตุผลอย่างอื่นก็ ตาม การใคร่ครวญพิจารณาไตร่ตรองพิจารณา มิได้ใช้กับเหตุการณ์หรือการกระทำที่เกิดขึ้นขณะปัจจุบัน เช่น ขณะฝนกำลังตก, เกิดความแห้งแล้ง หรือเหตุการณ์บังเอิญคล้ายการเสี่ยงโชคทำนองนี้ อริสโตเติลเห็นว่าเราจะมิใช่ การใคร่ครวญหรือการพิจารณาไตร่ตรองกับกิจกรรมหรือการทำงานของมนุษย์ทุก ๆ อย่าง เสมอไป แต่การใคร่ครวญพิจารณาใช้กับพฤติกรรมและการกระทำที่อยู่ในขีดความสามารถ ที่มนุษย์จะพยายามทำได้ด้วยตัวเอง^{๖๕} (มิใช่นอกเหนือจากความสามารถของมนุษย์) การใคร่ครวญพิจารณาอาจนำมาใช้กับเรื่องการรักษาพยาบาล การหารายได้ การทหาร การบริหารร่างกาย เป็นต้น

การไตร่ตรองพิจารณาเรื่องราวต่าง ๆ จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับระบบความ สมบูรณ์ของเรื่องราวหรือเหตุการณ์นั้น ๆ ตามสภาวะการณ์ที่จะพิจารณา การใคร่ครวญ เรื่องราวต่าง ๆ จะมากน้อยต่างกัน เช่น การพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องนาวิทยาศาสตร์ อาจซับซ้อน ยุ่งยากมากกว่าศึกษาศาสตร์ หรือ การทหารเรือมีความละเอียดซับซ้อนมากกว่าการพิจารณา เรื่องกายบริหารอย่างไรก็ดี จึงต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ หรือ วิชาการตลอดทั้งกลวิธี มา ประยุกต์ใช้ในเวลาปฏิบัติจริง เพราะสิ่งที่เป็นศาสตร์นั้น อริสโตเติลเห็นว่า การใคร่ครวญ พิจารณานั้นจะใช้กับสิ่งที่เป็นศาสตร์ เพราะสิ่งที่เป็นศาสตร์นั้นยังไม่แน่นอนนัก^{๖๖} การ ใคร่ครวญในสิ่งที่เป็นศิลป์นั้น อริสโตเติลหมายถึง สิ่งที่ต้องลงมือปฏิบัติตามได้หลังจากที่ ได้ใคร่ครวญแล้ว เพราะการลงมือปฏิบัติจะทำให้เกิดความชำนาญตลอดทั้งเกิดประสบการณ์ และมีความแน่นอนพอเชื่อถือได้ด้วยตนเองการใคร่ครวญไตร่ตรองการกระทำต่าง ๆ จึงเป็น เรื่องวิธีการมิใช่เกี่ยวกับเป้าหมาย แต่การใคร่ครวญพิจารณาจะทำให้บรรลุถึงผลสำเร็จได้ เพราะวิธีการต่าง ๆ นั้นเอง^{๖๗} สำหรับผู้ซึ่งใคร่ครวญไตร่ตรอง ดูเหมือนว่าเขาจะต้องสำรวจ

^{๖๕} Wheelright, Aristotle : *Nicomachran Ethics*, tr.W.D. Ross, p. 969.

^{๖๖} Wheelright, Aristotle : *Nicomachran Ethics*, p. 208.

^{๖๗} Richard Mckeon, *The Basic Work of Aristotle*, p. 970.

สืบสวนสอบสวน และวิเคราะห์คล้ายกับการวิเคราะห์โครงสร้างรูปเรขาคณิต (การสืบสวนมิใช่เป็นการใคร่ครวญ แต่การใคร่ครวญพิจารณาคือการสอบสวน)^{๑๒}

ตัวอย่างเรื่องการใคร่ครวญพิจารณาของอาริสโตเติล เช่น

กรณีที่ ๑ มีผู้ป่วยคนหนึ่งเป็นโรคกระเพาะอย่างหนัก ร้องครวญครางด้วยความเจ็บปวดในโรงพยาบาล แพทย์และพยาบาลคงจะใคร่ครวญว่าจะรักษาผู้ป่วยรายนี้ดีหรือไม่ ปกติเป็นหน้าที่ของผู้เป็นแพทย์อยู่แล้วที่จะต้องทำหน้าที่รักษาผู้ป่วยตามจรรยาบรรณ ดังนั้นเมื่อแพทย์ได้ระลึกถึงจุดหมายของอาชีพของตนแล้ว เขาจึงพิจารณาไตร่ตรองว่าควรเยียวยารักษาผู้ป่วยต่อไปการใคร่ครวญพิจารณาหรือการไตร่ตรองนี้จึงเกี่ยวกับวิธีการที่จะกระทำให้บรรลุเป้าหมาย ดังนั้นการใคร่ครวญพิจารณาไตร่ตรองจึงเกี่ยวกับวิธีการมิใช่เป้าหมาย^{๑๓} เป็นต้น

กรณีที่ ๒ สมมติว่า ก. เป็นนักพูดที่เก่ง เวลาเขาพูดหน้าชุมนุมชน เขามีศิลปะการพูดในเชิงโวหาร ใช้คำพูดได้วิจิตรพิสดาร กล่าวขานด้วยเสียงนำฟัง ยังความสนุกเร้าใจต่อใคร ๆ ที่ได้ยิน คนพวกนี้เรียกว่านักพูดลีนทอง แน่นนอนเขาพูดไปโดยไม่ต้องใคร่ครวญพิจารณาหรือไตร่ตรอง ถึงอย่างไรก็ดี เขาพูดเชิญชวนให้ผู้ฟังสนใจได้ง่ายอยู่แล้ว ผิดกับคนบางคนที่ไม่ใช่คนพูด พูดไปก็ไม่สนใจผู้ฟัง กลับต้องคาดหวังว่าจะต้องทำอะไรให้ผู้ฟังสนใจในตัวผู้พูด นี่คือสิ่งที่ต้องใคร่ครวญพิจารณาไตร่ตรองอย่างยิ่ง

กรณีที่ ๓ อาริสโตเติลยังยกตัวอย่างรัฐบุรุษ ซึ่งเป็นผู้ร่างกฎหมายออกมาอย่างมีประสิทธิภาพ คนที่เป็นรัฐบุรุษมักจะไม่ต้องใคร่ครวญพิจารณาไตร่ตรองกฎหมายมากเท่าใด เพราะสภาพความเป็นรัฐบุรุษของบุคคลนั้น เป็นตัวบ่งบอกว่าเขาขอมทำหน้าที่ตามจุดหมายของรัฐบุรุษอยู่แล้วนั่นเอง อาริสโตเติลเห็นว่าคนที่เป็นรัฐบุรุษได้บุคคลนั้นจะต้องผ่านการกระทำสิ่งต่าง ๆ อย่างมีเหตุผลเสมอ ๆ เพราะว่าเหตุผลและการกระทำสิ่งต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับตัวมนุษย์เอง^{๑๔} การได้รับการยกย่องและแต่งตั้งเป็นรัฐบุรุษเท่ากับว่าเป็นบุคคลที่เหมาะสมที่สุด การที่จะไม่ไตร่ตรองพิจารณากฎหมาย อาจเป็นด้วยความรู้สึกที่อาริสโตเติลเชื่อมั่นในทำนองดังกล่าว

^{๑๒} Ibid., p. 970.

^{๑๓} Wheelright, Aristotle : Nicomachran Ethics, p. 208.

^{๑๔} Richard Mckeon, The Basic Work of Aristotle, p. 969.

การใคร่ครวญพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบ ตามทรรศนะของอริสโตเติล
อาจกล่าวได้ว่า

“มนุษย์นั้นเป็นผู้ผลักดันสร้างสรรค์การกระทำต่าง ๆ แบบ (Moving Principal) การกระทำเกิดจากบุคคลผู้ปฏิบัติเอง โดยการใคร่ครวญพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบก่อน การกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตัวผู้กระทำเอง”^๕

เมื่อศึกษาเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมเกี่ยวกับการใคร่ครวญไตร่ตรองอย่างรอบคอบ แล้ว การไตร่ตรองอย่างรอบคอบทำให้การตัดสินใจเลือกการกระทำกิจกรรมที่ถูกต้องและเป็น การยับยั้งการกระทำที่ไม่ถูกไม่ควร การยับยั้งจะเกิดขึ้นได้โดยการใคร่ครวญไตร่ตรอง กิจกรรมนั้น ๆ มนุษย์บางครั้งทำสิ่งไม่ถูกต้อง เช่น การดื่มสุราเมาอาละวาด เพราะขาดสติที่จะไประงับยับยั้ง ฉะนั้นความไม่ยับยั้งในสิ่งชั่ว (หรือการกระทำผิด) จึงเกิดเป็นทุกข์โทษ อย่างไรก็ดี หากมนุษย์มีการยับยั้งในสิ่ง ที่ผิด ปฏิบัติในสิ่งที่ถูก จะมีโอกาสทำให้ชีวิตของ มนุษย์ถึงความสุขแท้จริงของชีวิต การยับยั้งการกระทำที่ไม่ดีหรือไม่ถูกต้องนั้นแสดงถึง การที่มนุษย์เป็นผู้มีศักยภาพ ในตัวมนุษย์อย่างหนึ่งและศักยภาพในมนุษย์ส่งผลแก่ มนุษย์ได้จริง ทำให้มนุษย์สามารถแสดงออกซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ ความยับยั้งหรือ ตรงข้ามก็คือ ความไม่ยับยั้งจึงเป็นเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมความดี - ชั่ว ถูก - ผิด ควร - ไม่ควร ได้อีกประการหนึ่ง

อริสโตเติลกล่าวว่า หากมนุษย์รู้จักความยับยั้งซึ่งใจใช้เหตุผลควบคุมอารมณ์ และบังคับกายใจได้การกระทำที่ปรากฏจะก่อให้เกิดผลดี แต่ถ้าอารมณ์อยู่เหนือเหตุ ผลไม่สามารถระงับยับยั้งได้ผลการกระทำคือ ความชั่วที่ปรากฏ

อริสโตเติลกล่าวไว้ คือ “การยับยั้งไม่กระทำชั่ว การบังคับใจตนเองยอมสละ เนื่องมาจากการวิจารณ์อย่างถูกต้อง การไม่ยับยั้งเป็นช่องทางให้ความชั่ว วมเกิดขึ้นได้ง่าย”^๖ นอกจากนี้ในการปฏิบัติจริง ๆ คนหนึ่ง ๆ หากได้กระทำตามความรู้ที่ตนมีอยู่ไม่ บางคนมีความรู้ดี ๆ จึงมักจะทำชั่วมาวมาได้เสมอ การที่ไม่ยับยั้งหรือไม่อดกลั้นเป็นที่มา ของความชั่ว^๗ ตัวอย่างที่ดีเกี่ยวกับการไม่ยับยั้งซึ่งใจก็คือ ความกล้าของมนุษย์นั่นเอง

^๕ Wheelright, Aristotle : Nicomachran Ethics, p. 970.

^๖ จานงค์ ทองประเสริฐ, ปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ, หน้า ๔๔๓.

^๗ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๔๔.

ความยับยั้งมีสาระสำคัญคือ การที่คนเรารู้ว่าอะไรเป็นสิ่งที่ดี เช่น ความอยากที่เกิดจากความโลภ และใช้อำนาจและความสามารถที่เกิดจากเหตุผลควบคุมไว้มิให้เกิดความต้องการเกินพอดี ถ้าคนเราไม่มีการยับยั้งก็มักจะทำอะไรต่าง ๆ เป็นความเลวเพราะว่าเกินความพอดี บางทีถึงเกินไปซึ่งนับว่าเป็นการกระทำที่สุดโหด^{๗๘} การยับยั้งหรือไม่มีการยับยั้งนี้เป็นสิ่งที่ใช้กับคนเราโดยเฉพาะ^{๗๙} สำหรับพวกสัตว์นั้นมันดำรงชีวิตตามสัญชาตญาณของมัน เช่น การกินอาหาร นอน สืบพันธุ์ เท่านั้น ไม่ต้องยับยั้งว่าอะไรดี - ชั่ว เช่นมนุษย์

บุคคลผู้ระงับยับยั้งจิตใจไม่ให้หลงไหลไปตามอารมณ์ ความอยาก บุคคลพวกนี้จะไม่ยอมปฏิบัติหรือทำอะไรตามความอยากของตนง่าย ๆ บางคนนอกจากไม่ยอมปฏิบัติตามอำนาจความอยากได้ของความอยาก (ความโลภ) ของตน แต่อาจปฏิบัติต่อความเชื่อที่ฝังแน่นในตัวของเขา นั้นเป็นความเชื่อเดิมที่มีมาช้านาน

ดังนั้น การยับยั้งซึ่งใจในสองลักษณะที่เกิดจากไม่ทำตามอารมณ์ความอยากและทำตามความเชื่อเดิม ๆ คำถามคือ จุดไหนที่ทำให้บุคคลสองพวกนี้แตกต่างกัน ในขณะที่บุคคลทั้งสองพวกนี้มีข้อเหมือนกันอยู่คือ การยับยั้งใจ

อาริสโตเติลให้ทรรศนะไว้ว่า บุคคลผู้ยับยั้งใจไว้โดยยึดความเชื่อของตนเองนั้น เป็นคนหัวดี ไม่ยอมปฏิบัติในสิ่งง่าย ๆ คูฝิวเฟินก็คล้ายกับคนยับยั้งใจได้นั่นเอง แต่แท้จริงแล้ว บุคคลผู้ยับยั้งใจไว้เพราะยึดความเชื่อของตนเองนี้ จัดเป็นพวกโง่เขลาอยู่ ไร้เหตุผลชอบแสวงหาสิ่งที่น่าใคร่ ยึดถือความพอใจเป็นสำคัญ ยินดีที่ได้ชัยชนะในการได้เถียง ไม่ชอบให้ใครมาเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นของตัวเอง สำหรับคนที่ยับยั้งใจได้นั้น ไม่ได้เอนเอียงเพราะความรู้สึกและความอยาก มีความยืดหยุ่นปฏิบัติตามเมื่อเห็นว่ามันเหมาะสม จุดจุดนี้จึงทำให้บุคคลสองพวกนี้แตกต่างกัน^{๘๐}

คำถามว่า อะไรคือขอบเขตความรู้ในเรื่องความไม่ยับยั้ง เกี่ยวกับความสุขทุกข์โดยทั่วไปหรือเป็นลักษณะแบบใด ?

อาริสโตเติล ได้ตอบว่าการจะพิจารณาขอบเขตของความรู้เรื่องความไม่ยับยั้ง จะต้องดูถึงว่าความสนุกสนานและความอยากหรือต้นตอที่มันซึ่งเกิดจาก ๓ สิ่ง คือ

^{๗๘} Sir David Ross, **Aristotle**, (London : Methuen and Co.,Ltd. II New Fetter Lane, 1966), p. 222.

^{๗๙} W.T. Jones, **A History of Western Philosophy**, p. 230.

^{๘๐} Richard Mckeon, **The Basic Work of Aristotle**, pp. 194-195.

๑. สิ่งที่ทำให้เกิดความสุขสนาน เป็นสิ่งที่มันมีคุณค่า ในตัวความสุขสนานเองและมีคุณค่าในการเลือก แต่ก็มักจะเลือกในทางมากเกินไป เช่น เลือกชัยชนะ เกียรติยศ และความร่ำรวย^{๔๑} ซึ่งอาริสโตเติลถือว่า ความไม่ยับยั้งในความหมาย กว้าง ๆ ก็คือ ความหมายดังกล่าวนั้น^{๔๒}

๒. สิ่งที่ทำให้เกิดความสุขสนานตื่นเต้น สิ่งนั้นเป็นสิ่งกลาง ๆ โดยตัวมันเอง แต่มีความจำเป็นแก่ชีวิตและร่างกาย เช่น การกินอาหาร กิจกรรมทางเพศ^{๔๓}

ในความหมายนี้ อาริสโตเติลถือว่า เป็นความหมายที่แคบของการไม่ยับยั้ง

ผู้วิจัยอธิบายเพิ่มเติมว่า การกินอาหารของมนุษย์และการมี กิจกรรมทางเพศนั้น มนุษย์จะไม่มีที่ยับยั้ง เพราะว่ามันมีความอยากอยู่ในตัวมนุษย์ มนุษย์ ยังเป็นทาสของกิเลสอารมณ์ ถ้าวันใดที่เหตุผลมิได้เป็นใหญ่ การกินอาหารของมนุษย์ก็จะกินด้วยความอยากมิได้กินเพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่เพียงอย่างเดียว หรือการมีกิจกรรมทางเพศเพื่อสืบพันธุ์อย่างเดียวในเรื่องนี้จึงกลายเป็นความสุขสนาน ตื่นเต้นเร้าใจไป^{๔๔}

๓. ความสุขสนาน เกิดจากเห็นว่าเป็นสิ่งมีค่าและหลีกเลี่ยงสิ่งที่ไม่ใช่คุณค่า^{๔๕} แต่ในสัตว์เครื่องานทั้งหลาย มันคงไม่รู้ว่าสิ่งใดมีค่าหรือไม่ เพราะมันจะมีตัวความโหดร้ายอยู่นั่นเอง จะเห็นได้ว่าสัตว์ที่มันกินเนื้อกันเอง พวกนี้ไม่มีการยับยั้งว่าพวกมันเองไม่ควรกิน เพราะพวกมันมีคุณค่า มันรู้ว่ามันมีความอยากและตื่นเต้นถ้ามันได้กินตามความอยากมันไม่

^{๔๑} Sir David Ross, *Foundation of Ethics*, (London : Oxford University Press, 1963), p. 224.

^{๔๒} ผู้วิจัยอธิบายเพิ่มเติมว่า บุคคลผู้ความเห็นว่าการกระทำใด ๆ ที่กระทำแล้วก่อให้เกิดคุณค่าต่อตนเองเขาก็พร้อมที่จะกระทำการนั้น เช่นการออกรบถึงตัวเองจะรู้ว่าจำต้องตาย ตัวของเขาเองที่คิดอย่างนั้นตัวเขาเองก็จะไม่ยับยั้งซึ่งใจ แม้ว่าตัวของเขาจะมีความรู้สึกอยู่แล้ว เช่น มีความรู้สึกว่าจะกลัวตาย แต่เขาเห็นว่าแม้ตัวเขาจะตายในสนามรบ เขาก็จะได้รับเกียรติโดยที่บุคคลทั้งหลายยกย่อง ถ้าเขาตายเขาอาจจะได้รับเหรียญกล้าหาญสดุดี ดังนั้นเมื่อเขาพิจารณาไตร่ตรองแล้ว เขาจึงเลือกที่จะออกรบเพราะเห็นถึงคุณค่าดังกล่าวนี้ ความไม่ยับยั้งในความกลัวเขาจึงลงมือกระทำ ผู้วิจัยเห็นว่าความไม่ยับยั้งในแง่นี้เป็นสิ่งดี และเมื่อเขาไม่เกิดความกลัวตาย ก็แสดงว่าเขาไม่มีความกลัว ถ้ากลัวเกินไปก็จะกลายเป็นความบ้าบิ่น จึงไม่มีอะไรจะต้องกลัว

^{๔๓} Sir David Ross, *Foundation of Ethics*, p. 224.

^{๔๔} ผู้วิจัยอธิบายเพิ่มเติมว่า สำหรับการกิน การเสพกามนั้นเป็นเรื่องปกติของมนุษย์ที่เกิดมาทุกคนเพราะ ธรรมชาติได้สร้างให้มนุษย์มีสิ่งเหล่านี้เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต แต่ถ้ามนุษย์ไม่รู้จักยับยั้งในการกินและการเสพกามนั้นมนุษย์ก็จะกระทำผิดศีลธรรม อาริสโตเติลกล่าวว่าถ้ามนุษย์ไม่มีการยับยั้งเรื่องดังกล่าว จะเกิดอะไรขึ้นในสังคม ดังนั้นเรื่องของการไม่ยับยั้งต้องดูถึงผลที่จะเกิดขึ้นด้วย

^{๔๕} Sir David Ross, *Foundation of Ethics*, p. 225.

สนุกสนานเพราะเห็นคุณค่าที่ได้กินเนื้อพวกเดียวกัน แต่มันมีความอยากคั่งนั้นสัตว์เดรัจฉาน จึงไม่มีความยับยั้ง^{๕๖}

อริสโตเติล ได้จัดสิ่งที่เป็นความเลวร้ายไว้ ๓ อย่างคือ^{๕๗} ๑. ความไม่ยับยั้ง หรือ อาจเรียกว่า เจตน์เจ้านงที่อ่อนแอ ๒. ความชั่ว (Vice) ๓. มนุษย์ที่ดูร้ายเหมือนสัตว์เดรัจฉาน แต่สิ่งที่เป็นความดีก็คือ ๑. การยับยั้ง ๒. คุณธรรมความดี ๓. คุณธรรมที่ทำให้เกิดความกล้าหาญเหมือนวีรบุรุษ และคุณธรรมอันเป็นของเทวดา

นอกจากนั้น อริสโตเติลแสดงถึงเรื่องความรับผิดชอบต่อการกระทำของมนุษย์ ซึ่งเกี่ยวกับการที่มนุษย์จะต้องดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งการดำเนินกิจกรรมที่เกิดผลดีและการกระทำที่เกิดผลชั่ว การกระทำของมนุษย์ทั้งดีและเลวนั้น ผลจากการกระทำที่เกิดขึ้นนี้ ผู้กระทำจะต้องมีความรับผิดชอบเสมอ เพราะผู้กระทำสามารถที่มีอยู่ภายในตัวเองได้ ครั้นเมื่อการกระทำต่าง ๆ อย่างเต็มความสามารถของตน พร้อมกับรับผิดชอบต่อการกระทำนั้น ๆ หนึ่ง มนุษย์ทุกคนมีพลังความสามารถอยู่ในตัวแล้ว ไม่ว่าจะพลังความสามารถในการคิด พุด เขียน ตัดสินใจ หรือ การกระทำสิ่งต่าง ๆ อริสโตเติลเห็นว่ามนุษย์เรา จะต้องทำหน้าที่ของความเป็นมนุษย์ให้สมบูรณ์ควบคู่กับการกระทำกิจต่าง ๆ นั่นคือการเป็นผู้มีความรับผิดชอบเกี่ยวกับการกระทำ (ทั้งดีและเลว)

การกระทำที่ดีจะก่อให้เกิดผลน่าชื่นชมยินดี มีเกียรติยศ ชื่อเสียง ตรงข้ามกับการกระทำที่เลวทำให้เกิดความเสื่อมเสียเกียรติยศ เดือดร้อน ฯลฯ การกระทำที่ให้ผลเช่นนี้ ผู้กระทำจะต้องมีความรับผิดชอบทั้งสิ้น สำหรับการกระทำดีหรือ การกระทำชั้ นั้น ผู้กระทำสามารถใช้เหตุผลไตร่ตรองเลือกวิธีการกระทำดี หรือละเว้นการกระทำชั่วได้ด้วยตนเอง เหมือนดังที่อริสโตเติลกล่าวว่า “คุณธรรมเป็นสิ่งที่อยู่ในตัวของเราทั้งหลายเอง และความ

^{๕๖} ผู้วิจัยขออธิบายเพิ่มเติมว่า สำหรับมนุษย์แล้วถ้าเราเห็นว่าการกิน การเสพกาม มันมีค่าไม่หลักเลี้ยวละเว้น คนเหล่านี้ก็ไม่แตกต่างกับสัตว์เพราะการสนุกสนานในการกิน การเสพกาม ว่ามีค่าถ้าทำมากเกินไปการไม่ยับยั้งได้ เหมือนที่อริสโตเติลกล่าวยกตัวอย่าง สัตว์เดรัจฉานกินเนื้อกันเองเพราะไม่มีการยับยั้ง และไม่รู้จักคุณค่ามันเอง อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่าความยับยั้งและไม่ยับยั้งก็เป็นอีกเครื่องมือหนึ่งในการตัดสินใจ การกระทำของมนุษย์เพราะการกระทำของมนุษย์บางครั้งนั้นก็ทำอะไรลงไปโดยที่ไม่ได้คิดและไม่ยับยั้งในการกระทำสิ่งนั้น ๆ ถ้ามนุษย์มีการยับยั้ง ในสิ่งที่เป็นเหตุเป็นผลเหนืออำนาจอารมณ์ก็เป็นผลดี แต่ถ้ามนุษย์ไม่ยับยั้งปล่อยให้อารมณ์เป็นใหญ่ ผลที่ตามมาตามธรรมชาติของอริสโตเติลก็คือเป็นผลเลว

^{๕๗} Richard Mckeon, *The Basic Work of Aristotle*, p. ๒๒๑.

ชั่วก็ขึ้นอยู่กับตัวของเราเองด้วยเหมือนกัน”^{๘๘} นอกจากนี้การกระทำทั้งในแง่ดีและชั่วนั้นก็
เกิดจากตัวของผู้กระทำเสมอ เมื่อเป็นเช่นนี้มนุษย์ทุกคนจึงมีสิทธิที่จะเลือกกระทำกิจกรรม
ต่าง ๆ ได้ โดยเฉพาะว่าการกระทำนั้น ๆ จะต้องเป็นการกระทำที่อยู่ในวิสัยของมนุษย์จะพึง
พยายามและกระทำได้หรืออยู่ในขีดความสามารถของมนุษย์เราด้วย

ความรับผิดชอบ บนันจึงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นมาจากความรู้สึทางศีลธรรม หรือ
จริยธรรมเป็นความรู้สึเกี่ยวกับความดี-ความชั่วในจิตใจของพวกเขาทุก ๆ คน เมื่อเราทำชั่ว
จะเกิดความรู้ไม่สบายใจ ร้อนใจ กระวนกระวายเกิดขึ้นในใจของเรา กิริยาอาการที่เกิดจาก
การทำชั่วของตัวเราจะปรากฏความรู้สึต่อจิตใจ สิ่งที่เกิดขึ้นนั้นผู้ที่รับผิดชอบต่อความรู้สึ
ดังกล่าวก็คือ ตัวผู้กระทำเอง^{๘๙} อริสโตเติลจึงกล่าวว่า ความรับผิดชอบในการกระทำต่าง ๆ
ทั้งดี ไม่ดี (ชั่ว) จึงเกิดมีอยู่ในความรู้สึนึกคิดของผู้กระทำและทุกคนจึงควร รับผิดชอบ
ต่อการกระทำที่เกิดจากตนเอง ถ้าไม่มีใครรับผิดชอบต่อการกระทำนั้น ๆ แม้การกระทำ
ที่ชั่ว ๆ ก็คงไม่มีบุคคลใดแสดงความรับผิดชอบ โดยเฉพาะตัวผู้กระทำตัวเองก็ไม่ปรารถนา
ที่จะแสดงความรับผิดชอบ^{๙๐} อย่างไรก็ตาม ความรับผิดชอบอาจไม่เกิดขึ้นกับบุคคลที่มีความ
โง่เขลา เพราะคนโง่เขลาไม่รู้ว่าจะอะไรดี-ชั่ว ถูก-ผิด เขาจะคิดว่ากา รกระทำที่เขาทำนั้นดีที่สุด
แล้วแต่การที่จะรับผิดชอบต่อการกระทำคงเป็นไปได้ เพราะว่ บุคคลดังกล่าวมีแต่ความ
ไม่รู้จึงไม่สามารถเลือกตัดสินใจ การกระทำใด ๆ อย่างถูกต้องได้ , ไม่สามารถเลือกแม้แต่
เป้าหมายของตัวเอง แต่บุคคลที่มีความสมบูรณ์ทั้งกายใจ อารมณ์ สติปัญญา และสังคม
เขาสามารถตัดสินใจ เลือกกระทำทั้งความดีและชั่วได้ พร้อมกับมีความรับผิดชอบในการ
กระทำนั้น ๆ ด้วย

โดยสรุปคนเราทุกคนจึงต้องมีความรับผิดชอบในเรื่องการกระทำต่าง ๆ ทั้งที่
ดี - ชั่ว ถูก - ผิด ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อสภาพความรู้สึทางจิตใจของผู้กระทำเองรวมถึง
ความรับผิดชอบต่อการกระทำที่ปรากฏเกิดขึ้นจากผู้กระทำเองทั้งสิ้น

ความรับผิดชอบต่อการกระทำทั้งดี ชั่ว ถูก ผิด นี้เป็นความรับผิดชอบทาง
จริยธรรมโดยแท้^{๙๑} และสามารถ นำมาเป็นเกณฑ์ตัดสินความประ พุติหรือพฤติ กรรมของ

^{๘๘} Wheelright, Aristotle : Nicomachran Ethics, p. 208.

^{๘๙} Wheelright, Aristotle : Nicomachran Ethics, p. 214.

^{๙๐} Richard Mckeon, The Basic Work of Aristotle, p. 973.

^{๙๑} Ibid., p. 973.

มนุษย์ได้รับความรับผิดชอบของมนุษย์จะแสดงถึงความเป็นผู้ที่มีคุณธรรมความดี หรือเป็นคนดี มีเหตุผลและเป็นบุคคลผู้มีปัญญาได้อีกด้วย

๒.๕ หลักมัชฌิม (Doctrine of the mean)

เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของอาริสโตเติลเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ว่าการประพฤติปฏิบัติอย่างไรดี ชั่ว ถูก ผิด ควร มีควร ค่าทางจริยธรรมเหล่านี้ ผู้วิจัยกล่าวไว้บ้างแล้ว ต่อไปจะศึกษาเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมความประพฤติหรือการกระทำของมนุษย์ว่าดี ชั่ว นั้นมีอย่างไร อาริสโตเติลเสนอหลักมัชฌิม^{๕๒} ไว้อย่างหน้าสนใจ แม้ว่าอาริสโตเติลเห็นว่ากฎเกณฑ์ที่จะใช้ตัดสินสำหรับความดี ชั่ว ยังไม่มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอนสำหรับตัดสิน ฉะนั้นเขาจึงถือหลักมัชฌิม^{๕๓} ใ้ อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยจะได้ศึกษามาถึงหลักมัชฌิม^{๕๔} อาริสโตเติลกล่าวว่า หลักมัชฌิม (Mean) คือ หลักคุณธรรม (ความดี) ซึ่งเป็นหลักของความประพฤติที่แสดงถึงคุณลักษณะของอุปนิสัย ในเรื่องการเลือกตัดสินใจการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้อย่างพอดี ความดีนี้เป็นความดีของแต่ละบุคคลซึ่งจะเป็นผู้กำหนดความพอดี จากการใช้หลักเหตุผลและความรู้หรือความเข้าใจอย่างลึกซึ้งที่เกิดจากความชำนาญทางการลงมือปฏิบัติจริง สำหรับการเลือกตัดสินใจการกระทำและความรู้ลึกต่าง ๆ ให้เกิดความพอดี คือ ไม่ให้เกิดความมากเกินไปหรือน้อยเกินไป ความมากเกินไปและน้อยเกินไป จัดว่าเป็นสิ่งเลวร้าย สิ่งที่ดีก็คือจะต้องอยู่ในความพอดี ๆ

ดังนั้น ในส่วนสารัตถะ และนิยามซึ่งกล่าวถึงคุณธรรม หรือ ความดี ก็คือหลักมัชฌิมนั่นเอง^{๕๕}

สำหรับอาริสโตเติลเห็นว่าสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่มันเกี่ยวข้องต่อเนื่องกันนี้ เป็นการกระทำของมนุษย์ทั้งปวง จะแบ่งการกระทำต่าง ๆ ออกได้ ๓ อย่าง โดยถือเอาปริมาณ

^{๕๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย, หน้า ๖๕.

^{๕๓} พระมนตรี สุปุตติโก (บุตรดี), “การศึกษาเปรียบเทียบจริยศาสตร์ของอาริสโตเติลกับพุทธจริยศาสตร์”, หน้า ๑๑๓.

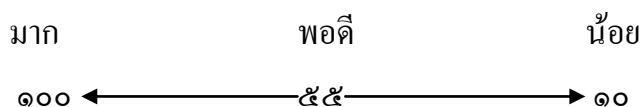
^{๕๔} หลักมัชฌิม หรือบางที่เรียกทางสายกลาง, หลักมัชฌิม, หลักความพอดี (The Principle of Moderation), Mean, The doctrine of the mean, the Golden Mean.

^{๕๕} Ethel M. Albert, **Great Traditions in Ethics**, fifth edition. (United States of America : Wadsworth Inc., 1989), p. 41.

เป็นเกณฑ์ ได้แก่ ปริมาณมากขึ้น ปริมาณที่สมดุล และปริมาณที่น้อยลง สำหรับในส่วนที่สมดุลนั้น อริสโตเติลถือว่าอยู่ตรงกลางระหว่าง ส่วนเกินและส่วนบกพร่อง คำว่าอยู่ตรงกลางหมายถึงสิ่งที่อยู่ห่างจากปลายสุดโต่ง ๒ ด้านเท่า ๆ กัน อันเป็นสิ่งเดียวเหมือนกันสำหรับทุกคน คำว่าอยู่ตรงกลางเกี่ยวข้องกับเรา หมายถึงสิ่งที่ไม่มากหรือน้อยเกินไป และนั่นไม่ได้เป็นความพอดีเช่นเดียวกัน สำหรับทุกคน^{๕๖} หลักมัชฌิมของมนุษย์ย่อมเป็นสถานะที่ดีมีมาตรฐานอยู่ในตัวของมันเองและพอดีกับแต่ละบุคคล หลักมัชฌิมไม่ใช่เรื่องของความรู้สึกตัดสิน ไม่เกี่ยวกับความรู้สึกว่ามัน ดี ไม่ขึ้นอยู่กับความรู้สึกตัดสิน สิ่งของจะดีหรือเลวไม่ใช่เพราะความรู้สึกตัดสินอย่างไม่พอดีก็เป็นได้^{๕๗}

ในทฤษฎีของอริสโตเติล เกี่ยวกับหลักมัชฌิม (ความดี) หรือสถานะพอประมาณคือ จุดกึ่งกลางระหว่างสิ่งที่มากเกินไปและน้อยเกินไป ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างดังนี้

ถ้าพิจารณาจุดกึ่งกลางของวัตถุนั้นคือตำแหน่งที่อยู่ห่างจากที่สุดในแต่ละด้านเท่ากันเหมือนสัดส่วนในทางคณิตศาสตร์ เช่น ถ้า ๑๐๐ เป็นจำนวนด้านที่มาก แล้ว ๑๐ เป็นจำนวนด้านที่น้อย จุดกึ่งกลางระหว่าง ๑๐๐ กับ ๑๐ คือ ๕๕ เพราะว่า ๕๕ มากกว่า ๑๐ อยู่ ๔๕ และ ๑๐๐ มากกว่า ๕๕ อยู่ ๔๕

ในกรณีเดียวกัน ถ้าสัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์ เราไม่สามารถกำหนดได้แน่นอนว่าตำแหน่งหรือจุดไหนคือจุดกึ่งกลาง (หรือค่าเฉลี่ย) ของแต่ละบุคคล จุดไหนคือความพอดีหรือสถานะกลาง เพราะจุดกึ่งกลางของแต่ละคนไม่มีเกณฑ์มาตรฐานตายตัว^{๕๘} แสดงว่ามันขึ้นอยู่กับความจำเป็นและบริบทแห่งสังคมของแต่ละบุคคล เป็นต้นว่า เงิน ๑๐๐ บาท อาจจะมากเกินไป และเงิน ๑๐ บาท อาจจะน้อยเกินไปสำหรับ นาย ก. ดังนั้นปริมาณเงินที่พอดีของ นาย ก. ก็คือ จำนวน ๕๕ บาท แต่ว่าเงิน ๕๕ บาทอาจจะไม่พอดีสำหรับ

^{๕๖} Richard Mckeon, *The Basic Work of Aristotle*, p. 958.

^{๕๗} Terence Trwin, *A History of Philosophy I*, p. 41.

^{๕๘} Wheelright, *Aristotle : Nicomachean Ethics*, pp. 189-190.

นาย ข. เพราะนาย ข. อาจจะต้องใช้เงินมากกว่านาย ก . ดังนั้นความพอดีของแต่ละคนจึงไม่เท่ากันนั่นเอง

อนึ่งอริสโตเติล มีทรรศนะว่า ไม่ใช่การกระทำทุกอย่างหรืออารมณ์ทุกแบบจะยอมให้มีทางสายกลางได้ เพราะบางอย่างระบุนาม บ่งถึงความชั่วไว้เรียบร้อยแล้ว เช่น ความมุ่งร้าย (Spite), ความหน้าด้าน (Shamelessness), ความริษยา (Envy), อันเป็นเรื่องทางอารมณ์ ในเรื่องของการกระทำก็มี การคบชู้ (Adultery) การลักขโมย (Theft), ฆาตกรรม (Murder), และมีใช่เป็นเรื่องความเกิน หรือความขาด มันเป็นไปได้ที่จะเป็นความถูกต้อง สิ่งเหล่านี้มักจะเป็นความผิดเสมอ ไม่ว่าจะเป็นความดีหรือความชั่ว ถ้าการกระทำเช่นนั้น เช่น การประพฤติดีกในกามกับสตรีที่บริสุทธิ์ถูกต้อง ถูกกาล ถูกวิธี หากว่าการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งดังกล่าว ย่อมนำไปสู่ความผิดทั้งนั้น มันจึงดูว่าไร้สาระพอ ๆ กับที่จะคาดหวังว่าความไม่ยุติธรรม , ความขี้ลาด , การกระทำที่มัวเมาในกาม ควรจะมีมัชฌิม (Mean) หรือทางสายกลาง หรือความเกินพอดี (Excess) และความขาดแคลน หรือความเกินพอดีแห่งความเกินพอดี และความขาดแคลน แต่เมื่อไม่มีความเกินพอดี และความขาดแคลนแห่งความพอประมาณกับความกล้าหาญ เพราะสิ่งที่อยู่ตรงกลางแง่หนึ่งก็กลายเป็นสิ่งสุดโต่งได้ ในทำนองเดียวกัน การกระทำที่เราอ้างถึงนั้นไม่มีมัชฌิม หรือความเกินกับความขาด มันจึงเป็นการกระทำที่ผิด เพราะว่ามีมัชฌิมของความเกินพอดี และความขาดแคลน ย่อมไม่มี^{๕๕}

ในทรรศนะของอริสโตเติล หลักมัชฌิมหรือทางสายกลาง เป็นสถานะที่พอดีพอประมาณของแต่ละบุคคลย่อมไม่เหมือนกัน แต่ทุกคนจะต้องพิจารณาให้เหมาะสมกับตนก่อนที่จะทำการใด ๆ ลงไป เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แก่ตนและสังคมอย่างแท้จริง เช่น บุคคลผู้มีลักษณะนิสัยกล้าหาญ เขาต้องพิจารณาอยู่เสมอว่าต้องมีความกล้าหาญอย่างพอดีพอเหมาะกับตนเองและเหตุการณ์ต่าง ๆ วิลเลียม เอส ซาฮาเกียน ได้พูดถึงความกล้าหาญของอริสโตเติล ว่า “ความกล้าหาญ ย่อมเป็น จุดกึ่งกลางระหว่างความขลาดกลัวกับความบ้าระห่ำ”^{๕๖}

^{๕๕} Richard Mckeeon, **The Basic Work of Aristotle**, p. 959.

^{๕๖} Willaim S. Sahakian, **History of Philosophy**, The United States of America : Barnes and Noble, Inc., 1968, p. 74.

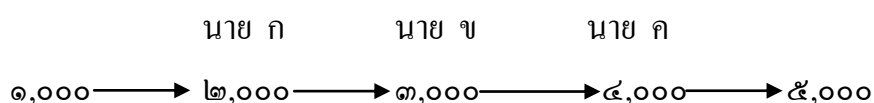
หลักมัชฌิม (ความพอดี) หรือสถานะที่พอประมาณเกี่ยวกับความรู้สึก เช่น ในความรู้สึกกลัวและมั่นใจ จุดกึ่งกลางคือ ความกล้าหาญ หากบุคคลใดมั่นใจมากเกินไป ย่อมเป็นพวกบ้าระห่ำบุคคลใด ที่เกิดความกลัวมากเกินไป หรืออาจมั่นใจน้อยเกินไป ย่อม เป็นพวกขลาดกลัว ส่วนบุคคลปราศจากความกลัวโดยสิ้นเชิงจัดเป็นพวกเหลือขอ หรือพวก นอกระบบ

หลักมัชฌิมหรือทางสายกลางเป็นความพอดี หรือสถานะที่พอเหมาะพอประมาณ เกี่ยวกับสิ่งภายนอก เช่น ในการให้และการรับเงิน จุดกึ่งกลางคือความใจกว้าง ที่สุดโต่งข้าง มากเกินไป คือผู้ที่หาเงินมาได้เท่าไรแล้วเก็บสะสมอย่างเดียว โดยที่ใช้จ่ายน้อยเกินไปจนทำให้ตัวเองเดือดร้อน^{๑๑๑} อยากรู้ก็ตาม จึงยังไม่สามารถกำหนดความพอดี หรือสถานะที่เหมาะสม สำหรับมนุษย์แต่ละคนได้ เนื่องจากความพอดี หรือจุด กึ่งกลางนี้ มันขึ้นอยู่กับสถานะ สภาพและคุณสมบัติของมนุษย์แต่ละคน ผู้วิจัยขอยกตัวอย่าง เช่น ในความพอดีหรือสถานะ ที่พอเหมาะของแต่ละคน สมมติมีนักวิ่ง อยู่ ๓ คน มีระยะทาง ๑,๐๐๐ ๒,๐๐๐ ๓,๐๐๐ ๔,๐๐๐ ๕,๐๐๐ เมตร ปรากฏว่า

นาย ก. สามารถวิ่งได้ ๒,๐๐๐ เมตร อย่างสบายไม่เหนื่อยเกินไปและไม่สบายเกินไปสำหรับเขา

นาย ข. สามารถวิ่งได้ ๓,๐๐๐ เมตร อย่างสบายไม่เหนื่อยเกินไปและไม่สบายเกินไปสำหรับเขา

นาย ค. สามารถวิ่งได้ ๔,๐๐๐ เมตร อย่างสบายไม่เหนื่อยเกินไปและไม่สบายเกินไปสำหรับเขา

ระยะทาง ๑,๐๐๐ เมตรน้อยเกินไป และระยะทาง ๓,๐๐๐ เมตร มากเกินไปสำหรับนาย ก
ระยะทาง ๒,๐๐๐ เมตรน้อยเกินไป และระยะทาง ๔,๐๐๐ เมตร มากเกินไปสำหรับนาย ข
ระยะทาง ๓,๐๐๐ เมตรน้อยเกินไป และระยะทาง ๕,๐๐๐ เมตร มากเกินไปสำหรับนาย ค

^{๑๑๑} Terence Trwin, A History of Philosophy I, p. 46.

อาริสโตเติลยังกล่าวว่า “สิ่งเป็นกลางพอดี ย่อมมากกว่า เมื่อเทียบกับสิ่งที่น้อยกว่า และย่อมน้อยกว่าเมื่อเทียบกับสิ่งที่มากกว่าทั้งในด้านความรู้สึกและการกระทำ”^{๑๐๒}

ดังนั้น ๑. จุดกึ่งกลางของนาย ก. คือ ๒,๐๐๐ เมตร โดยมี ๑,๐๐๐ เมตรเป็นที่สุดโต่งข้างน้อย และ ๓,๐๐๐ เมตร เป็นที่สุดโต่งข้างมาก

๒. จุดกึ่งกลางของนาย ข. คือ ๓,๐๐๐ เมตร โดยมี ๒,๐๐๐ เมตรเป็นที่สุดโต่งข้างน้อย และ ๔,๐๐๐ เมตร เป็นที่สุดโต่งข้างมาก

๓. จุดกึ่งกลางของนาย ค. คือ ๔,๐๐๐ เมตร โดยมี ๓,๐๐๐ เมตรเป็นที่สุดโต่งข้างน้อย และ ๕,๐๐๐ เมตร เป็นที่สุดโต่งข้างมาก

สรุปความว่า การหาจุดกึ่งกลางของวัตถุสิ่งของ เราสามารถคำนวณมาเป็นตัวเลขได้ ส่วนจุดกึ่งกลางหรือความพอดี เกี่ยวกับความรู้สึกและการกระทำของมนุษย์ เรามิอาจคำนวณออกมาเป็นตัวเลขได้ทั้งนี้ไม่สามารถกำหนดเป็นมาตรฐานที่แน่นอนตายตัวอีกด้วย

มีคำถามว่า ความรู้สึกและการกระทำระดับใด ที่เราจำเป็นต้องหาจุดกึ่งกลางหรือสภาวะกลาง และสามารถหาจุดกึ่งกลางหรือสภาวะกลางได้ด้วย? สำหรับคำถามนี้ เพื่อความชัดเจน จำเป็นจะต้องแบ่งความคือออกเป็น ๒ ระดับ คือ^{๑๐๓}

๑. ความดีระดับธรรมชาติหรือธรรมดา

๒. ความดีระดับบริบูรณ์ครบทุกอย่าง

ความดีระดับบริบูรณ์ครบทุกอย่างนั้น ไม่จำเป็นต้องหาจุดกึ่งกลางหรือสภาวะกลางเพราะมันเป็นความดีระดับสูงสุด ส่วนความดีระดับธรรมดานั้น ยังจำเป็นต้องหาจุดกึ่งกลางอยู่เพื่อเอาไปสัมพันธ์กับวิถีชีวิตมนุษย์ เพราะสภาวะหรือสถานะหรือความจำเป็นของมนุษย์แต่ละคนย่อมแตกต่างกัน

แม้เราไม่สามารถกำหนดแน่ว่า ความรู้สึกและการกระทำอย่างไร จึงจะถือเป็นความดีกลาง ๆ หรือพอประมาณ แต่เราพอกำหนดคุณสมบัติในขั้นต้นได้ดังนี้

๑. เป็นสภาวะที่แน่นอน คือ ไม่ว่าจะเป็นกึ่งกลางของอะไรก็ตาม เมื่อกำหนดได้แล้ว มันจะต้องแน่นอนอยู่ตรงนั้น ณ เวลาและสถานทีนั้น สำหรับบุคคลนั้น จุดกึ่งกลาง

^{๑๐๒} Ibid., p. 46.

^{๑๐๓} Ibid., p. 170.

สำหรับนาย ก . เมื่อเขาคัดสินใจเลือกแล้ว มันต้องเป็นสิ่งที่แน่นอนสำหรับนาย ก .
พอเหมาะพอดีสำหรับนาย ก.

๒. เป็นสภาวะที่มีเหตุผล และเป็นเหตุผลที่เหล่าสัตว์บุรุษยอมรับได้
ลำดับต่อไปผู้วิจัยจะได้แสดงถึงรายละเอียดของหลักมัชฌิมตามที่อริสโตเติลได้
ยกตัวอย่างไว้ดังนี้

จากการคำนึงถึง ความรู้สึกกลัวกับความมั่นใจ ความกล้าหาญ ย่อมเป็นทางสาย
กลางของบรรดาผู้ที่เกินเลย ผู้ที่เกินเลยไปในความปราศจากความกลัวย่อมไม่มีชื่อปรากฏใน
ขณะที่ผู้ที่เกินเลยไปในความมั่นใจย่อมเป็นผู้หุนหันพลันแล่นและผู้ที่เกินเลยไปในความกลัว
เขาขาดความมั่นใจย่อมเป็นคนจืดจาง

เมื่อคำนึงถึงความเพลิดเพลिनกับความเ จ็บปวด เช่น ความเพลิดเพลिनจาก การ
ดื่มสุรา การได้รับบาดเจ็บ ทางสายกลางคือความรู้จักประมาณ ความเกินพอดีคือการปล่อย
ตัวมั่วเมา บุคคลผู้ขาดแคลนความเพลิดเพลินมักพบได้ไม่บ่อยนัก ด้วยเหตุนี้ คนประเภทนี้
จึงเป็นผู้นิรนามด้วยแต่ขอให้เรียกว่า “พวกชายืนตายด้าน”^{๑๐๔}

ในแง่ของการให้และการรับเงิน ทางสายกลาง คือความโอบอ้อมอารี ความเกิน
พอดีกับความขาดแคลน ก็คือความสุรุ่ยสุร่ายกับความใจแคบ ในการกระทำเหล่านี้ คนเรา
ย่อมเกินเลยและพกวร่องในทางกลับกัน คนสุรุ่ยสุร่ายย่อมเกินเลยในการใช้จ่ายและพกวร่อง
ในการรับ ในขณะที่คนใจแคบย่อมเกินเลยในการรับและพกวร่องในการใช้จ่าย

เมื่อพิจารณาถึงเงินแล้ว ก็มีการกำหนดแบบอื่นอีก คือความใจแคบและความใจ
กว้าง (เพราะคนใจกว้างแตกต่างจากคนโอบอ้อมอารี คือคนแรกเกี่ยวข้องกับเงินจำนวนมาก
คนหลังเกี่ยวข้องกับเงินจำนวนน้อย) ความเกินพอดีก็คือ ความขาดสนิยมกับความหยาบ
กระด้างและความขาดแคลนก็คือ ความตระหนี่^{๑๐๕}

^{๑๐๔} Richard Mckeon, *The Basic Work of Aristotle*, pp. 959-960.

^{๑๐๕} *Ibid.*, p. 960.

ในแง่ของความโกรธ ก็มีความเกินพอดี ความขาดแคลน และมัชฌิม แม้ว่าแทบจะกล่าวว่ามันมีหลายอย่าง ๆ ได้ ในเมื่อเราเรียกผู้ที่ตรงกลางว่าเป็นผู้มีอารมณ์ดี ก็ขอให้เราเรียกว่ามัชฌิมว่าความมีอารมณ์ดี สำหรับผู้ที่ปลายสุดโค้งทั้งสองด้าน ขอให้เรา เรียกผู้ที่เกินพอดีว่าคนเจ้าโทสะและเรียกความเลวของเขาว่าความเจ้าโทสะ

ในแง่ของความรู้สึกร่วมกันในสังคม อันเกี่ยวกับการกระทำ ๓ อย่าง ๑. คือการพูดความจริงของตนเอง ๒. การให้ความสุขให้ความขบขัน ๓. การกระทำอย่างอื่นตามสภาวะการณ์ในชีวิตทั่วไปสิ่งที่เป็นมัชฌิมนั้นเป็นสิ่งที่มีความน่าสรรเสริญ ส่วนสิ่งที่สุดโค้งทั้งความมากเกินไปและน้อยเกินไปจนขาด ไม่น่าสรรเสริญ ควรตำหนิ ในแง่ของความจริง สัจจะเป็นความพอดีหรือมัชฌิมในแง่ความมากเกินไปคือความขี้โม้โอ้อวดเรียกคนพวกนี้ว่าพวกขี้โม้ สำหรับความน้อยเกินไปคือความถ่อมตัวคนพวกนี้เรียกว่าพวกถ่อมตัว

ในแง่ของความสนุกขบขัน มัชฌิมคือความฉลาด ส่วนความสุดโค้งข้างมากเกินไปคือการตลกหยาบคาย ส่วนความน้อยเกินไปคือความเงอะงะ

ในแง่ของความสุขในชีวิตที่เหลืออยู่ทั่ว ๆ ไป ตัวมัชฌิม คือ ความเป็นมิตรภาพ ส่วนที่เกินไปคือความประจบประแจง และส่วนที่เกิน คือ การไม่พูดจา

นอกจากนี้ยังมีมัชฌิมที่เกี่ยวกับความรู้สึกแต่มีใช้คุณธรรม เช่น ความรู้สึกละเอียดตัวมัชฌิม คือ ความสุภาพอ่อนน้อม ความมากเกินไป คือ ความอายและความน้อยเกินไปคือความไร้อายในเรื่องความทุกข์เดือดร้อน ตัว มัชฌิม คือ ความขุ่นเคืองที่เป็นธรรม ส่วนมากเกินไปคือความอิจฉาริษยาส่วนความสุดโค้งข้างน้อยเกินไปคือความประสงคร้าย^{๑๑๖}

ผู้วิจัยขอสรุปหลักมัชฌิม (The doctrine of the mean) ซึ่งอาริสโตเติลได้แสดงไว้ อันเป็นทฤษฎีทางคุณธรรมความดีซึ่งเป็นเครื่องท คสอบคุณธรรมความดีต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการกระทำและความรู้สึกทางจิตใจทั้งปวง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

^{๑๑๖} Ibid., p. 961.

หลักมัชฌิม
(Doctrine of the Mean)^{๑๐๗}

ความรู้สึก	การกระทำ	ความเกิน	ทางสายกลาง	ความขาด
เชื่อมั่น		บ้าบิ่น	กล้าหาญ	ขลาดกลัว
สำราญ		เสเพล	การรู้จักประมาณ	จืดชืดเย็นชา
	ให้เงิน	สุรุษสุร้าย	โอบอ้อมอารี	ตระหนี่
	รักษาเกียรติ	เย่อหยิ่ง	เคารพตน	ต่ำต้อย
โกรธ		ใจร้อน	อารมณ์ดี	เฉื่อยชา
	พุดถึงตัวเอง	คุยโต	พุดความจริง	แก้งอ้อมตน
	สร้างความสุข	ตัวตลก	ปฏิภาณ	หยาบโตน
ละอาย	ต้อนรับคน	ประจบสอพลอ	มิตรภาพ	หน้าอ
		ขี้อาย	สุภาพ	หน้าด้าน

ตารางที่ ๑ กรอบหลักมัชฌิมตามทฤษฎีของอาริสโตเติล

อาริสโตเติลได้แสดงหลักมัชฌิมไว้เพื่อตรวจสอบคุณธรรมความดีและความชั่วต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากการกระทำ ปฏิบัติและตลอดทั้งความรู้สึก อารมณ์ แม้ว่าเขาจะยกตัวอย่างให้เห็นว่าเกณฑ์ตัดสิน จริยธรรมความประพฤติของมนุษย์นั้น ถ้าการกระทำใดที่สอดคล้องกับคุณธรรมความดีการกระทำนั้นเกิดจากเหตุผลก็ถือว่าเป็นการกระทำของคนดีได้และเมื่อนำมาใช้ในชีวิตก็จะนำพาให้เกิดความผาสุกในการ ดำรงชีวิตได้ดี และทำให้อยู่ดี และทำให้อยู่ดีกินดีด้วย^{๑๐๘}

เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมความดี - ความชั่ว โดยหลักดังกล่าวนี้ จึงนับว่าเป็นมาตรการวัดพฤติกรรมกระทำความรู้สึกของมนุษย์ได้อย่างดีในจริยธรรมของอาริสโตเติล

อาริสโตเติลแสดงถึงหลักของคุณธรรมเกี่ยวกับความรู้สึกและการกระทำต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นของมนุษย์จะมีความรู้สึกเกิดความกลัว , ความเชื่อมั่น , หิวกระหาย , โกรธ, ความ

^{๑๐๗} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต) , ปรัชญากรีกก่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๐), หน้า ๒๘๐.

^{๑๐๘} Sir David Ross, **Foundation Ethics**, p. 215.

สงสาร, ความสนุกสนานเพลิดเพลิน และความทุกข์ทรมานเจ็บปวด ความรู้สึกดังกล่าวนี้ นับว่ามีใช้เป็นความรู้สึกในแง่ดีเลย หากว่าในบางกรณีความรู้สึกว่าสิ่งเหล่านี้ถ้าเกิดขึ้นมากเกินไป หรือน้อยเกินไป แต่ถ้าเมื่อใดเกิดความรู้สึกดังกล่าวนั้นอย่างพอดี ๆ เช่น ในเวลาที่เหมาะสม (Right Time) รู้ว่าเป็นความรู้สึกและการกระทำที่เป็นสิ่งถูกต้อง (Right Object) บุคคลนั้นก็เป็นคนดี (Right People) มีแรงจูงใจดี (Right Motive) และมีวิธีที่ถูกต้อง (Right Way) ก็จะถือว่าเป็นสิ่งที่ดีเยี่ยมและเป็นความพอดีโดยแท้ อันเป็นลักษณะของคุณธรรม หรือหลักมัชฌิมที่เป็นความพอดี ทั้งความรู้สึกและการกระทำอย่างไม่มากเกินไป หรือน้อยเกินไป

อนึ่ง หลักมัชฌิม หรือหลักความพอดีจึงเป็นหลักตัดสินการกระทำ (พฤติกรรม) ต่าง ๆ ของมนุษย์ เป็นหลักที่นำมาใช้สร้างความสุขแก่ชีวิตมนุษย์ได้ หากการกระทำไม่อยู่ในหลักของความดีก็อาจมีผลก่อให้เกิดความทุกข์หรือเป็นปัญหา อย่างไรก็ตามผลของการกระทำไม่ว่าจะเป็นสุข-ทุกข์ หรือเกิดผลดี ผลร้าย ก็เป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่จะต้องมีความรับผิดชอบในการกระทำนั้น ๆ ด้วยการรับผิดชอบทางศีลธรรมจึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างหนึ่งของตัวมนุษย์เพราะการรับผิดชอบทางศีลธรรมหรือจริยธรรมจะแสดงถึงว่ามนุษย์ยังมีสิ่งที่เรียกว่าเหตุผล หรือปัญญาที่อยู่เหนืออารมณ์ ตลอดทั้งมโนธรรมสำนึกในความเป็นมนุษย์ที่มีศักยภาพที่มีอยู่ในตัวเอง ดังนั้นความรับผิดชอบทางศีลธรรมจึงเป็นเกณฑ์พิจารณาการกระทำของมนุษย์ได้อีกประการหนึ่ง

บทที่ ๓

เกณฑ์ตัดสินจริยธรรม

ตามทรรศนะพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

เรื่องของเกณฑ์ตัดสินจริยธรรม นั้นมีบุคคลมากมาย และได้มีผู้ตีความในเรื่องนี้หลายท่านด้วยกัน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็น นักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาท่านหนึ่งที่ได้กล่าวถึงประเด็นนี้ไว้ในงานเขียนของท่านซึ่งเมื่อพิจารณาตามโครงสร้างของพุทธจริยศาสตร์แล้ว ๖ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมตามทรรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์มีความสัมพันธ์กับพุทธจริยศาสตร์ตามโครงสร้างดังต่อไปนี้

๑. ความดีสูงสุดหรือจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์
๒. หลักคุณธรรมศีลธรรม
๓. คุณค่าทางจริยธรรม
๔. เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมโดยดูที่มาและผลของการกระทำ
๕. เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมตามหลักความสัน โद्य

ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

๓.๑ ความดีสูงสุดหรือจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์

ในพุทธจริยศาสตร์ ปัญหาเรื่องความดีสูงสุดเป็นค่าทางจริยศาสตร์ซึ่งมีความสัมพันธ์กับเรื่องความจริงสูงสุดหรืออภิปรัชญาในพระพุทธศาสนา การจะรู้ว่าอะไรคือความดีสูงสุดได้นั้นจำเป็นที่จะต้องรู้ว่าอะไรคือ ความจริงสูงสุดของพระพุทธศาสนา แล้วจึงจะได้มาซึ่งแนวทางที่จะนำไปสู่ความดีสูงสุดนั้นได้^๑ ในประเด็นนี้ควรพิจารณาทรรศนะในการมองโลกและสิ่งทั้งหลายของพระพุทธศาสนาจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น

^๑ สิวลี ศิริไค, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ จริยธรรมและตัดสินปัญหาจริยธรรมทางการแพทย์ในสมัยปัจจุบัน”, (รายงานการวิจัยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ), ๒๕๒๕, หน้า ๒๖.

พระพุทธศาสนา มีทรรศนะในการมองโลกคล้ายกับธรรมชาตินิยม (Naturalism) ที่เชื่อว่าทั้งจิตและวัตถุเป็นจริงเท่า ๆ กัน มนุษย์มีประสบการณ์ และกิจกรรมต่าง ๆ ในลักษณะของปรากฏการณ์ ที่มีความสัมพันธ์กันระหว่างจิตกับวัตถุและมีลักษณะพิเศษที่ทำให้มนุษย์ต่างจากสิ่งมีชีวิตอื่น คือ มีปัญญา ทั้งนี้เพราะพระพุทธองค์เมื่อทรงสอนเรื่องความจริง ทรงสอนว่าความจริงมีอยู่ ๒ ระดับคือ^๒ ความจริงระดับสมมติ เรียกว่า สมมติสัจจะ (Conventional Truth) คือสิ่งที่เป็นจริงเพราะมีบัญญัติเองชาวโลกรับรู้ร่วมกัน เช่น คน พ่อ แม่ ลูก สุนัข ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเกิดจากการรวมตัวของขันธ์ ๕ ซึ่งเป็นการรวมตัวของวัตถุและจิตเข้าด้วยกัน สิ่งปรากฏเป็นโลกและสิ่งต่าง ๆ ล้วนเป็นปรากฏการณ์ที่สัมพันธ์กันระหว่างจิตกับวัตถุและชาวโลก^๓ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ความจริงในระดับนี้ เป็นสิ่งที่มีอยู่แบบธรรมชาตินิยม รับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสมีการเปลี่ยนแปลงได้ ส่วนอีกระดับหนึ่งเป็นระดับพ้นวิสัยโลก เรียกว่า ปรมาตสัจจะ (Ultimate Truth) เป็นความจริงในระดับสูงสุดนั่นก็คือ นิพพาน

...นิพพานอันได้แก่ ภาวะที่ความทุกข์ดับ ถือเป็น คุณค่าสูงสุดในชีวิต นิพพานเป็นเป้าหมายของชีวิต ชีวิตที่ดี คือ ชีวิตที่มุ่งนิพพาน ชีวิตที่ไม่ดี คือ ชีวิตที่เดินสวนทางกับนิพพาน ดังนั้น นิพพาน จึงเป็นหลักในการตัดสินใจความดีความชั่ว การทำความดีก็คือ การดำเนินไปตามหนทางสู่นิพพาน...^๔

พุทธปรัชญาเถรวาทเห็นว่า ความจริงแล้วความสุขของมนุษย์นั้นมีหลายชนิด แต่อย่างนั้นก็สามารสรูปได้ ๓ ระดับ ดังนี้ คือ

๑. ความสุข ได้แก่ สุขอันเนื่องด้วยกาม เป็นความสุขทางผัสสะที่ต้องอ้างอิงวัตถุ เช่น ความสุขจากการกิน ดื่ม เที่ยว หรือระดับที่สูงขึ้นไปเป็นระดับจิตใจก็คือความสุขจากการมีตำแหน่ง ยศถาบรรดาศักดิ์ มีทรัพย์สมบัติ มีบริวาร พรั่งพร้อมไปด้วยความสุข

^๒ เรื่องของความจริง (สัจจะ) ๒ อย่างนี้ ไม่มีกล่าวไว้ในพระไตรปิฎก แต่มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องนี้มีที่มาจากคัมภีร์ชั้นต้น และน่าจะเกิดขึ้นภายหลังการทำสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรก, ดูรายละเอียดนี้ใน มโนรณปุรณี อจ. อ. ๑/๑๐๐.

^๓ พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต), **พุทธศาสนากับปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๘๘.

^๔ พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต), **พุทธศาสนากับปรัชญา**, หน้า ๘๘.

แต่ถึงอย่างไร ความสุขเช่นนี้ก็ถือว่าเป็นความสุขที่เนื่องด้วยกามเป็นของชาวโลกโดยทั่วไป พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้จัดความสุขขั้นนี้อยู่ในความสุขระดับศีล^๕

๒. ฌานสุข ได้แก่ ความสุขเนื่องด้วยฌาน หรือสมาธิ เป็นความสุขด้านจิตใจที่ไม่อ้างอิงอาศัยวัตถุแต่เป็นความสุขที่เกิดจากความสงบทางจิตที่เกิดจากสมาธิซึ่งยังต้องอาศัยธรรมารมณ์เป็นอาหารหล่อเลี้ยงอยู่ ความสุขระดับฌานนี้เป็นความสุขที่สามารถทำให้เกิดทำให้มีโดยการบำเพ็ญเพียรทางจิตแต่ก็สามารถเสื่อมได้เช่นกัน ฌานสุขนี้จัดอยู่ในความสุขระดับสมาธิ

๓. นิพพานสุข^๖ ได้แก่ ความสุขเนื่องด้วยนิพพาน อันหมายถึงการดับตัณหาดับทุกข์ได้ เป็นความสุขที่อยู่ในขั้นที่จิตเป็นอิสรภาพหรือขั้นวิมุตติ ซึ่งมีปัญญาเห็นแจ้งจริงในสิ่งทั้งหลายโดยไม่เข้าไปยึดติดหรือถูกรอบงำโดยความแปรปรวนของโลกและชีวิต ความสุขขั้นนิพพานสุขนี้จัดอยู่ในความสุขระดับปัญญา

ในความสุขทั้ง ๓ ระดับนั้น แม้พุทธปรัชญาจะยอมรับว่า กามสุขเป็นความสุขระดับหยาบ ๆ อยู่ แต่ไม่ได้ปฏิเสธความสุขระดับนี้ เพียงแต่เสนอแนะว่ามีความสุขที่ดีกว่า ประเสริฐกว่ากามสุข มนุษย์ไม่ควมยึดติดอยู่กับความ สุขระดับใดระดับหนึ่งแต่สมควรจะพัฒนาตนเองเพื่อที่จะก้าวไปสู่ความสุขที่ดีกว่าจนถึงความสุขขั้นวิมุตติ คือในขั้นนิพพาน ซึ่งถือว่าเป็นจุดหมายปลายทางของความสุขที่พุทธศาสนาเสนอไว้

ทรรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์นั้นเรื่องความสุขที่มนุษย์จะต้องดำรงชีวิตอยู่ในปัจจุบันทุกคนก็ต้องทำงานและ จะทำอย่างไรเพื่อที่จะให้เรามีความสุขกับการทำงาน หรือ ความสุขที่เราแสวงหาดังนั้นจึงมีหัวข้อที่ว่า ทำอย่างไรจะให้งานประสานกับความสุข ท่านได้ให้คำตอบง่าย ๆ คือ ทำงานตรงไปตรงมาตามธรรมชาติเท่านั้นไม่ต้องประสานงานก็มาด้วยกันกับความสุข ในเรื่องนี้ดูเหมือนงานกับความสุขเป็น คนละเรื่องคนละทาง ดังนั้นเราจึงต้องจับมาประสานกัน คือ ทำอย่างไร จะให้งานกับความสุขมาอยู่ด้วยกัน ที่จริงแล้ว งานกับความสุขไม่ใช่ของแยกกัน มันไม่ใช่คนละพวก มันเป็นพวกเดียวกันได้ โดยธรรมชาตินั้นงานกับความสุขนี้มันมาได้ด้วยกัน งานมาได้ทั้งกับความทุกข์และความสุข อยู่

^๕ พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), *ยิ่งก้าวถึงสุขยิ่งใกล้ถึงธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา ๒๕๓๖), หน้า ๓๕-๓๖.

^๖ พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตฺโต), *พุทธธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสถานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๕๕๖.

ที่ว่าเราจะปฏิบัติถูกหรือผิด ถ้าเราปฏิบัติ ถูกงานก็จะทำให้เราเกิดความสุข ถ้าเราปฏิบัติผิด งานก็จะทำให้เราเกิดความทุกข์ ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยจะเข้ามาประสานกัน ที่กล่าวว่าที่ จะจับเข้ามาประสานกันนั้นจึงเป็นเพียงสำนวนภาษาเท่านั้นเอง

ทำไมจึงบอกว่างานกับความสุขเป็นเรื่องเดียวกัน โดยธรรมชาติเรารู้กันว่า สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน เรื่องของชาตินั้น อยู่ที่ว่าเราต้องปฏิบัติให้ถูก หมายความว่า จะต้องปฏิบัติให้ถูกตามเหตุ ปัจจัยทุกอย่าง ๆ ว่าดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตาม กฎธรรมชาติ ถ้าเราดำเนินชีวิตตามธรรมชาติ งานก็สามารถมากับความสุข

ในโลกปัจจุบันเมื่อมนุษย์เจริญ ขึ้นมาก็มมีการ สร้างเป็นระบบทางสังคมขึ้น ในระบบที่จัดตั้งในทางสังคมนี้ ก็มีสิ่งซึ่งทางพระเวรี ยกว่าสมมติ สมมติอย่างไร ? คือมีการ กำหนดให้การทำสวนเป็นงานชนิดหนึ่งในสังคม เมื่อทำไปแ ล้วจะได้รับผลตอบแทน คือ เงินทำให้เรามองว่าการได้เงินเป็นผลของการทำสวน

ตรงนี้ถ้ามองให้ดีจะเห็นว่าได้มีผลเกิดขึ้นขึ้นมา ๒ ชั้น หมายความว่าผลของ งานนั้นมี ๒ อย่าง

ผลที่ ๑ คือต้นไม้เจริญงอกงาม ซึ่งเป็นผลของการทำสวน ชนิดที่เป็นผลตาม ธรรมชาติ

ผลที่ ๒ เกิดขึ้นขึ้นมาด้วย จากเหตุเดียวกันนั้น ซึ่งเป็นผลที่มนุษย์สมมติขึ้น โดยบัญญัติจัดตั้งวางเป็นระบบขึ้นว่าทำสวนแล้วได้เงิน เหตุคือการทำสวน แต่ผลที่ต้องการ คือเงิน

ถ้าพูดกันตรงไปตรงมาตามธรรมชาติเราทำสวนเพื่ออะไร การทำสวนเป็นเหตุ ผลที่ได้ตาม ธรรมชาติคือต้นไม้เจริญงอกงาม เมื่อทำสวนต้นไม้เจริญงอกงาม นี้เป็นเหตุเป็น ที่แท้จริงเป็นกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่เป็นจริงแน่นอน ที่มนุษย์ยกเลิกไม่ได้ และก็หลอกมัน ไม่ได้ด้วย^๑ แต่ถ้าเป็นเหตุผลของมนุษย์ที่ตกลงกันสมมติเป็นกฎเกณฑ์ขึ้นมา ว่าการทำสวน เป็นเหตุ แล้วมีการได้เงินมาสามพันบาทหรือห้าพันบาทเป็นผล อันนี้เป็นกฎเกณฑ์ของ มนุษย์ที่ซ้อนขึ้นมา

กฎมนุษย์ที่สมมติกันนี้ มนุษย์ยกเลิกได้ และหลอกกันได้ด้วย เรื่องมันจึงยุ่ง และก็จะมีส่วนต่อความสุขความทุกข์ของเรา ชนิดที่เป็นแบบซับซ้อนหลายชั้นหลายเชิง และ

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ทำอย่างไรให้งานประมาณกับความสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : หจก. เอมี เทรคดิ่ง, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕.

ถ้าจับไม่ถูกจุดก็จะสับสนวุ่นวายกันไปหมด ทั้งตัวคนและสังคม ถ้าเรารู้เท่าทันสมมติ เราก็มีความสุขพื้นฐานขึ้นมาจากความต้องการผลตามธรรมชาติ และเมื่อได้รับผลตามสมมติด้วยก็จะมีความสุขซ้อนขึ้นมามากขึ้นหนึ่ง พุคอย่างทางพระว่า อยู่อย่างรู้เท่าทันสมมติ^๘ แต่ถ้าเราหลงสมมติเมื่อไรก็จะเกิดปัญหาเมื่อนั้น ความสุขอยู่ที่การได้ตอบสนองความต้องการ หรือได้สนองความอยาก ถ้าเรามีความอยากหรือความต้องการที่สอดคล้องกับความเป็นจริง เราก็จะมีโอกาสสนอง ความต้องการนั้นได้ดีขึ้นและก็จะมีความสุขขั้นพื้นฐานเลยทีเดียว เป็นเรื่องของการทำงานโดยตรง เพราะฉะนั้นคนผู้ใดสามารถดำเนินชีวิตให้ตรงกับกฎของธรรมชาติได้คือต้องการผลที่ตรงตามเหตุที่เป็นจริงเขาจะทำงานด้วยความสุขนี้เป็นขั้นที่หนึ่ง

ดังที่กล่าวมาแล้วนี้เป็ นไปตามหลักความจริงที่ว่า ความสุขอยู่ที่การได้สนอง ความต้องการ หรือได้สนองความอยาก ถ้าเรามีความอยากหรือความต้องการที่สอดคล้องกับความเป็นจริง เราก็จะมีโอกาสสนองความต้องการนั้นได้ดีขึ้นและก็มีสุขไปขั้นหนึ่งที่ สำคัญ ซึ่งเป็นความสุขขั้นพื้นฐานเลยทีเดียว เพราะฉะนั้นเราจึงควรทราบหลักการนี้ไว้ ทาง พระท่านแยกความอยากหรือความต้องการเป็น ๒ อย่าง และสอนให้คนเรามีความอยาก หรือความต้องการให้ถูกต้อง จะได้ผลดีแก่ทั้งชีวิตและสังคมของตน ท่านสอนว่า ความอยาก หรือความต้องการมี ๒ อย่างคือ

๑. ถ้าอยากได้ผลตรงตามกฎธรรมชาติ การดำเนินชีวิตก็เป็นไปโดยสอดคล้อง กับธรรมชาติ ความต้องการให้ผลตรงตามกฎธรรมชาติ เช่น การทำสวนก็ต้องการให้ต้นไม้ เจริญงอกงาม ความอยากนี้ท่านเรียกว่า **ฉันทะ**^๙ ถ้ามีฉันทะแล้วจะทำงานอย่างมีความสุขได้ ตลอดเวลา

๒. แต่ถ้าทำงานเพื่อต้องการผลตามกฎสมมติของ มนุษย์ คือทำสวนเพราะอยาก ได้เงิน ความอยากอย่างนี้ท่านเรียก **ตัณหา**^{๑๐} เป็นความอยากได้ผลตามกฎสมมติของมนุษย์ ที่เป็นเหตุให้หาทางหลบเลี่ยงการทำเหตุตามกฎธรรมชาติถ้าเป็นไปได้อีกก็ต้องการได้ผลโดยไม่ต้องทำเพราะฉะนั้น จึงไม่นึกถึงการทำงาน แต่นึกถึงตลอดเวลาถึงการที่ จะได้เงิน เวลา ทำงานจึงเป็นเวลาแห่งความทุกข์ ธรรมะที่อยู่ตรงนี้ คือ ตรงที่ถูกต้องตามกฎธรรมชาติ

^๘ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๑.

^๙ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๕.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๖.

คนจำนวนมากมายอมมองความสุขไปที่ไหน ตอบว่ามองไปที่การได้เสพได้บริโภค คือ เราได้ดูสิ่งที่สวยงาม เราได้ฟังเสียงที่ไพเราะ จมูกได้ดมกลิ่นหอม ลิ้นได้ลิ้มรสอาหารที่อร่อย ภายได้สัมผัสที่นุ่มนวล ใจได้คือฝันในอารมณ์ที่อยากได้อยากเสพที่เพลิดเพลิน คนเราที่ต้องการความสุขมักจะมองไปที่วัตถุและสิ่งที่บริโภคดังที่ได้กล่าวแล้วมานี้ ความสุขของเขาจึงไปติดอยู่ที่วัตถุสิ่งเสพบริโภคเหล่านี้ トラบใดเรายังมีความสุขที่อาศัยอยู่ มัน เป็นความสุขที่ยังไม่อิสระ แต่สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงความสุขที่อยู่ภายนอกโดยที่เราไม่เป็นตัวของตัวเอง พุดสั้น ๆ ว่าจะหมด อิสระภาพ^{๑๑} ยิงออกไปในโลกล้าน ๆ ขึ้นเรารักที่ยังเอาชีวิตและความสุขของเราไปฝากไว้กับสิ่งภายนอก ผลอย่างหนึ่งที่จะเกิดขึ้นคือ เมื่อเราอยู่ไปนาน ๆ เราจะต้องมีปริมาณวัตถุเสพและบริโภคมากขึ้น ๆ จึงจะมีความสุขได้ พอขาดวัตถุเหล่านี้เราก็อึดไม่ได้เราไม่มีความสุขอย่างนี้เรียกว่าสูญเสียอิสระภาพ

อิสระภาพ ก็คือการที่เรายังสามารถมีความสุขได้ด้วยตัวเองอยู่บ้าง หรือเป็นคน ที่สุขได้ง่ายพอสมควร ถ้าเราเอาความสุขไปฝากไว้กับวัตถุภายนอก ต่อไปเราจะต้องพึ่งพาอาศัยวัตถุมากขึ้นจึงจะสุขได้

ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้สรุปสภาพสังคมที่เป็นสังคมพัฒนาแล้วและสามารถอยู่กันอย่างมีความสุขโดยเป็นความสุขสูงสุดของชีวิตมนุษย์ ไว้ดังนี้

๑. ประเทศชาติมีทรัพยากรมนุษย์ซึ่งพร้อมที่จะร่วมกันแก้ปัญหาและพัฒนา สังคม
๒. ชุมชน สังคม สงบสุข ร่มเย็น
๓. ประชาชนมีวัฒนธรรมที่ดีงาม มีวิถีชีวิตที่องงามด้วยธรรม
๔. ทั้งเมืองและชนบทมีสภาพแวดล้อมที่ร่มเย็นและอุดมด้วยทรัพยากรธรรมชาติ
๕. บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองไม่มีปัญหาน้อยลง^{๑๒}

ดังนั้นพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) จึงได้เน้นเรื่องของการรักษาอิสระภาพไว้เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันทุกข์และเป็นฐานให้สุขยิ่งองงามให้บุคคลต่าง ๆ มีความสุขทั้งทางด้านการเสพวัตถุซึ่งเป็นความสุขขั้นพื้นฐานและมีความสุขทางด้านจิตใจซึ่งเป็นความสุขที่มีและเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา โดยไม่ต้องฝากสุขไว้กับวัตถุหรือเกิดความสุขได้โดยการบริโภคหรือ

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๑.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนา : พัฒนาการและสังคม, (กรุงเทพมหานคร : ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง ๒๕๔๐), หน้า ๓๓.

เสพวัตถุเท่านั้น แต่จุดมุ่งหมายสูงสุดซึ่งเป็นความสำเร็จที่แท้เมื่อมีความสุขในการสร้างสรรค์ และทำให้เพื่อนมนุษย์เป็นสุข สิ่งนี้คือความสุขที่แท้ของมนุษย์เพราะเราได้ทำให้บุคคลอื่น หรือคนในสังคมมีความสุขด้วยมิใช่มีความสุขแต่ตนเองอย่างเดียว

๓.๒ หลักคุณธรรมศีลธรรม

เกณฑ์ตัดสิน จริยธรรมโดยพิจารณาตาม หลักคุณธรรม ศีลธรรมหรือหลักความประพฤติที่ดีงามที่ถือว่าเป็นที่มาของจริยธรรมประเภทต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา เริ่มจากการเข้าใจในเรื่อง “กรรม” พระพุทธศาสนาถือว่ากรรม หรือการกระทำเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากเจตนาไม่ว่าจะกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ซึ่งหมายความว่า เจตนาเป็นพื้นฐานของการกระทำ และเป็นเครื่องชี้หรือตัดสินว่าการกระทำนั้นดีหรือไม่อย่างไรในทางพระพุทธศาสนา กรรมสามารถเกิดได้ ๓ ทาง คือ กายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม หรือการกระทำทางใจ ซึ่งหมายถึง เจตนาที่ประกอบด้วยกุศลมูล การกระทำที่ไม่ดี จะหมายถึง เจตนาที่ประกอบด้วยอกุศลมูลซึ่งตรงกันข้ามกันได้แก่ ความอยาก (โลภะ) ความโกรธ (โทสะ) และความหลง (โมหะ) เป็นต้น ปัญหาที่ตามมาก็คือปัญหาเรื่องความหมายของคำ จริยธรรม ดีคืออะไร ถูกคืออะไร ชั่วคืออะไร และผิดคืออะไร

คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ ซึ่งแตกต่างจากสัตว์ทั้งหลายอื่น สิ่งที่ทำให้มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษได้แก่ สิกขา^{๓๓} หรือการศึกษา คือการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนามนุษย์ที่ฝึกศึกษา หรือพัฒนาแล้ว ซื่อว่าเป็น “สัตว์ประเสริฐ”^{๓๔}

หลักศีลธรรมที่ถือได้ว่าเป็นหลักจริยธรรมที่ครอบคลุมค่าทางจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนา นอกจากจะถือเอาเจตนาเป็นการพิจารณาขั้นพื้นฐานแล้วยังอาจพิจารณาอธิบายออกเป็นระดับจากพื้นฐานไปสู่ขั้นสูงได้ ดังนี้

๑. ขั้นพื้นฐาน จะพิจารณาหลักศีลธรรมอันเป็นแม่แบบของจริยธรรมระดับต้น ซึ่งได้แก่หลักเบญจศีล เบญจธรรม ที่ต้องปฏิบัติคู่กัน เบญจศีลบางที่ก็เรียกว่า “สิกขาบท” ๕ คือ ข้อปฏิบัติในการฝึกตนบ้าง ธรรมะ ๕ บ้าง เมื่อปฏิบัติได้ตามนี้ ก็ถือว่าเป็นผู้มีศีล

^{๓๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมานุญิวิตพุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม, พิมพ์ครั้งที่ ๖๘, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พระฆังทอง, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๕.

หรือมีคุณธรรมบางที่ก็เรียกว่า “นิจศีล” คือศีลที่คฤหัสถ์ควรรักษาเป็นประจำ บางที่ก็เรียกว่า “มณุษยธรรม” คือ คุณธรรมของมนุษย์หรือธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ ๕ ประการคือ^{๑๕}

๑. เว้นจากการปลงชีวิต (ปาณาติปาตา เวรมณี)
๒. เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ (อทินนาทานา เวรมณี)
๓. เว้นจากการประพฤตินอกใจ (กาเมสุมิจฺจจารา เวรมณี)
๔. เว้นจากการพูดเท็จ (มุสาวาทา เวรมณี)
๕. เว้นจากน้ำเมา คือ สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท (สุราเมรัยมชฺชปมาทภูฏานา เวรมณี)

ส่วนเบญจธรรมหรือธรรม ๕ บางครั้งเรียกว่า เบญจกัลยาณธรรม คือธรรมอันดีงาม ๕ อย่างหรือคุณธรรม ๕ ประการ อันคู่กับเบญจศีล เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ควรมีไว้ประจำใจเป็นนิจมี ๕ ประการคือ^{๑๖}

๑. เมตตากรุณา ความรักใคร่ ประารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข ความเจริญและความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ คู่กับศีลข้อที่ ๑
๒. สัมมาอาชีวะ การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต คู่กับศีลข้อที่ ๒
๓. กามสังวร ความสำรวมระวังยับยั้ง ควบคุมตนในกาม ไม่หลงใหลในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส คู่กับศีลข้อที่ ๓
๔. ตัจจะ ความสัตย์ หรือความซื่อตรง คู่กับศีลข้อที่ ๔
๕. สัมปชัญญะ ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ คือ ฝึกฝนให้เป็นผู้รู้จักยั้งคิด รู้สึกตัวเสมอว่าสิ่งใดควรทำและสิ่งใดไม่ควรทำ ระวังมิให้เป็นคนประมาทมัวเมา คู่กับศีลข้อ ๕
๒. ชั้นกลาง พิจารณาจากหลักศีลธรรมที่สูงขึ้นมาอีก ได้แก่ กุศลธรรมบท ๑๐ หรือทางแห่งกรรมดี ซึ่งมี ๑๐ ประการ แบ่งออกตามวิธีแสดงกรรมได้ดังนี้

ทางกายกรรม การกระทำทางกาย ได้แก่ศีลข้อที่ ๑ - ๓ คือ เว้นจากการทำลายชีวิต เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ เว้นจากการประพฤตินอกใจ

ทางวจีกรรม การก ระทำทางวาจา ได้แก่ศีลข้อที่ ๔ และขยายเพิ่มอีกคือ เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดสอดเสียด เว้นจากการพูดหยาบคาย เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

^{๑๕} ที. ปา. ๑๑/๒๘๖/๒๔๓ .

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน.

ทางมโนกรรม การกระทำทางใจ ได้แก่ 'ไม่โลภคอยจ้องอยากได้ของเขา
ไม่คิดร้ายเบียดเบียนเขา และมีความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม

๓. ขั้นสูง พิจารณาจากมรรค ๘ ซึ่งถือได้ว่าเป็นหลักศีลธรรมอันเป็นแม่บท
จริยธรรมระดับสูงได้แก่

สัมมาทิฐิ	ความเห็นชอบ
สัมมาสังกัปปะ	ความดำริชอบ
สัมมาวาจา	เจรจาชอบ
สัมมากัมมันตะ	ทำกรงานชอบ
สัมมาอาชีวะ	เลี้ยงชีพชอบ
สัมมาวายามะ	เพียรชอบ
สัมมาสติ	ระลึกชอบ
สัมมาสมาธิ	ตั้งจิตมั่นชอบ

ซึ่งผลของการปฏิบัติหลักศีลธรรมขั้นสูงนี้ จะเป็นปัจจัยให้ผู้ปฏิบัติได้บรรลุถึง
ความดีสูงสุดได้โดยการประพจน์ให้ครบถ้วนทั้ง ๘ ข้อ

“...วิถีทางที่ปฏิบัติอันประเสริฐ ๘ ประการ อันเป็นแนวทางปฏิบัติของ
บุคคล เพื่อให้เกิดความดีสูงสุดหรือวิถีทางปฏิบัติของพระอรหันต์คือผู้
ไกลจากกิเลสอันเป็นข้าศึกภายใน เป็นจริยธรรมขั้นสูง ผู้ที่ปฏิบัติตามหลัก
จริยธรรมขั้นนี้ บั ณฑิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น น ย่อมยกย่อง
สรรเสริญ”^{๑๗}

โดยเหตุที่พ ระพุทธศาสนามีสาระสำคัญมุ่งเน้นที่ตัวมนุษย์และการดำเนินชีวิต
มนุษย์เป็นสำคัญ หลักศีลธรรมอันเป็นแม่แบบของจริยธรรมในพระพุทธศาสนาจึงสรุปได้
จากคำสอนที่เป็นแก่นของพระพุทธศาสนา ซึ่งประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ คือ

๑. การละเว้นความชั่ว (สพฺพปาปสฺส อกรณํ)
๒. การทำความดี (กุสลสฺสุปสมฺปทา)
๓. การทำจิตให้บริสุทธิ์ (สจิตฺตปริโยทปนํ)

^{๑๗} บุญมี แทนแก้ว, **ปรัชญาฝ่ายบูรพทิศ**, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะ
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, ๒๕๒๗), หน้า ๑๔๗-๑๔๘.

ความดี ความชั่ว เป็นสิ่งที่ปรากฏและรับรู้ได้จากสภาพการดำรงชีวิตในสังคมมนุษย์การพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ด้วยปัญญาอย่างรอบคอบแยกแยะความดี ความชั่ว และการกระทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ย่อมเป็นพื้นฐานหรือบ่อเกิดของการกระทำที่ชอบที่ควร^{๙๔}

ลักษณะของศีลธรรมดี กล่าว เมื่อเราลองพิจารณาดูสา ระสำคัญของพุทธจริยศาสตร์ที่มุ่งเน้นสภาพของจิตที่บริสุทธิ์ปราศจากโลภะ โทสะ โมหะ ว่าเป็นบ่อเกิดของการกระทำที่ชอบที่ควรแล้ว พระพุทธศาสนาก็น่าจะเป็นพรรณณะแบบถือเจตนาของการกระทำเป็นตัวตัดสินการกระทำ แต่จากรายละเอียดที่ปรากฏ คำสอนของพระพุทธองค์ไม่ได้เน้นในเรื่องหนึ่งเรื่องใด สิ่ง ที่ ทรงเน้นและปรากฏอยู่เสมอในคำสอนของพระพุทธองค์ ก็คือการคำนึงถึงตนเองและผู้อื่น การกระทำใดที่เป็นในทางเบียดเบียนหรือ ก่อให้เกิดโทษแก่ผู้อื่น ย่อมไม่เป็นที่พึงกระทำ เพราะมนุษย์ทุกคนย่อมรักตนเอง ดังพุทธพจน์ตามอุทานที่ทรงเปล่งแก่พระเจ้าปเสนทิโกศล ในราชสูตรว่า “เมื่อตรวจตราด้วยจิตใจไปทั่วทุกทิศแล้วใคร ๆ ก็หาพบผู้ที่รักยิ่งกว่าตนไม่ สัตว์ทั้งหลายก็รักตนมากเหมือน ๆ กันเพราะฉะนั้นผู้ที่รักตน จึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น”^{๙๕} ดังนั้นการกระทำที่เกิดจากเจตนาดี แต่สิ่งผลไปที่เบียดเบียนผู้อื่นก็เป็นสิ่งที่ไม่ทรงสนับสนุน นอกจากนี้ยังมีหัวข้อธรรมอยู่หลายประการ ที่ทรงเน้น ถึงประโยชน์สุขของส่วนรวม เช่น สังคหวัตถุ ๔ ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือเหนี่ยวใจบุคคลและประสาทหมุ่นไว้ในสามัคคี, หลักการสงเคราะห์^{๙๖} มีทาน การให้, ปิยวาจา การกล่าวคำที่ดีต่อกัน, อิตถะจริยา การทำประโยชน์แก่ผู้อื่น สมานัตตตา การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย เป็นต้น ซึ่งหากพิจารณาแล้ว การกระทำที่ดีตามหลักพระพุทธศาสนาจะต้องมีเจตนาดีเป็นพื้นฐาน และคำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้นแก่ผู้อื่นและสังคมด้วยเกณฑ์ตัดสินจริยธรรม จึงมีลักษณะของถือเอาผลที่เกิดจากการกระทำมาพิจารณาควบคู่กันไป

นอกจากเจตนาและผลของการกระทำแล้ววิธีการกระทำก็เป็นเรื่องที่ควรพิจารณา มีตัวอย่างที่พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญวิธีการของกระทำเท่า ๆ กัน กับเรื่องของเจตนา และผลของกาสรกระทำคือ ฌณฺญชานิสฺสูตร ที่พระสารีบุตรถามธณฺญชานิปราหมณฺ์ ผู้ปล้นฆ่า

^{๙๔} พระมหากันต์ วาฑฒณวโรโต (มโนวัฒน์), “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมในจริยศาสตร์ของค่านักกับในพุทธจริยศาสตร์ตามพรรณณะของพระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต)”, หน้า ๕๘.

^{๙๕} พุ. อ. ๑๗/๑๑๐/๑๐๓.

^{๙๖} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยายความ, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๖๑.

เพื่อเลี้ยงบิดามารดา บุตร ภรรยา และบ่าวไพร่ ซึ่งเป็นความจำเป็น พระสารีบุตรตอบว่า จะอ้างว่าเป็นความจำเป็นมากกระทำชั่วไม่ได้ ยังมีงานที่ถูกต้องตามธรรมอย่างอื่นที่พึงกระทำโดยไม่ต้องเบียดเบียนผู้อื่น^{๒๑} ดังนั้นการอาศัยวิธีการกระทำที่ผิดเป็นวิถีทางไปสู่ความดี คือ การปล้นฆ่า ผู้อื่นเพื่อเลี้ยงชีพบิดามารดา บุตร ภรรยา จึงมิใช่สิ่งที่ถูกต้อง ตามหลักพระพุทธศาสนา

จากกา รศึกษาเรื่องหลักศีลธรรมและเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรม มทางพระพุทธศาสนา จึงอาจสรุปได้เป็นเกณฑ์ตัดสินว่าการกระทำดีทางพระพุทธศาสนามีลักษณะดังนี้ คือ

๑. มีเจตนาดี (กุศลมูลเกิดขึ้นในจิต)
๒. มีวิธีการที่ถูกต้อง ไม่ผิดศีล ไม่ผิดธรรม
๓. คำนึงถึงผลที่ตามมาอันจะเกิดแก่ตนเองและผู้อื่น

ในเรื่องนี้อาจตอบได้ว่าพระพุทธศาสนามีลักษณะทั้ง ๒ แบบ กล่าวคือ ในระดับโลกียะพุทธจริยศาสตร์ยอมรับในเหตุผลหรือปัจจัยและสภาพแวดล้อม จึงมีปรากฏตัวอย่างข้อห้ามต่าง ๆ ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค ทรงบัญญัติข้อห้ามสำหรับ รับพระภิกษุไว้หลายประการตามหมวดต่าง ๆ แต่ก็มีข้อท รงยกเว้น อนุโลม หรือเปลี่ยนแปลงได้ เช่น ข้ออนุญาต ข้อห้ามที่เกี่ยวกับรองเท้า ทรงห้ามใช้รองเท้าในวัดภายหลังทรงอนุญาตให้ใช้ได้ รวมทั้งอนุญาตให้ใช้คบเพลิงประทีปและไม้เท้า เพื่อไม่ให้เท้าเหยียบหนาม เหยียบต่อและเพื่อสะดวกในเวลากลางคืน ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่เจ็บเท้า เท้าแตกหรือมีโรคที่เท้าใช้รองเท้าได้ ทรงอนุญาตให้ฉันปัญจเภสัช^{๒๒} ได้ตลอดชีวิตเมื่อมีเหตุอันควร ทรงอนุญาตให้ภิกษุฉัน เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ให้ฉันทั้งในกาลและในวิกาล สำหรับภิกษุอาพาธและทรงอนุญาตให้ภิกษุเก็บอาหารค้างคืนในที่อยู่ในยาม สงครามเกิดภาวะขาดแคลน^{๒๓} เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมระดับโลกียะธรรมสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม เป็นจริงที่ปรากฏตามกาลเวลา ซึ่งเป็นสิ่งซึ่งจะต้อง พิจารณาด้วยปัญญาประกอบจึงจะถือว่าเหมาะแก่การกระทำ สำหรับเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมในระดับ โลกุตระธรรม มีลักษณะที่

^{๒๑} ม. ม. ๑๓/๖๘๓/๔๗๔.

^{๒๒} หมายถึง เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย คูวิ. มหา. ๑/๘๗/๑๐

^{๒๓} พระมหากันต์ วาฑฒนวิโส (มโนวัฒน์), “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมในจริยศาสตร์ของคัมภีร์กับในพุทธจริยศาสตร์ตามทรรศนะของพระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต)”, หน้า ๖๐.

แน่นอนแบบสมบูรณ์นิยม เพราะเป็นการปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงภาวะของการดับทุกข์และกองกิเลสได้อย่างสิ้นเชิงซึ่งถือเป็นสิ่งประเสริฐสุดและเป็นแก่นของพุทธจริยศาสตร์

พระศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ยังได้ กล่าวถึงคุณธรรมจริยธรรมตามหลักมนุษยชน เวลานี้ก็เห็นได้ชัดว่ามนุษย์ในปัจจุบันยังมีปัญหาการแบ่งแยกเบียดเบียนข่มเหงแย่งชิงกันมาก ขอบแย้งกัน คือแบ่งพรรคแบ่งพวก จะเห็นได้ว่ามีคำที่ เราพูดและคุณเคยกันในปัจจุบัน ซึ่งเป็นเรื่องขึ้นหน้าขึ้นตาของอารยธรรมยุคนี้ (และเป็นคำที่มาจากตะวันตก) คือคำว่า สิทธิมนุษยชน^{๒๔} (Human rights) ตลอดจนคำว่า การยอมทนกันได้ (Tolerance) ในระหว่างศาสนาเป็นต้นนั้น ได้มีความสำคัญขึ้นมามากในปัจจุบันนี้ เพราะเราอยู่ในระบบความคิดแบบที่ว่ามานั้นเอง คือระบบความคิดแบ่งแยกพวกกัน

เราต้องยอมรับคำว่า Human rights และ Tolerance เป็นต้นนั้น เป็นสิ่งสำคัญมากในปัจจุบันนี้ และเป็นหลักที่ดำรงและมีประโยชน์มาก จำเป็นสำหรับคนในยุคปัจจุบัน แต่ก็ต้องยอมรับด้วยว่า ที่เป็นอย่างนี้ ก็เพราะเรายังอยู่ในโลกที่อยู่ภายใต้ ระบบความคิดแบ่งแยก หรือมีรากฐานความคิดอยู่ในระบบการแบ่งแยกนั้น

สิทธิมนุษยชนและการยอมทนกันทางศาสนาเป็นต้น เป็นหลักประกันที่จะช่วยให้มนุษย์ในยุคที่มีระบบความคิดแบบแบ่งแยกนั้นพอยู่ด้วยกันได้ โดยไม่เบียดเบียนและข่มเหงกัน คือป้องกันไม่ให้อีกฝ่ายหนึ่งเข้ามาครอบงำหรือทำลายอีกฝ่ายหนึ่ง และไม่ให้ต่างคนต่างกลุ่มต่างพวกมากดขี่กัน

คำว่ามนุษยชน (Human rights) เกิดจากภูมิหลังในประวัติศาสตร์ที่มนุษย์อยู่มาด้วยการดิ้นรนต่อสู้ เมื่อมนุษย์อยู่ในระบบความคิดแบบแบ่งแย่งแข่งขันกัน หลักมนุษยชนจะเป็นหลักประกันสำหรับปกป้องตัว ไม่ให้อีกฝ่ายอื่นเข้ามาครอบงำทำลายได้ แท้ที่จริงแล้วแนวคิดเป็นแนวคิดที่มีลักษณะเป็นเชิงลบ หรือ Negative คือ ก้าวมาได้เพียงถึงขั้นที่ว่าเมื่อคนรุกรายกันไปมาทำลายกันเบียดเบียนกันมากนักรและหนักหนา เขาก็พยายามหาหลักประกัน ที่จะให้พ้นจากการเบียดเบียนของกันและกัน ทำให้เกิดกฎต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ดีและจำเป็นสำหรับสังคมแบบนี้ซึ่งก็ช่วยโลกได้มาก แต่สิ่งทั้งหลายเหล่านี้จะนำมนุษย์ให้ก้าวไปได้แค่การประนีประนอม^{๒๕} หรือ Compromise เท่านั้น ซึ่งเป็นหลักที่ไม่ได้ทำให้

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : หจก. เอมี เทรคดิง ๒๕๔๑), หน้า ๕๔.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๘.

มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างแท้จริง เพราะมีอาจทำให้เกิดการประสานกลมกลืน ที่จะ สนิทเข้าเป็นอันเดียวกัน

การประนีประนอมคือการที่แต่ละฝ่ายยอมเสียบางอย่างเพื่อให้ตนได้บ้าง หรือ เพื่อจะได้ด้วยกันทั้งสองฝ่ายต่างฝ่ายจึงต้องยอมเสียอย่างใดอย่างหนึ่งเพราะฉะนั้น จึงต้องมีความรู้สึกจำใจอยู่ในตัว ถ้ามนุษย์ไม่ก้าวให้พ้นเลยทฤษฎีเป็นแนวคิดแบบเก่านี้ไป การที่จะทำ ให้มนุษย์อยู่กันด้วยความสันติสุขก็เป็นไปไม่ได้

ในขณะที่โลกแคบลงมนุษย์ที่ไม่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันก็จะต้องมารบราฆ่าฟันกันต่อไป แล้วเขาก็เอากฎเกณฑ์ตามหลักมนุษยชนนั้นมาใช้ เพื่อช่วยเป็นหลักประกันที่จะกันขวางวางขอบเขตกันไว้เพียงเพื่อให้เข้มแข็งแหรือทำลาย กัน แต่ก็ไม่สามารถกลมกลืนกันได้จริง เพราะฉะนั้น จึงพูดได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน หรือ Human right เป็นหลักยึดถือสำหรับพอใช้ไปพ ลางก่อนในยุคแห่งระบบค วามคิดแบบแบ่งแยกแต่ไม่เพียงพอที่จะทำ ให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างประสานกลมกลืนและมีความสุขอย่างแท้จริง

หลักมนุษยชน เป็นบัญญัติของคนบนฐานแห่งจริยธรรมเชิงลบ หลักมนุษยชน (Human right) มีจุดอ่อนหรือข้อบกพร่องที่สำคัญ ๓ ประการ คือ^{๒๖}

ประการที่ ๑ ตัวหลัก หรือ Concept เองมีความบกพร่องเพราะ เกิดจากภูมิหลัง และพื้นฐานแนวคิดแบบแบ่งแยกพรรคพวกผิวพรรณ เป็นต้น ดังนั้นจึงมีการดิ้นรนต่อสู้เพื่อความอยู่รอด ลักษณะของการได้มาซึ่งมนุษยชน จึงเป็นไปในรูปของการที่จะเรียกร้องหรือ ทวงเอา

ประการที่ ๒ สิทธิมนุษยชนเป็นบัญญัติของสังคม คือเป็นเรื่องที่เกิดจากมนุษย์ มากำหนดตกลงกันขึ้นเองไม่ใช่เป็นของมีมาโดยธรรมชาติ ไม่ใช่ Natural right

เมื่อเป็นการกำหนดของมนุษย์ที่กำหนดขึ้นเอง มันก็ไม่มีฐานรองรับที่จะทำให้เกิดความมั่นคง ที่จะต้องอยู่ได้ตลอดไป แต่เป็นเรื่องของสังคมที่ต้องคอยจัดคอยกำกับ โดยกำหนดทำเป็นกฎเกณฑ์ข้อบังคับ และก็ยอมรับกัน จึงจะคงอยู่ได้ ถ้าจะให้มั่นคงยั่งยืนก็ ต้องโยงเข้ากับธรรมชาติที่เป็นของจริง ให้ได้ คือ ให้มีฐานอยู่ในธรรมชาติด้วย การที่จะมี ฐานอยู่ในธรรมชาติ ก็คือ การพัฒนามนุษย์ให้มีสภาพจิตที่พร้อมที่จะรักษาสิทธิมนุษยชน นั้น และเมื่อนั้นสิทธิมนุษยชนก็จะยั่งยืนอยู่ได้ แต่เรื่องนี้ต้องโยงไปถึงข้อบกพร่องข้อที่ ๓

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๐-๖๕.

ประการที่ ๓ หลักมนุษยชนหรือ (Human right) เป็นเรื่องของพฤติกรรมของสังคม เป็นเรื่องที่เน้นกันอยู่แค่ระดับสังคม โดยไม่ค่อยได้ดูเบื้องหลังกันให้ลึกลงไปและให้ทั่วตลอด ทั้งระบบแห่งพฤติกรรมของมนุษย์ ที่จริงพฤติกรรมที่ออกมาภายนอกย่อมมีแรงจูงใจผลักดันอยู่ภายในพฤติกรรมทางสังคมนั้นต้องขึ้นอยู่กับแรงจูงใจ ซึ่งเป็นตัวผลักดันและเป็นตัวนำทาง ถ้าไม่มีฐานที่ถูกต้องในจิตใจ หรือฐานในจิตใจไม่ถูกต้องแทนที่จะได้ผลดีบางทีกลับทำให้เกิดปัญหามากขึ้น จริงอยู่เราเห็นใจผู้ที่ต้องการสิทธิมนุษยชน ที่มีการเรียกร้องกันต่าง ๆ แต่ถ้าเราต้องการจะแก้ปัญหาให้ได้จริงจะต้องก้าวลงไปถึงการวิเคราะห์แม้แต่ในจิตใจของผู้ที่เรียกร้องนั้นด้วยการเรียกร้องสิทธิมนุษยชนนั้น เมื่อมองลึกลงไปจะพบว่ามักทำด้วยมีโทสะมีความรู้สึกเกลียดชังเคียดแค้นเป็นฐานอยู่ข้างใน

เมื่อมีความเคียดแค้นชิงชังหรือโทสะเป็นฐานอยู่ข้างในแล้ว ก็ทำให้ได้ผลจริงได้ยากเพราะคนที่เกี่ยวข้องไม่มีความรู้สึกที่จะประสานกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างแท้จริงดังนั้นจึงจะต้องแก้ปัญหาให้ลึกลงไปถึงพื้นฐานในจิตใจด้วย ซึ่งก็อยู่ที่การพัฒนามนุษย์อย่างที่กล่าวมานั้นแล้ว เราจะต้องก้าวต่อไปข้างหน้าสู่แนวคิดที่เป็นเชิงบวก หรือ Positive อย่างแท้จริงในเรื่องของการมองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ก็จะต้องมองมนุษย์เป็นเพื่อนมนุษย์ เป็นเพื่อนร่วมโลก เป็นผู้เสมอหน้ากันต่อกฎธรรมชาติ

อย่างไรก็ตามการมองอย่างที่ว่ามานี้ก็ยังคงเป็นความคิดที่ไม่เป็นเชิงบวก หรือเชิงสร้างสรรค์แท้ การที่จะเป็นความคิดเชิงบวกที่สร้างสรรค์อย่างแท้จริง ก็คือต้องเป็นแนวคิดที่มนุษย์แบบเสมอและเสมอกัน มีเมตตาหรือความรักจะต้องพัฒนาให้ถึงขั้นที่เรียกตามศัพท์พระพุทธศาสนาว่าเป็น อปฺปมัญญา^{๒๖} คือ ไม่มีขอบเขต ไม่จำกัดกลุ่มพวก แต่เป็นสากลจริง ๆ ไม่ใช่เมตตาแบบแบ่งแยก เพราะเรื่องนี้มนุษย์ก็มีปัญหาอีก ก็มักสอนให้เมตตาให้รักกัน แต่ในเมตตานั่นก็มีการแบ่งแยกพรรคพวกให้รักแต่หมู่ ตน ไม่แผ่ความรักไปยังผู้อื่น ความรักความเมตตาที่แท้จริงจะต้องแผ่ออกไป ทั่วไม่มีขอบเขต ต่อทุกชีวิตที่อยู่ในกฎธรรมชาติด้วยกันซึ่งจะทำให้เกิด “ความหลากหลายในความเป็นหนึ่ง”^{๒๗}

พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า คนที่จะมีคุณธรรม ศีลธรรม ความดี ความซื่อของมนุษย์ มีกรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญ การแบ่งคนดี คนชั่ว จะต้องพิจารณาที่กรรมหรือการกระทำเป็นหลักก่อน ซึ่งในเรื่องนี้ พระพรหมคุณาภรณ์ตีความว่า “กรรม” เอาไว้ว่า

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๘.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๗๑.

...กรรม แปลตามศัพท์ว่า การงานหรือการกระทำ แต่ในทางธรรมต้องจำกัดความจำเพาะลงไปว่า หมายถึงการกระทำที่ประกอบไปด้วยเจตนาหรือการกระทำที่เป็นไปด้วยความจงใจ ถ้าเป็นการกระทำที่ไม่มีเจตนา ก็ไม่เรียกว่าเป็นกรรมในความหมายทางธรรม...^{๒๘}

ถ้าพิจารณาถึงแก่นแท้ของกรรม ก็อาจจะหมายความถึงระดับหนึ่งว่า ...กรรม ก็คือ เจตนา อันได้แก่ เจตน์จำนง ความจงใจ การเลือกคัดตัดสินใจว่าจะกระทำ หรือพลังนำที่เป็นตัวกระทำการนั้นเอง เจตนา หรือเจตน์จำนงนี้เป็นตัวบ่งชี้และกำหนดทิศทางการกระทำทั้งหมดของมนุษย์เป็นตัวการหรือเป็นแกนนำในการริเริ่ม ปรุงแต่ง สร้างสรรค์ ทุกอย่าง จึงเป็นตัวแท้ของกรรม...^{๓๐}

ในทฤษฎีของพระพุทธมกุณาภรณ์ ความ ดี ความชั่วของมนุษย์จึงสัมพันธ์อยู่กับกรรมเสมอและกรรมก็คือ เจตนาหรือความตั้งใจในการกระทำทุกอย่างนั่นเอง พระพุทธมกุณาภรณ์ ให้ความสำคัญกับ เรื่องมโนกรรม เพราะว่าเป็นกรรมที่มีผลกว้างขวางรุนแรงที่สุดกล่าวคือ มโนกรรมรวมถึงทิ ฎฐิ ซึ่งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรม ของบุคคลเอาไว้ ด้วยดังข้อความที่ว่า

...เพราะว่ามโนกรรมรวมถึง ความเชื่อถือ ความเห็นทฤษฎี แนวคิดและ ค่านิยมต่าง ๆ ที่เรียกว่าทิฎฐิ ทิฎฐินี้เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมทั่ว ๆ ไป ของบุคคล ความเป็นไปในชีวิตของบุคคลและคติของสังคมทั้งหมด เมื่อเชื่อ เมื่อเห็นนิมอย่างไร ก็คิดการ พุดจาสั่งสอนชักชวนกันและทำการต่าง ๆ ไปตามที่เชื่อที่เห็นที่นิมอย่างนั้น ถ้าเป็นมิจฉาทิฎฐิ การดำริ พุดจาและการกระทำก็ดำเนินไปทางผิด เป็นมิจฉา ไปด้วย ถ้าเป็น สัมมาทิฎฐิ การดำริพุดจาและการกระทำต่าง ๆ ก็ดำเนินไปทางที่ถูกต้อง เป็นสัมมาไปด้วย...^{๓๑}

^{๒๘} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๑๕๗.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๗.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๑.

มิจฉาทิฎฐิ หมายถึง ความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม เช่นเห็นว่า
กรรมดี กรรมชั่วเป็นบุญบาปไม่มี ผลของกรรมดีกรรมชั่วไม่มี นรก
สวรรค์ไม่มี เป็นต้น เมื่อมีมิจฉาทิฎฐิ หรือความเห็นผิดอยู่ในใจ ย่อม
เป็นเหตุให้เกิดการกระทำผิดทาง กาย และทางวาจาตามมา และ
ก่อให้เกิดความทุกข์ ความเดือดร้อนแก่ผู้กระทำในที่สุด ส่วนสัมมาทิฎฐิ
แปลว่าเห็นชอบ เช่น ความเห็นว่า กรรมดีกรรมชั่วมีจริง การทำจิตให้
พ้นจากอาสวะกิเลสได้มีจริง เป็นต้น ซึ่งจะตรงกันข้ามกับมิจฉาทิฎฐิ^{๓๒}

จากเหตุผลข้างต้น กรรมดีและการกระทำดีหรือกุศลกรรม ก็คือการกระทำที่เกิด
จากเจตนาดี ซึ่งต่างจากอกุศลกรรมหรือกรรมชั่ว อันมีที่มาคือเจตนาชั่ว เป็นเจตนาที่เป็นไป
เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับทุกข์ เจตนาดีและเจตนาช่วนั้นเกิดขึ้นในใจ การพิจารณาว่า
เจตนาใดเป็นเจตนาดีหรือชั่วจึงต้อง พิจารณาถึงสภาวะในใจว่ามีเหตุผลแห่งเจตนาเป็นกุศล
หรืออกุศล เรื่องนี้พระพรหมคุณาภรณ์ตีความกุศลและอกุศลไว้ว่า

... กุศลและอกุศล เป็นสภาวะที่เกิดขึ้นในจิตใจและมีผลต่อจิตใจก่อน
แล้วจึงมีผลต่อบุคลิกภาพ และแสดงผลนั้นออกมาภายนอก ความหมายของ
กุศลและอกุศลจึงเพ่งไปที่พื้นฐาน คือเนื้อหาสาระ และความเป็นไปในจิตใจ
เป็นหลัก ... กุศลแปลตามศัพท์ว่า ฉลาด ชำนาญ สบาย เอื้อหรือเกื้อกูล ,
เหมาะ ดีงาม เป็นบุญ คล่องแคล่ว ตัดโรคหรือสิ่งชั่วร้ายที่น่ารังเกียจ ส่วน
อกุศลก็แปลว่า สภาวะที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกุศล หรือตรงข้ามกับ กุศล เช่น
ว่าไม่ฉลาด ไม่สบาย เป็นต้น...^{๓๓}

พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า การกระทำที่เป็นกุศล จะต้องเป็น การกระทำที่มี
เจตนาเป็นกุศลด้วยและลักษณะแห่งเจตนาที่เป็นกุศลนั้น ท่านได้อธิบายว่าจะต้องพิจารณา ที่
สภาพจิตใจว่ามีสภาพดังต่อไปนี้หรือไม่

ความหมายเชิงอธิบายในทางธรรมของกุศลที่ถือได้ว่าเป็นหลัก ๔ อย่าง คือ

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๖๔.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๖๕.

๑. อาโรคยะ ความไม่มีโรค คือสภาพจิตที่ไม่มีโรค อย่างที่นิยมเรียกกันบัดนี้ว่า สุขภาพจิต ทำให้จิตใจไม่ป่วยไข้ ไม่ ถูกบีบคั้น ไม่กระสับกระส่ายเป็น จิตแข็งแรง คล่องแคล่วสบาย ใช้งานได้ดี เป็นต้น

๒. อนวัชชะ ไม่มีโทษหรือไร้ตำหนิ แสดงถึงภาวะที่จิตสมบูรณ์ไม่พกพร่อง ไม่เสียหาย หรือไม่มีของเสีย ไม่มีมัวหมอง ไม่ขุ่นมัว สะอาด เกลี้ยงเกลา เอี่ยมอ่อง ผ่องแผ้ว เป็นต้น

๓. โกศลสัมภุติ เกิดจากปัญญาหรือเกิดจากความฉลาด หมายถึงภาวะที่จิต ประกอบอยู่ด้วยปัญญาหรือมีคุณสมบัติต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากความรู้ ความเข้าใจ สว่าง มองเห็น หรือรู้เท่าทันความเป็นจริงสอดคล้องกับหลักที่ว่ากุศลธรรมมีโยนิโสมนสิการ คือ ความรู้จักคิดแยกคาย หรือรู้จักทำใจอย่างฉลาด เป็นปทัฏฐาน

๔. สุขวิบาก สุขเป็นวิบาก คือเป็นสภาพที่ทำให้มีความสุขเมื่อกุศลธรรมเกิดขึ้น ในใจ ย่อมเกิดความสุขสบายคล่องใจในทันทีที่นั่นเอง ไม่ต้องรอว่ามีผลตอบแทนภายนอก หรือไม่ เหมือนกับว่า เมื่อร่างกายแข็งแรง ไม่ มีโรคเบียดเบียน (อโรโค) ไม่มีสิ่งสกปรกเสียหาย มลทินหรือของที่เป็นพิษภัยมาพ้องพาน (อวัชชะ) และรู้ตัวว่าอยู่ในที่มั่นคงปลอดภัย ถูกต้อง เหมาะสม (โกศลสัมภุติ) ถึงจะไม่ได้เสพเสวยสิ่งใดพิเศษออกไป ก็ย่อมมีความสุข ได้เสวยความสุขอยู่แล้วในตัว...^{๓๔}

สภาพของกุศลธรรม ในจิตใจมนุษย์จึงเป็นตัวบอกเจตนาดีได้ ไม่ว่าจะกายกรรม วาจกรรม จะแสดงออกอย่างไร ถ้าหากกุศลมูลหรืออกุศลมูลเกิดขึ้นเกิดขึ้นแล้วก็ก่อผลต่อสภาพจิตใจในลักษณะ ๔ ประการ ก็นับว่าเจตนาดีนั้นเป็นเจตนาดี แต่ถ้าหากสภาพจิตใจมีลักษณะตรงกันข้ามกับลักษณะ ๔ ประการ ข้างต้น เจตนาดีนั้นก็เจตนาดีที่ไม่ดี กรรมที่เกิดจากเจตนาดีนั้นก็ถือว่าเป็นกรรมที่ไม่ดีไปด้วย

จากลักษณะดังกล่าวข้างต้น เรื่องของกรรมหรือกรรมนิยาม^{๓๕} นับเป็นเกณฑ์ในการตัดสินว่าการกระทำใดมีค่าทางจริยธรรม ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับจิตโดยตรง เพราะ

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๖๕.

^{๓๕} กรรมนิยาม เป็นนิยามหรือกฎธรรมชาติดังหนึ่งในนิยามทั้ง ๕ ซึ่งประกอบด้วย

๑. อุดุนิยาม	กฎธรรมชาติเกี่ยวกับวัตถุ ที่มุ่งเอาความผันแปรอันเนื่องด้วยความร้อน หรืออุณหภูมิต
๒. พีชนิยาม	กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ของมนุษย์
๓. จิตนิยาม	กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานเชิงจิต
๔. กรรมนิยาม	กฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์

พระพรหมคุณาภรณ์^{๑๖}ได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างกรรมนิยามกับจิตว่ากรรมนิยามมีผลต่อจิตและการทำงานของจิต เป็นลักษณะที่เกิดขึ้นภายในจิตใจโดยตรง กล่าวคือ เมื่อกระบวนการแห่งเจตน์จำนงหรือความคิดปรุงแต่งต่าง ๆ เกิดขึ้นในจิต ๆ จะมีการรับรู้เกิดขึ้นและจะมีการทำงาน กล่าวคือ มีการเคลื่อนไหวแห่งภวังคจิต ภวังคจิตขาดตอน แล้วมีอวัชชนะ แล้วมีการเห็นการได้ยิน ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งเมื่อจิตมีคุณสมบัติอย่างนี้ขึ้นอาจจะมีการเจตสิกบางดวงมาประกอบด้วย และเมื่อกรรมก่อให้เกิดผลในจิตแล้วจะแสดงออกมาในทางที่สอดคล้องกัน^{๑๗} เช่นเมื่อคนทำกรรมดี กรรมดีจะก่อให้เกิดผล ในจิตก่อนจะเกิดเป็นผลทางทวารใดทวารหนึ่งในทวารทั้ง ๓ คือ กายทวาร, วาจาทวารหรือมโนทวารเป็นผลดีถ้าบุคคลทำกรรมชั่ว ก็จะทำให้เกิดผลชั่วขึ้นในทวารใดทวารหนึ่งเป็นต้น กรรมนิยามจึงสัมพันธ์โดยตรงกับจิตของปัจเจกบุคคลโดยตรง

ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมนิยามกับสังคมนิยม^{๑๘}

ความสัมพันธ์ของกรรมนิยามกับจิต ถือเป็นเหตุสำคัญที่ปัจเจกบุคคลจะตระหนักหรือรู้ได้ด้วยตัวเอง โดยพิจารณาจากเจตนาทั้งในแง่ของเหตุและผล พระพรหมคุณาภรณ์มีความเห็นว่า ลักษณะดังกล่าวเป็นเกณฑ์หนึ่งที่ใช้ตัดสินการกระทำในพุทธจริยศาสตร์ซึ่งเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมนั้น นอกจากจะมีความสัมพันธ์ระหว่างกรรมนิยามและจิตนิยามแล้วสภาพของสังคมนับว่ามีส่วนบัญญัติให้การกระทำนั้น ๆ ดีหรือชั่วได้อีกด้วยดังมีปรากฏในข้อความที่ว่า

...ความดี ความชั่ว ณ ที่นี้เป็นการศึกษาในแง่กรรมนิยามและมีคำเรียก โดยเฉพาะว่ากุศล และอกุศล ตามลำดับ คำทั้งสองคำนี้มี ความหมายและหลักเกณฑ์ วินิจฉัยที่นับได้ว่าชัดเจน ...ความเป็นไปของกรรมนิยามย่อม

๕. ธรรมนิยาม กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์และอาการที่เป็นเหตุเป็นผลแก่กันและกันของสิ่งทั้งหลาย ดูพระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๕๒-๑๕๓.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๕๓.

^{๑๗} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต) “ไม่ใช่คำว่าสังคมนิยม” ซึ่งมีความหมายเดียวกับสังคมนิยมหรือสังคมนิยม แต่ใช้คำว่า “สังคมนิยม” แทน เพราะเกรงว่าจะไปปะปน ทำให้คำนิยาม ๕ เดิม ที่เป็นของธรรมชาติแท้ ๆ สับสนไป ครั้งจะให้คำว่า สังคมนิยม ก็มีผู้บัญญัติใช้ในความหมายอย่างอื่นเสียแล้ว จึงได้เลี่ยงใช้คำให้แปลกกันไปเล็กน้อย พอเป็นที่สังเกตความต่างได้. เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๕๖.

สัมพันธ์กับนิยามและนิยมนั้นอื่น ๆ ด้วยโดยเฉพาะที่พึงใส่ใจเป็นพิเศษ คือ
 ในด้านภายในบุคคล ธรรมเนียมอิงอยู่กับจิตนิยาม ในด้านภายนอก ธรรมเนียม
 นิยามสัมพันธ์กับสังคมนิยมน์หรือสังคมบัญญัติ...^{๓๘}

สิ่งที่สังคมบัญญัติ ไม่ได้ใช้ความเป็นกุศล หรืออกุศลในธรรมเนียมมาเป็นเครื่อง
 พิจารณาแต่มีขึ้นเพื่อจุดมุ่งหมายของสังคม ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ เห็นว่าสังคมนิยมน์ใช้
 เป็นเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมก็เพื่อให้สังคมอยู่ร่วมกันได้ด้วยดี มีความสงบสุขนั่นเอง
 ลักษณะเช่นนี้จะพบอยู่ในรูปของข้อตกลงของสังคมต่าง ๆ ที่สังคมบัญญัติขึ้นมา เป็นต้นว่า
 ประเพณีหรือกฎหมาย ซึ่งถ้าใครละเมิดข้อกำหนดของสังคม คน ๆ นั้นก็อาจจะเป็นคนที่ไม่
 ดีของสังคมนั้น ๆ ในเรื่องนี้พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวว่า

...สิ่งที่บัญญัติขึ้น ไม่เกี่ยวกับ กุศลและอกุศลในธรรมเนียมโดยตรงแต่
 สังคมบัญญัติขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง ของสังคมเอง เช่น
 เพื่อให้สังคมทั้งหลายนั้นอยู่ร่วมกันด้วยดี มีความสงบสุข เป็นทำนอง
 ข้อตกลงหรือพันธสัญญากันในกรณีเช่นนี้ สิ่งที่บัญญัติขึ้นอาจเป็น
 เครื่องช่วยให้สังคมอยู่ ดีมีความสุขได้จริง หรือไม่ก็ได้ ทั้งนี้แล้วแต่ว่า
 ข้อกำหนดได้บัญญัติกันขึ้นมาก...บัญญัติเช่นนี้มีมาในรูปแบบต่าง ๆ อาจ
 เป็นขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนกฎหมาย ดีหรือชั่วในกรณีอย่าง
 นี้เป็นเรื่องของสังคมนิยมน์^{๓๙}

ความคิดหรือชั่วในลักษณะนี้ จึงไม่ใช่สิ่งที่ตายตัว แต่ขึ้นกับมนุษย์ในสังคมว่าจะ
 ตกลงกันว่าอย่างไร และยังเปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งแวดล้อมซึ่งสังคมนิยมอาจเปลี่ยนแปลงไป
 เปลี่ยนมาและแตกต่างกันไปนานัปการ แต่จะเปลี่ยนต่างไปอย่างไร ก็ไม่ใช่เรื่องของกรรม
 นิยาม^{๔๐} ซึ่งดำเนินไปตามกระบวนการตั้งแต่ขณะบุคคลนั้นเกิดมีเจตนา และใช้เจตนากระทำ
 การตามกรอบของสังคมพระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๖๓.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๗๓.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๗๓.

...เมื่อคนในสังคมยอมรับบัญญัตินั้นกันแล้วไม่ว่าบัญญัตินั้นจะเป็นอย่างไร จะดีงามเป็นประโยชน์แท้จริงหรือไม่ก็ตาม ในเวลาที่ผู้ใดผู้หนึ่งในสังคมนั้นจะไม่ปฏิบัติตามจะฝ่าฝืน ละเมิด หรือ ไม่ปฏิบัติตามขึ้นมาทันทีและเขาก็จะตระหนักรู้ต่อเจตนาของเขานั้นอย่างไม่อาจปิดบังหรือ หลอกลวงตนเองได้...^{๔๑}

อย่างไรก็ตาม พระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า แม้สังคมนิยมกับกรรมนิยามจะมีกระบวนการที่แตกต่างหากจากกัน จนทำให้บางครั้งผู้ปฏิบัติอาจถูกต้องในแง่ของกรรมนิยาม คือ ทำตามหลักเหตุผล ก็อาจจะประสบปัญหาจากสังคมนิยมที่ขัดแย้งนั้นได้ ตัวอย่างเช่น ผู้ที่อยู่ในสังคมที่ชื่นชอบเสพสิ่งเสพติดมีนเมา แต่ไม่ยอมเสพด้วย เขาจะได้รับผลตามกรรมนิยาม คือ เสียดุลภาพจิตที่โปร่ง ผ่องใส ไปเพราะเหตุจากของมีนเมานั้นก็จริง แต่ในแง่ของสังคมเขาอาจจะถูกเขี่ยหยันล้อเลียนได้ เช่นว่า ไม่เข้มแข็ง หรือ ถูกมองไปในทางที่ไม่ดีในแง่สังคมอื่น ๆ หรือถ้าพิจารณาในแง่กรรมนิยามต่อสังคม คนผู้นั้นอาจประสบปัญหาจากการมีเจตนาฝ่าฝืนความนิยมของสังคม ดังที่กล่าวมาแล้วก็ได้ ซึ่งอย่างน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับปัญญาของคน ๆ นั้น ที่จะปลดปล่อยจิตของเขา ปัญหาเช่นนี้พระพรหมคุณาภรณ์ เสนอว่าในสังคมที่เจริญแล้ว สังคมนิยมกับกรรมนิยามจะต้องสอดคล้องกัน

...สังคมเจริญแล้วที่คนทั้งหลายมีปัญหา มักได้อาศัยประสบการณ์ซึ่งได้สะสมมาของมนุษย์รุ่นเก่า ๆ ได้เรียนรู้ว่าอะไรก็ก่อทุกข์แก่ชีวิตจิตใจของมนุษย์อย่างแท้จริง อะไรไม่ก่อทุกข์แล้ว บัญญัติเกณฑ์ข้อกำหนดเกี่ยวกับความดี ความชั่ว ฝ่ายสังคมนิยมให้สอดคล้องกับหลักฝ่ายกุศลและอกุศล ในฝ่ายกรรมนิยาม ความสามารถบัญญัติ หลักสังคมให้สอดคล้องกับหลักฝ่ายกรรมนี้ น่าจะเป็นเครื่องวัดความเจริญที่แท้จริงของสังคมนั้นด้วย...^{๔๒}

นั่นคือ ในสังคมที่เจริญแล้ว กรรมนิยามจะต้องเป็นหลักสำคัญในการตัดสินใจทางจริยธรรมและสังคมนิยมจะต้องหันมาสนใจความถูกต้องของกรรม หรืออีกในจะต้อง

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๓๓,

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๓๓-๑๓๔.

พิจารณาถึงธรรมชาติที่เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจของมนุษย์อย่างแท้จริง ซึ่งจะเป็นเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมที่สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ และสังคมเหมาะกับมนุษย์และสังคมมากที่สุด

ปัญหาอย่างหนึ่งเมื่อใช้เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมที่มองในแง่ของสังคมนิยม^๓ ก็คือ ในสังคมนั้น ๆ ใครหรืออะไร ที่ถือได้ว่าเป็นมาตรฐานของสังคมพอที่จะใช้เป็นเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมพระพรหมคุณาภรณ์เสนอว่า การยอมรับหรือไม่ยอมรับของนักปราชญ์ การติเตียนหรือสรรเสริญของวิญญูชน น่าจะเป็นหลักการอันหนึ่งที่น่ามาใช้ได้ และวิญญูชนจะต้องใช้วิจารณ์ตรวจสอบถึงบัญญัติทางสังคมต่าง ๆ นั้นว่า สมควรที่จะนำมาใช้เพียงไร พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวว่า^๔

มติของวิญญูหรือนักปราชญ์ จะปรากฏอยู่ในรูปของบัญญัติทางศาสนา บ้าง ขนบธรรมเนียมประเพณีบ้าง กฎหมายบ้าง เป็นต้น แม้ว่า บทบัญญัติและสิ่งที่ถือตามกันมา เหล่านี้ ไม่จำเป็นต้องเป็นมติของวิญญูเสมอไป และการปฏิบัติขัดแย้งแปลกออกไปจากบัญญัติและสิ่งที่ถือตามกันมาเหล่านี้ก็ไม่จำเป็นต้องเป็นข้อที่วิญญูติเตียนเสมอไป แต่ก็พอจะพูดได้ว่า ส่วนที่แตกต่างนี้เป็น ข้อยกเว้น ซึ่งก็เป็นกิจของวิญญูนั้นแหละที่จะต้องหมั่นสอบสวนตรวจตราในเรื่องเหล่านี้ในแต่ละกาล แต่ละสมัย แต่ละครั้ง แต่ละคราว เรื่อย ๆ ไป จึงมักมีพุทธพจน์ตรัสตำทับว่า “อนุวิจฺจ วิญญู ” (วิญญูใคร่ครวญแล้วจึงติเตียน หรือสรรเสริญ คือ ยอมรับหรือไม่ยอมรับ) และจะเห็นว่าวิญญูนั้นแหละ เมื่อใคร่ครวญแล้ว ก็ได้เป็นผู้ทำการแก้ไข เปลี่ยนแปลงสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติกันมาผิด ๆ หรือคลาดเคลื่อนจากควา มหมายที่ถูกต้อง เช่น พระพุทธเจ้าทรงติเตียนไม่ยอมรับระบบวรรณะ และการบูชายัญ^๕

วิญญูชนหรือนักปราชญ์ จึงเป็นบุคคลสำคัญที่จะแสดงสังคมนิยมว่าใช้เป็นหลักการประกอบเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมได้

อนึ่ง พระพรหมคุณาภรณ์ ยังมองถึงเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมในพุทธจริยศาสตร์ว่ามี ๒ ระดับกล่าวคือ ในระดับโลกียะ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมมีส่วนเกี่ยวข้องกับ

^๓ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๓๘.

^๔ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๓๘.

กับสังคม ดังมีปรากฏในข้อความว่า “พุทธธรรมมองชีวิต โลก และสังคมว่าเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงฉับไฉน พุทธจริยศาสตร์โดยเฉพาะระดับสังคมเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงได้ฉับไฉนนั้น ไม่หยุดนิ่งตายตัว...”^{๕๕}

ซึ่งประเด็นนี้ก็สอดคล้องกับพุทธจริยศาสตร์ที่มีปรากฏเป็นข้อความใน พระไตรปิฎก ซึ่งอาจพิจารณาได้จากพระวินัยบัญญัติบางข้อ ในมหาวรรคที่พระพุทธองค์ ทรงบัญญัติข้อห้ามสำหรับภิกษุไว้หลายประการ แต่ ก็ทรงยกเว้น อนุโลม หรือ เปลี่ยนแปลงได้ในบางกรณี^{๕๖} ในระดับนี้เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมจะสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ความเป็นจริงที่ปรากฏตามกาลเทศะ ซึ่งจะต้องพิจารณาโดยใช้ปัญญาประกอบ ส่วนอีกระดับ หนึ่ง คือ ระดับโลกุตระพระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า อปมาทธรรม (ทางแห่งความประมาท) ถือเป็นแก่นแท้ทางจริยธรรมอย่างแท้จริงดังที่มีปรากฏในข้อความที่ว่า

...แก่นของพุทธจริยศาสตร์ย่อมหมายถึงอปมาทธรรม คือ ความไม่ ประมาทด้วย ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสเป็นปัจฉิมโอวาทไว้ว่า “สังขาร ทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงยังกิจที่ ังปวง (เพื่อประโยชน์ผู้อื่น) ให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด ” อปมาทธรรมนี้ยังเป็นบาทฐานหรือที่ประชุมของกุศลธรรมด้วย...”^{๕๗}

ทั้งนี้ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ยังมีแนวคิดเกี่ยวกับคนที่จะมีคุณธรรมที่จะทำให้ สมาชิกที่ดีผู้สร้างสรรค์สังคม มีคุณธรรม คือ หลักการประพฤติดังนี้

มีพรหมวิหาร ^{๕๘} คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจที่ยิ่งใหญ่ กว้างขวางดุจพระพรหม ๔ อย่าง ดังต่อไปนี้

^{๕๕} พระราชวรมุนี (ป.อ. ปยุตฺโต), รากฐานพุทธจริยศาสตร์ทางสังคมเพื่อสังคมไทยร่วมสมัย แปลจาก Foundation of Buddhist Ethics for contemporary Thai Society โดย วีระ สมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เทียนวรรณ, ๒๕๒๘), หน้า ๕๔.

^{๕๖} วิ. มหา. ๔/๒๕/๓๐-๓๑.

^{๕๗} พระราชวรมุนี (ป.อ. ปยุตฺโต), รากฐานพุทธจริยศาสตร์ทางสังคมเพื่อสังคมไทยร่วมสมัย, หน้า ๕๒.

^{๕๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมนุญชีวิตพุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๕๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐.

๑. เมตตา ความรัก คือ ความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคน ประสบประโยชน์และความสุข

๒. กรุณา ความสงสาร คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง

๓. มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีความสุข ก็มีใจแจ่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาทำดีงามประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย พร้อมทั้งจะช่วยส่งเสริมสนับสนุน

๔. อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง คือ มองตามเป็นจริง โดยวางจิตใจเรียบ สม่ำเสมอ มั่นคง เทียงตรงคุดตาซัง มองเห็นการที่บุคคลได้รับผลดี หรือชั่วสมควรแก่เหตุ ที่ตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย ว่า งคน และปฏิบัติไปตามหลักการ เหตุผล และความเที่ยงธรรม

เมื่อมีคุณธรรมภายในเป็นพื้นฐานจิตใจเช่นนี้แล้ว พึงแสดงออกตามหลักความประพฤติ ต่อไปนี้

บำเพ็ญการสงเคราะห์ คือ ปฏิบัติตามหลักการสงเคราะห์ หรือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ที่เรียกว่า สังคหวัตถุ ๔^{๔๔} อย่างดังต่อไปนี้

๑. ทาน ให้ปัน คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ ด้วยปัจจัยสี่ ทุน หรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ และศิลปวิทยา

๒. ปิยวาจา พูดอย่างน่ารัก คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผล เป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงามหรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เข้าใจดีสามัคคี เกิดไมตรี ทำให้รักใคร่ นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ๓. อัตถจริยา ทำประโยชน์แก่เขา คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนชวาย ช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

๔. สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้า กับเขาได้ วางตนให้เสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอทั้งต่อคนทั้งหลายไม่เอาเปรียบ และเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า๑๑.

พูดสั้น ๆ ว่า ช่วยด้วยทุนด้วยของหรือความรู้ ช่วยด้วยถ้อยคำช่วยด้วยกำลังงาน
ช่วยด้วยการเผชิญและแก้ปัญหา

๓.๓ คุณค่าทางจริยธรรม

เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมโดยพิจารณาคุณค่าทางจริยธรรม คำสอนต่าง ๆ มักอ้างถึง
อนิจจาคือความไม่เที่ยงมากกว่าลักษณะอื่นอีกสองอย่าง ทั้งนี้เพราะความไม่เที่ยงเป็นภาวะ
ที่ปรากฏชัดมองเห็นง่าย ส่วนทุกข์ ตาเป็นภาวะที่มองเห็นยากปานกลาง จัดเป็นลำดับที่สอง
และอนัตตตาเป็นภาวะที่ประณีตมองเห็นได้ยากที่สุด จัดเป็นลำดับสุดท้าย อีกประการหนึ่ง
ท่านกล่าวถึงอนิจจาทิมองเห็นได้ง่าย

ในที่นี้จะได้ศึกษา จริยธรรม ดี ชั่ว ถูก ผิด ควร ไม่ควร ในพุทธจริยศาสตร์
โดยเฉพาะการศึกษาให้ทราบถึงคุณค่าทางจริยธรรมเหล่านี้ ในแง่อภิจริยศาสตร์ว่ามีอยู่
อย่างไร มีลักษณะอย่างไร นิยามกำหนดคุณค่าทางจริยธรรมอย่างไร

๓.๓.๑ ความมีอยู่ของคุณค่าทางจริยธรรมในเชิงวัตถุวิสัยและอัตวิสัย

สำหรับความมีอยู่ของคุณค่าทางจริยธรรมในพุทธจริยศาสตร์ กล่าวคือ คำว่าดี ชั่ว นั้นผู้วิจัย
เห็นว่าแม้จะมีคำ ว่า บุญ บาป กุศล และอกุศลใช้อยู่ในการนิยามค่าทางจริยธรรมแม้ว่า
ความหมายดังกล่าวนี้อาจไม่ตรงกันทีเดียว เช่นการใช้คำว่า กุศล และอกุศล ซึ่งแปลว่า ดีและ
ชั่ว หรือไม่ดี สภาวะบางอย่างเป็นกุศลแต่อาจไม่เรียกว่า ดีในภาษาไทย สภาวะบางอย่างเป็น
อกุศล แต่ในภาษาไทยก็ไม่เรียกว่าชั่ว^{๕๐}

สำหรับ บุญ แปลว่า ความดี, กุศล, ความสุข, ความประพฤติชอบทางกายวาจา ใจ ,
เครื่องชำระสันดาน

บาป แปลว่า ความชั่ว, ความร้าย, อกุศล กรรมลามก

กุศล แปลว่า บุญ, ความดี, ฉลาด, กรรมดี

อกุศล แปลว่า บาป, ชั่ว ไม่ฉลาด, ความชั่ว, กรรมชั่ว

^{๕๐} สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สารมวลดชน,
๒๕๒๕), หน้า ๓๑.

คำนิยามเหล่านี้ในพุทธจริยศาสตร์แสดงถึงคุณค่าทางจริยธรรมได้และอาจเรียกง่าย ๆ ว่า ดี - ชั่ว ซึ่งต่อไปเราจะได้ศึกษาถึงความมีอยู่ของค่าทางจริยธรรมในรายละเอียดต่อไปนี้

สมภาร พรหมทา ได้กล่าวถึงระบบจริยศาสตร์ในพุทธศาสนา ว่าเป็นแบบสมบูรณ์นิยม(Absolutism) ความดี-ความชั่ว ในการกระทำของมนุษย์ถูกกำหนดไว้แล้วโดยธรรมชาติ มนุษย์ไม่ใช่ผู้ตัดสินว่าการกระทำใดเป็นความดี- การกระทำใดเป็นความชั่ว เพราะว่าเป็นระบบพุทธจริยศาสตร์วางอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า มีความเป็นระเบียบสม่ำเสมออยู่แล้ว ธรรมชาติ คือ ความเป็นระเบียบเรื่องจิตนิยาม กับ กรรมนิยาม ความเป็นระเบียบหรือกฎเกณฑ์ธรรมชาติเหล่านี้ ไม่ขึ้นกับการรับรู้ของมนุษย์และการกระทำของมนุษย์ถูกกำหนดโดยเจตสิกสังขารซึ่งเจตสิก คือ นามธรรมชาติที่อิงอาศัยอยู่กับจิตสังขาร มี 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดี ซึ่งธรรมชาติสองส่วนนี้ผลักดันให้มนุษย์ ทำกรรมต่าง ๆ เมื่อใดที่ธรรมชาติฝ่ายดีผลักดัน การกระทำนั้นเป็นความดี เมื่อใดที่ธรรมชาติฝ่ายชั่วผลักดัน เมื่อนั้นการกระทำนั้นเป็นความชั่ว^{๕๐}

ในแง่พุทธจริยศาสตร์ การฆ่าสัตว์เป็นความชั่ว ถามว่าทำไมจึง ชั่ว คำตอบก็คือ เพราะการฆ่าเป็นการกระทำที่เกิดจากแรงผลักดันของอกุศลมูล คือ ความโลภ โกรธ หลง การฆ่านี้ไม่ว่าที่ใดในสภาพแวดล้อมใด สถานการณ์ใด ก็เป็นความ คิดเพราะมันเกิดจากสังขารฝ่ายเลวการฆ่าสัตว์จึงเป็นความชั่วเสมอ

สรุปจากความคิดเห็นเบื้องต้นเท่า กับพุทธจริยศาสตร์มองคุณค่าทางจริยธรรมแบบวัตถุวิสัย (Objective) เพราะการฆ่าสัตว์เป็นความชั่ว ในตัวการกระทำเอง ความชั่วในแง่ นี้จึงมีอยู่ในตัวการฆ่าเอง โดยไม่ต้องมีใครมาตัดสินว่าชั่วหรือไม่เพราะมันมีค่าอยู่ในตัวการกระทำนั้นอยู่แล้วแม้จะบอกว่าฆ่าโดยไม่รู้ ก็ดี อกการฆ่าเป็นความชั่วอยู่นั่นเอง หรือแม้จะอ้างว่าเพราะประเพณีพิธีกรรมบางอย่างไม่น่าจะถือว่าการฆ่าผิด หรือเป็นความชั่ว พุทธจริยศาสตร์จึงไม่สามารถเบี่ยงเบนจากความจริงในแง่วัตถุวิสัยนี้ได้ ค่าทางจริยธรรมจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับความคิดมนุษย์ที่จะบ่งชี้แต่อย่างใด แม้ไม่มีมนุษย์จะกำหนด สิ่งที่เรียกว่า การฆ่า ก็เป็นผลชั่วนั่นเอง

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๑.

นอกจากนี้ พุทธจริยศาสตร์เรียกการกระทำที่เกิดจากกุศลมูลว่าดี และเรียกว่าการกระทำที่เกิดจากอกุศลมูลเพราะตัวเจตสิกเหล่านี้แต่ละตัวโดยตัวมันเองเป็น ความดีอยู่แล้ว^{๕๒} ความดีคุณสมบัติที่มีอยู่จริงในเจตสิกเหล่านี้ เมื่อเจตสิกเหล่านี้ผลักดันให้เกิดการกระทำ การกระทำนั้นจึงพลอยดีไปด้วย

ดังนั้น สรุปความว่าพุทธ จริยศาสตร์ถือว่า ความไม่โลภ ไม่ โกรธ ไม่หลง เป็น ความดีในตัวมันเอง ค่าคือความดีในเจตสิกเหล่านี้ อยู่ในเชิงปรวิสัย (Objective goodness) เจตสิก ๓ ตัวชื่อว่า กุศลมูลเพราะเป็นความดี

การไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง เกิดจากเจตสิกดี ส่วนความโลภ โกรธ หลง เกิดจากเจตสิกไม่ดี เป็นอกุศลมูล เป็นค่าที่มีอยู่ในตัวมันเอง ส่งเป็นความชั่ว เมื่อกุศลมูลดีสิ่งทีออกมามีคือกุศลมูลชั่วเพราะเป็นสิ่งชั่ว ดังนั้นการกระทำที่เกิดจากแรงผลักดันของเจตสิกดี เพราะเป็นการกระทำดี เหมือนกับเลือดสีแดง เพราะมันแดง นั่นเอง

๓.๓.๒ ลักษณะของค่าทางจริยธรรมที่เป็นธรรมชาตินิยม

ในพุทธจริยศาสตร์ ค่าทางจริยธรรม เช่น ดี ชั่ว ค่าเหล่านี้สามารถกำหนดนิยามได้ เช่น เมื่อพิจารณาพระพุทธรูปจะ ดังนี้

ดูก่อนชาวกาลามะ ! เมื่อใดก็ตามที่ท่านทั้งหลาย ทราบชัดด้วยตัวเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้รู้ดีเตือน ธรรมเหล่านี้เมื่อยึดถือแล้ว ก่อให้เกิดทุกข์โทษ ดูก่อนชาวกาลามะ ! เมื่อนั้นท่านทั้งหลายควรละเว้นธรรมเหล่านั้นเสีย

ดูก่อนชาวกาลามะ ! เมื่อใดก็ตามที่ท่านทั้งหลายทราบด้วยตัวเองว่า ธรรมเหล่านี้เห็น กุศล ธรรมเหล่านี้ปราศจากโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้สรรเสริญ ธรรมเหล่านี้เมื่อยึดถือแล้วย่อม ก่อให้เกิดประโยชน์สุข ดูก่อนชาวกาลามะ ! เมื่อนั้นท่านทั้งหลายก็ควร เข้าถึงธรรมเหล่านั้น อยู่เสมอ^{๕๓}

จากพระพุทธรูปจะ เราจะสังเกตเห็นว่า เมื่อพระพุทธรูปของคัตรีสถึงธรรมที่เป็นอกุศล จะทรงขยายความวลีที่ใช้แทนกันได้กับวลีว่าอกุศลคือ

ก. มีโทษ

ข. ผู้รู้ดีเตือน

^{๕๒} อรรถกถา “ทิมนิหาย, ปาฎิกวรรค เล่มที่ ๓ ภาค ๒, หน้า ๒๘๙.

^{๕๓} อง. ดิก. ๒๐/๖/๑๘๓-๑๘๘ ฉบับมหาจุฬาฯ ปี ๒๕๐๐.

ก. เมื่อยึดถือแล้วยอมก่อให้เกิดทุกข์โทษ
 วัลที่แสดงถึง กุศล มีข้อความ เช่น

- ก. ปราศจากโทษ
- ข. ผู้สรรเสริญ
- ค. เมื่อยึดถือแล้วยอมก่อให้เกิดประโยชน์

จะเห็นว่า การที่พุทธองค์ทรงอธิบาย คำว่า ดี (กุศล) และชั่ว (อกุศล) ด้วยข้อความอื่นที่มีไข่อความทางจริยศาสตร์ จึงเป็นหลักฐานการสนับสนุน ว่าพุทธจริยศาสตร์นิยามคุณค่าทางจริยธรรมแบบธรรมชาตินิยม เอามากำหนดความหมายของวลีต่าง ๆ นั้นเป็นสิ่งธรรมชาติที่สามารถใช้ประสาทสัมผัสร่วมได้ การนิยามคำในทางจริยธรรม จึงถือเป็นก ารเอาสิ่งธรรมชาติมาเป็นตัวนิยาม ต่างจากการใช้คำทางจริยธรรมมานิยาม นอกจากนี้คำทาง จริยศาสตร์เหล่านี้สามารถตรวจสอบได้ ไม่ต่างจากการตรวจสอบคำในทางวิทยาศาสตร์

นอกจากนี้ ผู้วิจัยจะยกตัวอย่าง เช่น หากถามว่า กุศล คืออะไร ? ก็จะสามารถให้ความหมายเชิงอธิบายได้ว่า

ความหมายเชิงอธิบายในทางธรรมของกุศล ที่ได้ว่าเป็นหลักมี ๔ อย่าง คือ

๑. อโรคยะ^{๕๔} ความไม่มีโรค คือสภาพจิตที่ไม่มีโรค อย่างที่เรียกกันบัดนี้ว่า สุขภาพจิต หมายถึง สภาวะหรือองค์ประกอบที่เกื้อกูลแก่สุขภาพจิต ทำให้จิตไม่ป่วยไข้ ไม่ถูกบีบบังคับ ฯลฯ

จากคำอธิบายของ กุศล ดังกล่าวที่ผู้วิจัย ยกตัวอย่างนั้นชี้ให้เห็นว่า กุศล (ดี) สามารถกำหนดนิยามความหมายได้โดยใช้สิ่งธรรมชาติที่มีไข่อความทางจริยมากำหนดนิยาม จัดว่าเข้ากับธรรมชาตินิยม หรืออาจนิยามว่า กุศล^{๕๕} คือ สิ่งที่ทำให้จิตใจ

- ๑. ตั้งมั่น
- ๒. บริสุทธิ์ผ่องใส
- ๓. โปร่งโล่งเป็นอิสระ ฯลฯ

^{๕๔} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๑๘๓.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๘๒-๑๘๓.

จากการศึกษาเห็น ว่าการนิยาม ค่าทางจริยธรรมในพุทธจริยศาสตร์จึงมีลักษณะ เป็นธรรมชาตินิยมดังกล่าวแล้ว

ในระบบของธรรมชาตินิยมนั้นถือว่าค่าทางจริยธรรมนิยามได้ และขึ้นอยู่กับค่าที่เป็นความจริงนอกเหนือจากจริยธรรม

อนึ่ง ในพระพุทธรจริยศาสตร์ โดยเฉพาะค่าทางจริยธรรมนั้น ดี-ชั่ว กุศล อกุศล ยังมีค่าในตัวมันเองอีกด้วย แม้ตัวโลภะเองก็เป็นอกุศล^{๕๖} ...แม้ตัว โทสะเองก็เป็นอกุศล ...แม้ตัว โมหะเอง ก็เป็นอกุศล...การที่ค่าทางจริยธรรมมีค่าในตัวมันเองนี้ ก็ถือว่าอยู่ในระบบของธรรมชาตินิยม เช่น ถ้ากล่าวถึงการฆ่าสัตว์, ลักทรัพย์ ดีหรือชั่ว ตอบว่า ชั่ว ทำไมจึงชั่วก็เพราะว่ามันเป็นการกระทำที่ชั่วอยู่ในตัวอยู่แล้ว โดยไม่ต้องไปอธิบายขยายความลักษณะนี้ ชั่วก็คือชั่ว ดีก็คือดี ส่วนนี้จะมีผลไปยังการกระทำว่า ทำดี ดี, ทำชั่ว ชั่ว^{๕๗} ในลักษณะดังกล่าว ค่าทางจริยธรรม คือ ดี - ชั่ว จึงเป็นค่าคงที่แน่นอนไม่เปลี่ยนแปลง เช่น ใครดื่มสุราขาดสติ ถือว่า ชั่ว ไม่ว่าคนใดที่กระทำการดื่มสุราขาดสติ พุทธจริยศาสตร์ก็มองว่า ชั่ว ค่าทางจริยธรรม คือ ชั่ว ก็เป็นค่าคงที่แก่ทุก ๆ คนไม่เปลี่ยนแปลงเสมอ

๓.๔ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมโดยดูที่มาและดูที่ผลของการกระทำ

เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมในส่วนที่เป็นความดี (กุศลธรรม) ความชั่ว (อกุศลธรรม) นั้นวิธีแรกอาจวินิจฉัยโดยดูที่มาของการกระทำ หรือสภาวะธรรมนั้น ๆ อีกวิธีหนึ่งโดยดูที่ผลของการกระทำ หรือสภาวะธรรมนั้น ๆ ผู้วิจัยขอให้พิจารณาที่และประเด็น

๑. วินิจฉัยโดยดูที่มา^{๕๘}

วิธีนี้ค่อนข้างไม่ยุ่งยากซับซ้อนเข้าใจง่าย พุทธจริยศาสตร์ถือว่า สิ่งที่เป็นต้นเหตุหรือแรงผลักดันที่ทำให้มนุษย์ ทำกรรมต่าง ๆ มี ๒ ฝ่าย ฝ่ายแรกเป็นแรงผลักดันฝ่ายดีอีกฝ่ายหนึ่งเป็นแรงผลักดันฝ่ายชั่ว แรงผลักดันฝ่ายดีมีมากมาย สามารถสรุปได้ ๓ ประการคือ ความไม่โลภ (อโลภะ) ความไม่โกรธ (อโทสะ) และความไม่หลง (อโมหะ) แรงผลักดันฝ่ายชั่วก็เช่นเดียวกัน มี ๓ ประการคือ ความโลภ (โลภะ) ความโกรธ (โทสะ)

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๖๖.

^{๕๗} ส. ส. ๑๕/๑๕๖/๑๔๐-๑๔๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๕๘} สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์, หน้า ๔๗.

ความหลง (โมหะ) เมื่อใดที่คนเรากระทำกรรมด้วยแรงผลักดันฝ่ายดี การกระทำนั้นก็เป็นการทำความดี หากทำด้วยแรงผลักดันฝ่ายชั่ว การกระทำนั้นก็ชั่ว ผู้วิจัยขอให้พิจารณาความตามที่กล่าวไว้ในทฤษฎีกายปาฎีกาวรรค ดังนี้

ธรรมที่จัดอยู่ในฝ่ายแห่งความเสื่อมสามประการได้แก่อะไรบ้าง ได้แก่ อกุศลมูลสามประการ คือ อกุศลมูลกล่าวคือ ความโลภ อกุศลมูลกล่าวคือ ความโกรธ อกุศลมูลกล่าวคือ ความหลง ธรรมสามประการที่กล่าวมานี้จัดอยู่ในฝ่ายแห่งความเสื่อม

ธรรมที่จัดอยู่ในฝ่ายแห่งความเจริญสามประการได้แก่อะไรบ้าง ได้แก่ กุศลมูลสามประการคือ กุศลมูลกล่าวคือความไม่โลภ กุศลมูลกล่าว คือความไม่โกรธ กุศลมูลกล่าวคือ ความไม่หลง ธรรมสามประการที่กล่าวมานี้จัดอยู่ในฝ่ายแห่งความเจริญ^{๕๕}

สิ่งที่พระพุทธรองค์ ทรงเรียกว่ากุศลมูลทั้ง ๓ อย่าง แม้ชื่อจะฟังดูในเชิงปฏิเสธ เช่น อโลภะ ความไม่โลภ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าสิ่งเหล่านั้นจะต้องแสดงออกมาในเชิงปฏิเสธตลอดไป สมภาร พรหมทาได้กล่าวว่า ความไม่โลภในทรรณะของพระพุทธศาสนา แสดงตัวออกได้ทั้งในแง่ลบ และบวก^{๖๐} ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างเพื่อความเข้าใจ เช่น นาย ก. เป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจ ทำงานอยู่ในสถานีตำรวจแห่งหนึ่ง ครั้งหนึ่งเขามีโอกาสทำการทุจริตในการปฏิบัติหน้าที่ โดยที่เขาเห็นชัดว่าไม่มีใครจะรู้ หรือรับผิดชอบในการกระทำถ้าเขาลงมือทำจริง ๆ ได้ นาย ก. ได้พิจารณาใคร่ครวญอยู่ทุก ๆ กวิน ทุก ๆ วัน แต่แล้วเขาก็ตัดสินใจอย่างเด็ดขาดว่า เขาจะไม่ทุจริตต่อหน้าที่เด็ดขาด ในพุทธจริยศาสตร์ ถือว่า นาย ก. ถูกชักชวนให้เลิกทุจริตโดยมี อโลภะเจตสิก เป็นตัวชักนำเป็นต้น

เหตุการณ์ต่อมา มีวันหนึ่ง นาย ก. กำลังเดินอยู่ริมทางเท้า เขาได้พบเด็กชายคนหนึ่งนั่งขอทานอยู่ เด็กคนนี้น่าสงสารมาก เนื้อตัว น่าตามอมแมมเลอะเทอะสกปรก ผอมดำ ผมยารุงรัง นาย ก. เห็นแล้วเกิดนึกสงสาร เขาจึงหยิบเศษสตางค์ในกระเป๋าสีเสื้อให้เด็ก ๑๐ บาท โดยโยนใส่กระป๋องที่เด็กขอทานถือไว้แล้วเด็กขอทานยกมือไหว้เขา การให้เศษสตางค์ของนาย ก. เกิดจากการผลักดันโดย อโลภะเจตสิก เช่นกัน

จากเหตุการณ์ทั้ง ๒ นั้น จะพบว่าในเหตุการณ์แรก ความไม่โลภของนาย ก. เป็นการแสดงออกในทางปฏิเสธ ส่วนในเหตุการณ์ที่ ๒ เป็นการแสดงออกในทางตอบรับ

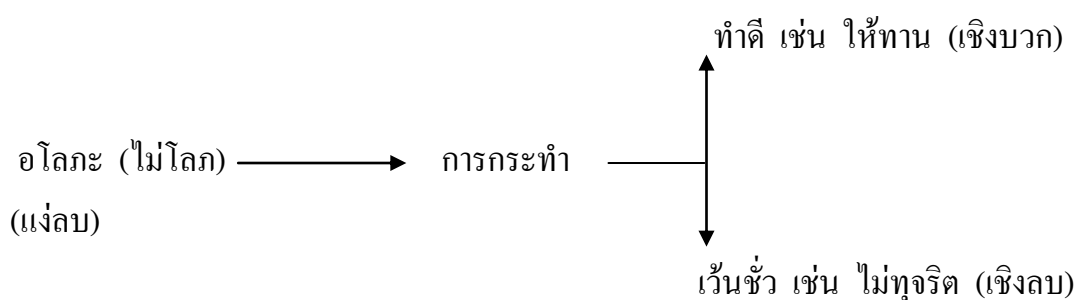
^{๕๕} ที.ปา. ๑๑/๓๕๓/๒๔๓-๒๔๔ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐.

^{๖๐} สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์, หน้า ๔๖.

การแสดงออกถึงเหตุการณ์ที่ ๑ นั้น เป็นการยับยั้งความชั่ว ส่วนเหตุการณ์ที่ ๒ นั้นเป็นการเสริมความดี

ดังนั้นพฤติกรรม การกระทำของมนุษย์จึงแสดงออกทั้งการกระทำดีอันเป็นเชิงบวก ส่วนการยับยั้งคเว้นการทำชั่ว อันเป็นการกระทำเชิงลบ เหมือนกับที่ สมภาร พรหมทาได้กล่าวไว้ว่า “การทำดีในพระสนะทางพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ทำดีโดยการงดเว้นไม่ทำชั่ว กับทำดี โดยการลงมือทำกรรมดี แต่ไม่ว่าจะทำดีในลักษณะใด การกระทำดีทั้งหมดนั้นพระพุทธศาสนาอธิบายว่าล้วนมีสาเหตุมาจาก กุศลมูลทั้งสามคือ ความไม่โลภ ไม่โกรธ และไม่หลงทั้งสิ้น”^{๖๐}

ผู้วิจัยจึงขอชี้ให้ชัดเจนคือ

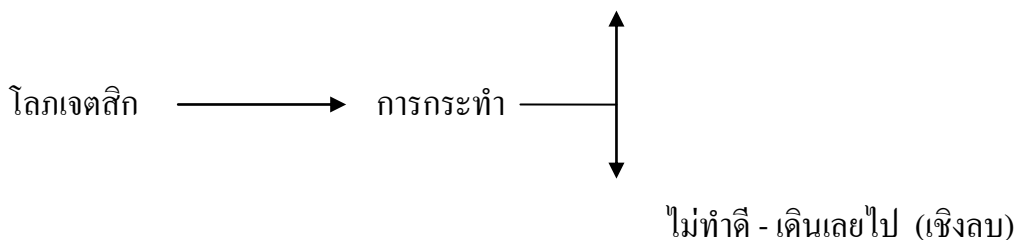

ต่อไปเราจะได้พิจารณาถึง อกุศลมูล เช่น โลภะ หรือความโลภ ฟังชื่อของคำนี้ ดูแล้วเป็นเชิงบวก (Positive) แต่อาจจะแสดงตัวตรงข้ามกับเชิงบวก ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างจากเหตุการณ์แรก ของนาย ก . ถ้าเขาตัดสินใจทำการทุจริตสินค้า การตัดสินใจของนาย ก . ในทางจริยธรรมแล้ว ถือว่าถูกชักนำผลักดัน ปลดปล่อยจาก โลกเจตสิก นี่ก็คือการแสดงตัวในแง่บวกของความโลภ เพราะอยากได้ผลประโยชน์

แต่เหตุการณ์ที่สอง นาย ก . เห็นเด็กขอทาน เขาลังเลใจ ใจหนึ่งก็อดสงสารไม่ได้แต่ใจหนึ่งก็คือเสียดายเงิน ๑๐ บาท อาจเอาไปซื้อของเล็ก ๆ น้อย ๆ ได้ ถ้าเหตุการณ์ดังกล่าว นาย ก . ตัดสินใจเลือกที่จะไม่ให้เงิน ๑๐ บาท แล้วเขาก็เดินเลยผ่านไปโดยไม่สนใจใยดี ในหลักการนี้ในพุทธจริยศาสตร์จะตอบว่า เกิดจากแรงผลักดัน โลกเจตสิก นี่คือการแสดงตัวในแง่ลบของความโลภ ดูรูป

ทำชั่ว - ทุจริต (เชิงบวก)

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๘.

๒. วินิจฉัยโดยคุณที่ผล

สำหรับเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมโดยวิธีต่อไปนี้อาจซับซ้อนขึ้น แต่ก็สามารถเข้าใจได้ ในวิธีที่จะกล่าวนี้เป็น การวินิจฉัยการกระทำ หรือสภาวะธรรมโดยคุณผลที่ว่า ให้ผลที่เป็นโทษหรือเป็นคุณ หากว่าให้ผลเป็นโทษก็เป็นความชั่ว ถ้าเป็นคุณก็เป็นความดี ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างอันเป็นพุทธพจน์ที่ทรงตรัสกับพวกชาวกาลามะ ดังนี้

“ดูก่อนชาวกาลามะ เมื่อใดก็ตามที่ท่านทั้งหลายทราบชัดด้วยตัวเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้รู้ดีเดียน ธรรมเหล่านี้เมื่อยึดถือแล้วย่อมก่อให้เกิดทุกข์โทษ ดูก่อนชาวกาลามะ เมื่อนั้น ท่านทั้งหลายก็ควรละเว้นธรรมเหล่านั้นเสีย”^{๖๒}

อธิบายว่า เมื่อธรรมใดที่เป็นอกุศลจะก่อให้เกิด ทุกข์โทษ ในทางตรงกันข้าม ธรรมใดเป็นกุศลจะก่อให้เกิดสุข ประโยชน์ได้ ซึ่งเมื่อกุศลนั้นเกิดอาจได้จากสภาพจิตของเราหรือสภาวะดังนี้ เช่น

๑. ไม่มีโรค (อาโรคะ) คือ สภาพจิตที่ไม่มีโรค อย่างที่นิยมเรียกว่าสุขภาพจิต หมายถึง สภาวะหรือองค์ประกอบที่เกื้อกูลแก่สุขภาพจิต ทำให้จิตไม่ป่วยไข้ ไม่ฉุน ไม่กระสับกระส่าย เป็นจิตแข็งแรง คล่องแคล่วสบาย ใช้งานได้ดี เป็นต้น

๒. ไม่มีโทษหรือไร้ดำเนิน (อนวัชชะ) แสดงถึงสภาวะที่จิตสมบูรณ์ไม่บกพร่อง ไม่เสียหาย ไม่ขุ่นมัว สะอาด เกลี้ยงเกลา เอี่ยมอ่อง ผ่องแผ้ว

๓. เกิดจากปัญญาหรือเกิด จากความฉลาด (โกศลสัมภูติ) หมายถึง ภาวะจิตที่ประกอบด้วยปัญญา หรือคุณสมบัติต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากความรู้ ความเข้าใจสว่าง มองเห็นหรือ

^{๖๒} อภ. ตีก. ๒๐/๖๖/๑๘๓-๑๘๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

รู้เท่าทันความเป็นจริง สอดคล้องกับหลักที่ว่ากุศลธรรม มีโยนิโสมนสิการ คือ ความรู้จักคิดแยกคายหรือ รู้จักทำใจฉลาดเป็นปกติฐาน

๔. สุขวิบาก มีสุขเป็นวิบาก คือสภาพที่ทำให้มีความสุข เมื่อกุศลเกิดขึ้นในใจย่อมเกิด ความสุขคล่องใจทันทีนั่นเอง ไม่ต้องรอว่าจะมีผลตอบแทนจากภายนอกหรือไม่ เหมือนกับว่า เมื่อร่างกายแข็งแรง ไม่มีโรคเบียดเบียน (อโรโร) ไม่มีสิ่งสกปรกเสียหาย มลทินหรือของที่เป็นพิษภัยมาพัว ่องพาน (อนวัชชะ) และรู้ตัวว่าอยู่ในที่มั่นคงปลอดภัย ถูกต้อง เหมาะสม (โกศลสัมภูตะ) ถึงจะไม่ได้เสพเสวยสิ่งใดพิเศษออกไป ก็ย่อมมีความสุข ได้เสวยความสุขอยู่แล้วในตัว...^{๖๓}

สภาพของกุศลธรรมในจิตใจมนุษย์นั้น จึงเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงเจตนาได้ด้วยและมีผลต่อ กายกรรม วาจากรรม มโนกรรม เป็นโทษ หรือเป็นสุข-ประโยชน์ หรือไม่

ขอยกเอาข้อความ ในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณฑาสกั อันเป็นข้อความที่เกิดจากการสนทนาธรรมระหว่าง พระอานนท์เถระกับพระเจ้าปเสนทิโกศล ใจความเหล่านี้จะทำให้เรารู้ได้ว่าการตรวจวินิจฉัย หรือ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมว่า ดี - ชั่ว นั้นอาจดูจากผล ดังนี้

พระราช - ความประพฤติกาย...วาจา...ใจ ที่เป็นความชั่วได้แก่ ความประพฤติแบบไหน ?

พระอานนท์ - ได้แก่ ความประพฤติกาย ทางวาจา ทางใจ ที่ให้โทษ

พระราช - ให้โทษหมายความว่าอย่างไร ?

พระอานนท์ - ได้แก่ ให้ความไม่บีบคั้น

พระราช - ให้ความบีบคั้น หมายความว่าอย่างไร ?

พระอานนท์ - ได้แก่ ให้ผลเป็นความทุกข์

พระราช - ให้ผลเป็นความทุกข์ หมายความว่าอย่างไร

พระอานนท์ - ได้แก่ เบียดเบียนตน เบียดเบียนผู้อื่นหรือเบียดเบียน ทั้งตนและ

ผู้อื่น ^{๖๔}

^{๖๓} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๑๖๔.

^{๖๔} ม. ม. ๑๓/๓๖๐/๓๔๗-๓๔๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

ผู้วิจัยได้ยกทั้ง ๒ เรื่องนั้น เพื่อเอาเป็นเกณฑ์ตัดสินพิจารณาได้ทางหนึ่ง ในเรื่อง การสนทนาระหว่างพระอานนท์ กับพระเจ้าปเสนทิโกศล และเรื่องที่พระพุทธองค์ ตรัส กับ ชาวกาลามะนั้น มีความสำคัญอยู่ ๒ ลักษณะที่จะต้องสนใจเป็นพิเศษ คือ

๑. สุข - ประโยชน์

๒. ทุกข์ - โทษ

คำในลักษณะแรก คือ สุข - ประโยชน์ เป็นเกณฑ์ตัดสินจริยธรรม หรือ วินิจฉัยความดี สิ่งใดก็ตามที่ให้ผลเป็นสุข - ประโยชน์ สิ่งนั้นถือว่าเป็นความดี คำใน ลักษณะที่สองคือ ทุกข์ - โทษ เป็นเกณฑ์วินิจฉัยความชั่ว สิ่งใดก็ตามที่ให้ผลเป็นทุกข์โทษ ก็ถือว่าเป็นความชั่ว

ในพุทธจริยศาสตร์ถือว่า คำว่า สุขและประโยชน์ หรือ ทุกข์และโทษ เป็นคำที่มีความสัมพันธ์กัน หรือเท่าเทียมกัน (Equivalent) ทุกข์ในที่นี้ต้องแยกออกต่างกับ ทุกขเวทนา ทุกในที่นี้หมายความว่า การกระทำใด ๆ ที่ส่งผลให้ชีวิตเรตกต่ำ การกระทำ นั้นถือว่ามีผลเป็นทุกข์ แม้ในระยะสั้น ๆ การกระทำนั้นจะให้ความสุข (สุข เวทนา) แก่เรา ก็ตาม ยกตัวอย่างเช่น การเล่นเกมการพนัน สิ่งนี้พุทธศาสนาถือว่าเป็นอบายมุข เป็นสิ่งไม่ดี ให้ผลเป็นทุกข์ จริยอยู่การเล่นการพนัน ทำให้เรา สนุกสนาน เพลิดเพลิน แต่เป็นความสุข ชั่วขณะในระยะยาวอาจมีผลเป็นทุกข์ เช่น ทำให้ชีวิตเรตกต่ำ เสียวทรัพย์ ถูกจับ เป็นต้น

การกระทำบางประเภท ส่งผลเป็นทุกขเวทนา เช่น ปล้นทรัพย์แล้วถูกตำรวจจับ การปล้นนี้จัดเป็นความชั่ว และทำให้ชีวิตต่ำลง แต่ที่ ชั่วนั้นไม่ใช่เพราะทุกขเวทนา โจรที่ ปล้นได้ทรัพย์มากมาย หนีการถูกจับ นำทรัพย์ที่ปล้นได้ไปใช้อย่างสุขสบาย พุทธศาสนาก็ ถือว่าเป็นความชั่วเพราะสิ่งชีวิตให้ต่ำลง

คำว่าสุข - ประโยชน์ ก็ทำนองเดียวกัน สองคำนี้มีความหมายเท่ากัน สุขในที่นี้ ไม่ใช่สุขเวทนา แต่มันคือสิ่งใดก็ตามที่ส่งผลให้ชีวิตเราสูงขึ้น เจริญขึ้น สิ่งนี้พุทธศาสนาถือว่าเป็นความสุข แม้ว่าในระยะสั้นจะให้ผลเป็นความทุกข์ (ทุกขเวทนา) ก็ตาม เช่น เด็กนักเรียนที่ขยันขันแข็งนั้นส่งผลให้ชีวิตเด็กคนนั้นเจริญขึ้น สูงขึ้น การที่ความขยันส่งผลให้ เกิดขึ้นแก่เด็ก คือ เขาสอบได้ที่ ๑ ตามมา เป็นการได้ประโยชน์ของความขยันและความสุข ดีใจ พุทธศาสนาถือว่าสุข และ ประโยชน์ มีความหมายเท่ากัน การกระทำที่ให้ผลเป็นสุข และเกิดประโยชน์ ก็คือ การกระทำที่ส่งเสริมให้ชีวิตของเราดีขึ้น สูงขึ้น^{๖๕}

^{๖๕} สมถการ พรหมตา, พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์, หน้า ๕๔.

ผลการกระทำนั้น ทั้งทุกข์ - โทษ สุข - ประโยชน์ สามารถเกิดได้ ๓
ลักษณะกล่าวคือ

๑. เกิดกับตัวเอง
๒. เกิดกับคนอื่น
๓. เกิดทั้งตนเองและคนอื่น^{๖๖}

การกระทำที่เป็นทุกข์เป็นโทษ อาจเป็นผลแก่ผู้กระทำก็ได้ แก่คนอื่นก็ได้ ทั้งแก่ผู้กระทำและคนอื่นก็ได้ ไม่ว่าจะเกิดในลักษณะใด พุทธศาสนาถือว่าเป็นความชั่วทั้งสิ้น การกระทำที่ให้ผลเป็นสุขและประโยชน์ก็เช่นเดียวกัน เมื่อนำเอาลักษณะการ ให้ผลของการกระทำ ๓ ลักษณะข้างต้นนี้มาพิจารณาพร้อม จะช่วยให้เราตัดสินใจดี - ชั่ว ได้อย่างชัดเจนมากขึ้น

ตัวอย่างเพื่อความเข้าใจดังนี้ นาย ก. ขโมยเงิน นาย ข. แล้วนำเงินที่ขโมยมาได้นั้นไปจับจ่ายหาความสุขใส่ตัว การกระทำของนาย ก. นี้เป็นความชั่ว เพราะส่งผลให้เกิดความทุกข์แก่ผู้อื่น และการกระทำนั้นยังส่งผลให้เกิดโทษแก่นาย ก. เอง เพราะมีกิจอาชีพ เช่นนั้น ย่อมดึงชีวิตเขาให้ต่ำลง ในตัวอย่างนี้จะเห็นได้ว่า การขโมยเงินนี้เห็นชัดเจน ว่าก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้อื่น ลักษณะดังกล่าวนี้อาจใช้เป็นประเด็นหลักในการอภิปราย ปล่อยให้เห็นว่าการกระทำนี้ผิดส่วนการกระทำมีกิจอาชีพอาจเป็นประเด็นรองหรือสนับสนุน

อีกตัวอย่างหนึ่ง คือ นาย ข. ชอบดื่มสุราทุกวัน แต่ดื่มแล้วไม่ก่อความรำคาญแก่ใครเขาดื่มในบ้านของเขาเอง ดื่มแล้วก็นอน เขาไม่มีครอบครัว อยู่ลำพังคนเดียว ในกรณีนี้การกระทำของนาย ก. พุทธศาสนาถือว่าผิด เพราะทำร้ายตัวเอง การดื่มสุราให้ผลที่เป็นโทษแก่นาย ก. แม้การดื่มสุรานี้จะเป็นเรื่องส่วนตัว และไม่ก่อทุกข์แก่คนอื่นก็ตาม พุทธศาสนาถือว่าผิด ผิดเพราะการกระทำนี้เบียดเบียนตัวเอง การกระทำบางอย่างไม่ก่อให้เกิดโทษแก่ตนเองแต่ก่อให้เกิดแก่คนอื่น การกระทำนี้พุทธศาสนาถือว่าผิด ยกตัวอย่างเช่น นาย ง. เกิดปวดหัวอย่างรุนแรง ตอนดึก มาเคาะห้องนาย จ. ขอยาแก้ปวดรับประทาน นาย จ. หยิบยาผิด นาย ง. กินยานั้นตาย การกระทำของนาย จ. ปราศจากความมุ่งร้าย เขาหยิบยาให้โดยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ กระนั้นก็ตาม การกระทำของนาย จ. ก็ถือว่าผิดเพราะก่อทุกข์ให้คนอื่น

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๔.

สรุปให้เห็นว่าเกณฑ์ตัดสินจริยธรรม หรือการวินิจฉัยว่าการกระทำใดผิด - ถูก โดยดูที่ผล นี้อาจพิจารณาได้ ๓ ลักษณะ

๑. การกระทำนั้นเป็นทุกข์ หรือ สุขแก่ตนเอง
๒. การกระทำนั้นเป็นสุข หรือทุกข์ แก่คนอื่น
๓. การกระทำนั้นส่งผลเป็นทุกข์ หรือ สุขแก่คนอื่นและตนเอง

การวินิจฉัยที่พระพรหมคุณาภรณ์ ได้กล่าวไว้ว่า “ความสัมพันธ์ของกรรมนิยาม กับจิต ถือเป็นหลักสำคัญที่ปัจเจกบุคคลจะตระหนัก หรือรู้ได้ด้วยตัวเอง โดยพิจารณา ทั้งในแง่ของเหตุผล ลักษณะดังกล่าวเป็นเกณฑ์หนึ่งที่ใช้ตัดสินการกระทำในพุทธจริยศาสตร์ ซึ่งเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมนั้น นอกจากนี้อาจมีความสัมพันธ์ระหว่างกรรมนิยาม กับจิตนิยาม แล้ว สภาพของสังคมนับว่ามี ส่วนบัญญัติให้ การกระทำนั้น ๆ ดี หรือ ชั่ว ได้อีก ดังมีข้อความว่า

...ความดี ความชั่ว ณ ที่นี้ เป็นการศึกษานในแง่ของกรรมนิยามและมีคำเรียก โดยเฉพาะว่า กุศล ตามลำดับ คำทั้งสองคำ นี้มีความหมายและหลักเกณฑ์วินิจฉัยที่นับว่าชัดเจน... เป็นพิเศษ คือ ในด้านภายในบุคคล กรรมนิยามอิงอยู่กับจิตนิยาม ในด้านภายนอกกรรมนิยามสัมพันธ์กับสังคมนั้น หรือ สังคมบัญญัติ...^{๖๓}

สิ่งที่สังคมบัญญัติ ไม่ได้ใช้ความเป็นกุศล หรืออกุศลในกรรมนิยาม มาเป็นเครื่องพิจารณา แต่มีขึ้นเพื่อจุดมุ่งหมายของสังคม สังคมนั้นนิยมนี้ใช้เป็นเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมก็เพื่อสังคมต่าง ๆ ที่สังคมบัญญัติขึ้นมา เป็นต้นว่า ประเพณี หรือกฎหมาย ซึ่งถ้าใครละเมิดข้อกำหนด ของสังคม คน ๆ นั้นก็อาจเป็นคนที่ไม่ดีของสังคมนั้น ๆ ในเรื่องนี้ท่านพระพรหมคุณาภรณ์กล่าวว่า สิ่งที่บัญญัติขึ้น ไม่เกี่ยวกับกุศลและอกุศลในกรรมนิยามโดยตรง แต่สังคมบัญญัติขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งของสังคมเอง เช่น เพื่อให้คนทั้งหลายในสังคมนั้นอยู่ร่วมกันด้วยดี มีความสงบสุขเป็นทำนองข้อตกลงหรือพันธะสัญญากัน ในกรณีเช่นนี้ สิ่งที่บัญญัติขึ้นนี้อาจเป็นเครื่องมือให้สังคมอยู่ดี มีความสุขได้จริงหรือไม่ก็ได้ ทั้งนี้แต่ ว่าข้อกำหนดได้บัญญัติกันขึ้นมา บัญญัติเช่นนี้มีมาในรูปแบบต่าง ๆ

^{๖๓} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยายความ, หน้า ๑๖๒.

อาจเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนกฎหมาย ดีหรือชั่วในกรณีอย่างนี้เป็นเรื่องของ
สังคมนิยม

ความดี ความชั่วในลักษณะนี้ จึงไม่ใช่สิ่งที่ตายตัว แต่ขึ้นอยู่กับมนุษย์ในสังคม
ว่าจะตกลงกันอย่างไร และยังเปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งแวดล้อมซึ่งสังคมนิยมอาจเปลี่ยนแปลง
ไปเปลี่ยนมาและแตกต่างกันไปนานับการแต่จะเปลี่ยนต่างไปอย่างไร ก็ไม่ใช่เรื่องของกรรม
นิยาม ซึ่งดำเนินไปตามกระบวนการตั้งแต่ขณะนั้นเกิดมีเจตนาและใช้เจตนากระทำการตาม
กรอบของสังคมไป เมื่อคนในสังคมนิยมยอมรับบัญญัตินั้นแล้ว ไม่ว่าจะบัญญัตินั้นเป็นอย่างไร
จะดีงาม หรือ เป็นประโยชน์แท้จริงหรือไม่ก็ตาม ในเวลาที่ผู้ใดผู้หนึ่งในสังคมนั้นไม่ปฏิบัติตาม
ตาม จะฝ่าฝืนหรือละเมิดบัญญัตินั้น เขาจะเกิดมีเจตนาที่จะฝ่าฝืน ละเมิด หรือไม่ปฏิบัติตาม
ขึ้นมาทันที และเขาก็จะตระหนักรู้ต่อเจตนาของเขานั้นอย่างไม่อาจปิดบังหรือ หลอกตนเอง
ได้^{๖๔}

ผู้วิจัยเห็นว่าสังคมที่เจริญแล้วสังคมนิยมนี้กับกรรมนิยามจะสอดคล้องกันเหมือน
ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวไว้ คือ

สังคมที่เจริญแล้วคนทั้งหลายมีปัญญา มักได้อาศัยประสพการณ์ซึ่งได้สะสมมา
ของมนุษย์รุ่นเก่า ๆ ได้เรียนรู้ว่าอะไรก็ถูกต้องแก่ชีวิตจิตใจของมนุษย์อย่างแท้จริง อะไรก็ถูกต้อง
แล้ว บัญญัติกฎหมายข้อกำหนดเกี่ยวกับความดี ความชั่ว ฝ่ายสังคมนิยม ให้สอดคล้องกับ
หลักฝ่ายกุศลและอกุศล ในฝ่ายกรรมนิยาม ความสามารถบัญญัติหลักฝ่ายสังคมนิยมให้
สอดคล้องกับหลักฝ่ายกรรมนี้ น่าจะเป็นเครื่องวัดถึงความเจริญที่แท้จริงของสังคมนั้นด้วย^{๖๕}

จากการวิจัยเห็นว่า เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรม อาจใช้การยอมรับหรือไม่ยอมรับ
ของนักปราชญ์ การดีเดียนหรือสรรเสริญของวิญญูชน น่าจะเป็นหลักอันหนึ่ง ที่นำมาใช้ได้
และวิญญูชนจะต้องใช้ วิจารณ์ตรวจสอบถึงบัญญัติทางสังคมต่าง ๆ นั้นว่าสมควรที่จะ
นำมาใช้เพียงไร ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ ได้กล่าวไว้ในพุทธธรรมว่า

มติของวิญญู หรือนักปราชญ์ จะปรากฏอยู่ในรูปของบัญญัติทางศาสนา
บ้าง ขนบธรรมเนียมประเพณีบ้าง กฎหมายบ้าง เป็นต้น แม้ว่า
บทบัญญัติและสิ่งที่ถือกันมาเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องเป็นของวิญญูเสมอไป
และการปฏิบัติที่ขัดแย้งแปลกออกไปจากบทบัญญัติและสิ่งที่ถือกันมานี้

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๗๓.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๗๓.

เป็นข้อยกเว้น ซึ่งก็เป็นกิจของวิญญู้นั้นแหละ ที่จะต้องหมั่นสอบสวน
ตรวจตราในเรื่องเหล่านี้ในแต่ละกาล แต่ละสมัย แต่ละคราวเรื่อย ๆ ไป
จึงมักมีพุทธพจน์ตรัสสำคัญว่า “อนุวิจจ วิญญู” (วิญญูใคร่ครวญแล้วจึง
ติเตียน หรือสรรเสริญ ก็ยอมรับหรือไม่ยอมรับ)” และจะเห็นว่าวิญญู
นั้นแหละ เมื่อใคร่ครวญแล้วก็ได้เป็น ผู้ทำการแก้ไข เปลี่ยนแปลงสิ่งที่
ยึดถือกันมาผิด ๆ หรือคลาดเคลื่อนจากความหมายที่ถูกต้อง เช่น
พระพุทธเจ้าทรงติเตียน ไม่ยอมรับระบบวรรณะ และการบูชายัญ^{๑๐}

ดังนั้น วิญญูชน หรือ นักปราชญ์ จึงเป็นบุคคลสำคัญที่จะแสดงสังคมนิยมว่า
ใช้เป็นหลักการประกอบเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมได้

สรุปเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมตามทฤษฎีของนักปราชญ์ ดังนี้ ไม่ว่าจะเป็น
กรรมนิยาม หรือ กรรมนิยามที่สัมพันธ์กับสังคมนิยม จะต้องพิจารณาฐานะและคุณค่า
ซึ่งเป็นคุณค่าโดยสภาวะบ้าง คุณค่าตามที่กำหนดบ้าง เกณฑ์ตัดสินจริยธรรม จึงมีลักษณะ
คือ

๑. ว่าโดยคุณโทษต่อชีวิต หรือต่อจิตใจ และบุคลิก ก็เป็นสภาวะที่เกี่ยวเนื่อง
ชีวิตจิตใจหรือ ใจไม่ เอื้อหรือไม่เอื้อ ต่อคุณภาพชีวิต ส่งเสริมหรือ บั่นทอนคุณภาพและ
สมรรถภาพของจิตทำให้กุศลธรรมทั้งหลายอื่นลดถอย หรืออองงาม ช่วยสร้างเสริม
บุคลิกภาพที่ดีงามหรือไม่

๒. ว่าโดยคุณและโทษต่อบุคคล ก็เป็นการเบียดเบียนตน หรือไม่ทำให้ตน
เดือดร้อนหรือไม่ หรืออำนวยความสะดวกสุขที่แท้จริงแก่ตน

๓. ว่าโดยคุณและโทษต่อสังคม ก็เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นหรือไม่ ทำให้ผู้อื่น
เดือดร้อนหรือไม่ เป็นไปเพื่อทำลายหรืออำนวยความสะดวกแก่ผู้อื่นและแก่ส่วนรวม

๔. ว่าโดยมโนธรรม หรือ โดยสำนึกอันมีตามธรรมชาติของความเป็นมนุษย์
พิจารณาเห็นด้วยความรู้สึกลึกซึ้งของตัวตนว่า การนั้นเมื่อทำแล้วตนติเตียนกล่าวโทษ
ตนเองหรือไม่

๕. ว่าโดยมาตรฐานทางสังคม หรือ ตามบัญญัติทางศาสนา วัฒนธรรมประเพณี
และสถาบันต่าง ๆ ทางสังคม เช่น กฎหมาย เป็นต้น ซึ่งขึ้นต่อการใคร่ครวญตรวจสอบ

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๖๓.

กลิ่นกรองของวิญญูช นทั้งหลายตามกาลสมัยที่จะให้ถือกันไปโดยมมกาย หรือผิตพลาต
คลาดเคลื่อนตลอดจนใคร่ครวญต่อการยอมรับหรือไม่ ของวิญญูเหล่านี้ ในแต่ละกรณี^{๓๐}

พระพรหมคุณาภรณ์มองว่าเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมในระดับโลกีย์จะนั้น
ถ้าหากใช้เพียงเจตนา เพียงอย่างเดียว มาเป็นเกณฑ์ ลัก อาจทำให้เกิดความคลุมเคลือถึง
สภาพของภาวะกุศลและอกุศลได้ การยืดหยุ่นเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรม โดย ใช้เกณฑ์
รองลงมาตัดสินจะทำให้การ ตัดสินความดีและความชั่วเป็นไปอย่างรัดกุมและรอบคอบขึ้น
ดังนั้น แม้เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมจะไม่มีลักษณะที่คงที่ตายตัว แต่มีลักษณะ ที่ยืดหยุ่นก็
เพื่อความรอบคอบและเป็นไปในทางปฏิบัติ พระพรหมคุณาภรณ์จึงสรุปเกณฑ์ตัดสินทาง
จริยธรรมตามทรรศนะของท่านว่า ประกอบด้วย

๑. เกณฑ์ตัดสินหลัก

๑.๑ ตัดสินด้วยความเป็นกุศล หรือ อกุศล โดย

- พิจารณามูลเหตุว่า เป็นเจตนาที่เกิดจากกุศลมูลคือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ
หรือเกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ

- พิจารณาตามสภาวะว่า เป็นสภาพที่เกื้อกูลแก่ชีวิตหรือไม่ทำให้จิตสบายไร้โรค
ปลอดโปร่ง ผ่องใส สมบูรณ์หรือไม่ ส่งเสริมหรือบั่นรอนคุณภาพ และสมรรถภาพของจิต
ช่วยให้กุศลธรรม (สภาพที่เกื้อกูล) ทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้น ตลอดจนมีผลต่อบุคลิกภาพ
อย่างไร

๒. เกณฑ์รอง

๒.๑ ใช้นโนธรรม คือ ความรับผิดชอบ ชั่วดี ของตนพิจารณาว่า การที่กระทำ
นั้นตนเองติเตียนตนเองหรือไม่ เสียความเคารพตัวเองหรือไม่

๒.๒ พิจารณาความยอมรับของวิญญูชนหรือนักปราชญ์หรือบัณฑิตชนว่าเป็นสิ่ง
ที่วิญญูชนยอมรับหรือไม่ ชื่นชม สรรเสริญหรือตำหนิติเตียน

๓.๓ พิจารณาลักษณะและผลของการกระทำ

- ต่อตนเอง

- ต่อผู้อื่น

๑. เป็นการเบียดเบียนตน เบียดเบียนผู้อื่น ทำให้ตนเองหรือผู้อื่นให้เดือดร้อน
หรือไม่

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๗๓.

๒. เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขหรือเป็นไปเพื่อโทษทุกข์ แก่ตนเองและผู้อื่น^{๗๒}

ตามทฤษฎีพระพรหมคุณาภรณ์ การกระทำใดหากเกิดจากเจตนาดี แต่ผลจากการกระทำก่อให้เกิดความเดือดร้อนหรือเกิดโทษแก่ตนเองและผู้อื่นก็ไม่ถือว่าเป็นการกระทำที่ดีอย่างสมบูรณ์ ตัวอย่างเช่น มีคน ๆ หนึ่งรักษาสัตย์จะ พูดแต่ความจริง แต่ ผลจากการพูดนั้นทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน การกระทำนี้ไม่ถือว่าเป็นการกระทำดีอย่างแท้จริง หรือการลักขโมยเป็นการกระทำที่เกิดจากเจตนาที่ไม่ดี แต่เมื่อกระทำแล้วทำให้ผู้กระทำได้รับประโยชน์ ซึ่งแม้จะเป็นประโยชน์แก่ตนเองก็จริง แต่ผลที่เกิดขึ้นทำให้ผู้อื่นหรือส่วนรวมเสียหาย จึงไม่นับว่าเป็นการกระทำที่ดีเช่นกัน โดยสรุปพระพรหมคุณาภรณ์เห็นว่า เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมยังถือเอาเจตนาเป็นหลักและถือเอาผลของการกระทำที่ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นเป็นเกณฑ์รองในการพิจารณารวมไปถึงการยอมรับของวิญญูชนในสังคมด้วย เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมจึงมีทั้งกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณี และศีลธรรมในศาสนา ประสานกัน ตัวอย่างเช่น การกระทำบางอย่างอาจถูกกฎหมายแต่อาจผิดศีลธรรมทางศาสนาได้ เช่น การดื่มสุรา ซึ่งกฎหมายไม่ถือว่าผิด แต่ในทางพุทธศาสนาถือว่าผิดศีลธรรม เพราะนำไปสู่ความประมาท ทำให้จิตไม่บริสุทธิ์และนำไปสู่ความโลภ โกรธ หลง ได้มากขึ้น หรือ การกระทำบางอย่างถูกกฎหมาย ถูกจารีตประเพณี แต่ผิดศีลธรรม เช่น การฆ่าสัตว์ปีกบางชนิดเพื่อไหว้บรรพบุรุษในงานเทศกาลต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งแม้ว่าคนทั่วไปยอมรับ แต่ก็เป็นการผิดศีลธรรมในศาสนา หรือการกระทำผิดทั้งกฎหมาย ทั้งประเพณี และศาสนา เช่น การประพฤติลักเล็กขโมยน้อย, การประพฤติผิดในกาม เป็นต้น ก็ล้วนแล้วแต่เป็นการกระทำที่ไม่ดีสมบูรณ์ทั้งสิ้น ดังนั้นการกระทำที่ดีตามทฤษฎีของพระพรหมคุณาภรณ์ จึงควรจะต้องถูกกฎหมาย ถูกประเพณี และถูกศีลธรรม ซึ่งก็จะสอดคล้องกับเกณฑ์ ตัดสินจริยธรรมที่เป็นเกณฑ์หลักและเกณฑ์รองซึ่งเป็นการกระทำที่เกื้อกูลต่อผู้กระทำและผู้อื่นด้วย

๓.๕ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมตามหลักความสันโดษ

^{๗๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๔-๖๕.

ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ได้กล่าวถึง ความสันโดษเพราะเป็นหลักที่ทำให้ การดำเนินชีวิตให้มีความสุขสงบโดยที่ตนเองไม่เดือดร้อนผู้อื่นไม่เดือดร้อนและเป็น หลักในการดำเนินชีวิตปัจจุบันที่มีสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปด้วยท่าน พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวไว้ว่า “สันโดษ” พัฒนาค้นจากสุขด้วยเสพขึ้นสู่สุขจากการทำงาน สร้างสรรค์ สันโดษนี้ในสังคมไทย ยังเข้าใจผิดมาก สันโดษ คืออะไร? ลองถามหลายท่าน ให้ความหมายไม่ถูก บางคนบอกว่าคนสันโดษคือคนไม่ยุ่งเกี่ยวกับใคร อยากปลีกตัว อยู่เงียบ ๆ คนเดียวอย่างนี้ไม่ใช่สันโดษ การปลีกตัวอยู่อย่างสงบนั้นเรียกว่า “วิเวก”^{๓๓} สันโดษไม่ใช่อย่างนั้น

สันโดษแปลให้ถูกว่า ความยินดีในของของตน คือ มีเท่าไรพอในเท่านั้นได้เท่าไร ก็พอใจเท่านั้น แล้วก็มีสุขได้ด้วยสิ่งที่ได้มาเป็นของตน เท่าที่มีที่ได้อย่างนี้เรียกว่า สันโดษในความหมายพื้น ๆ สันโดษทำให้คนมีความสุขได้ง่ายในวัตถุที่น้อย ส่วน คนที่ไม่ สันโดษคือ คนที่จะมีความสุขก็ต่อเมื่อได้มากที่สุด แต่ที่สำคัญก็คือ คนที่ไม่สันโดษนั้น ความสุขอยู่กับสิ่งที่ยังไม่ได้ คนที่ไม่สันโดษจะมีลักษณะที่ว่าต้องมีสิ่งเสพมากที่สุด ต้อง ได้มากที่สุดต้องได้อีก ๆ จึงจะมีความสุข เพราะฉะนั้นความสุขจึงอยู่ กับสิ่งที่ยังไม่ได้ คนพวกนี้จะวิ่งหาความสุข วิ่งตามความสุขไม่ถึงสักทีเพราะความสุขอยู่กับสิ่งที่ยังไม่ได้

ความสันโดษนี้ไม่ใช่เพื่อความสุข ถ้าสันโดษเพื่อความสุขจะพลาด คนที่สันโดษ จะสุขง่ายด้วยวัตถุน้อย เพราะได้เท่าไรและมีความสุข แต่ถ้าเขาพอใจแล้ว วมมีความสุขนึก ว่าแค่นั้นก็จบกินนอนเท่านั้นเองที่นี้ก็สบายแล้ว ได้เท่าไรก็พอแค่นั้น มีความสุขได้แล้วกินนอน สบายอย่างนี้ที่สันโดษก็เกียจ ผิด ธรรมะของพระพุทธเจ้าท่านไม่ได้สอนเพื่ออย่างนั้น

สันโดษไม่ใช่เพื่อความสุข ความสุขเป็นผลพลอยได้ที่ตามมาเองของ สันโดษแต่ สันโดษมีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้ก้าวไปในกระบวนการพัฒนาจิต ของมนุษย์ ธรรมะของ พระพุทธเจ้านี้มีวิธีมองความหมายง่าย ๆ คือ ธรรมทุกข้อ แต่ละข้อ ๆ เป็นองค์ประกอบอยู่ในระบบฝึกฝนพัฒนามนุษย์ที่ท่านเรียกว่า “ไตรสิกขา”^{๓๔}

สิกขา คือ การศึกษา ชีวิตมนุษย์นี้ เป็นชีวิตแห่งการศึกษาพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น ธรรมะทุกข้ออยู่ในระบบการฝึกฝนพัฒนามนุษย์นี้ มันอยู่ในระบบสัมพันธ์ส่งผลต่อกัน เราจะต้องมองต้องคอยถามว่า ธรรมะข้อนี้ส่ง ผลต่อการปฏิบัติให้ก้าวหน้าไปใน

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมะกับการทำงาน, หน้า ๑๔๘.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๕๐.

กระบวนการพัฒนาชีวิตอย่างไร? เพราะฉะนั้น สันโดษจะต้องส่งผล ช่วยให้เราก้าวต่อไปใน
กระบวนการพัฒนาชีวิต

บทที่ ๔

การเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของอริสโตเติลกับ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

จากการศึกษาเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของอริสโตเติลกับพระพรหมคุณาภรณ์
นั้นทางผู้วิจัยได้ศึกษาขนำความรู้จากบทที่ ๒ และบทที่ ๓ ซึ่งเป็นลักษณะของแนวคิดที่
ทั้ง ๒ ท่าน ได้กล่าวไว้ในเกณฑ์ตัดสินจริยธรรม โดยมีรายละเอียดในการเปรียบเทียบดังนี้

๔.๑ ทรรศนะเรื่องความดีสูงสุดหรือจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์

๔.๑.๑ ลักษณะที่คล้ายคลึงกัน

๑. เป้าหมายสูงสุดคือความสุข

จริยธรรมของอริสโตเติลเน้นที่จุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตอยู่ที่ความสุขส่วนตาม
ทรรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ให้ความสำคัญของจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์คือเน้น
ถึงสภาพความสุขที่เรียกว่า “นิพพาน” นิพพานจึงเป็นความสุขสูงสุด สำหรับความสุขของ
อริสโตเติลนั้นเรียกว่า Eudaimonia นี้เป็นผลมาจากการกระทำตามหน้าที่ของมนุษย์กิจกรรม
ที่เกิดจากการใคร่ครวญพิณิจพิจารณาด้วยเหตุผล จึงเป็นความสุขที่สมบูรณ์ เป็นความสุขทาง
จิตใจ (Soul) หรือความผาสุกเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนปรารถนาอย่างมากส่วนของจริยธรรมของ
ตามทรรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์เน้นถึงความสุขทางจิตเป็นสำคัญโดยเฉพาความสุขใน
สภาวะนิพพานบุคคลใดที่เข้าถึงความสุขในสภาวะนิพพาน จิตของบุคคลที่เข้าถึงแล้วจะทำให้
ชีวิตของบุคคลนั้นมีสภาพจิตที่สงบ เย็น ดับสนิทจิตไร้กังวล ปราศจากกิเลส กรรม วิบาก ที่
ส่งผลเป็นทุกข์ โทษ ชีวี ตของบุคคลที่มีสภาวะจิตแห่งนิพพานเป็นความสุขสงบที่เกิดได้ใน
ปัจจุบัน

ในจริยธรรมทั้ง ๒ ทรรศนะนี้ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องของความสุขเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต ซึ่งอริสโตเติลกล่าวใน Eudaimonia เป็นความสุขทางจิต (Soul) ความสุขชนิดนี้เป็นความสุขที่เกิดจากการเพียรพยายามลงมือปฏิบัติตลอดระยะเวลาอันยาวนานและอย่างสม่ำเสมอตามคุณธรรมที่เรียกว่า คุณธรรมทางศีลธรรมและคุณธรรมทางปัญญา

ตามทรรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ นั้น ความสุขทางจิตเรียกว่า เจตสิกสุข จะต้องมียोगค์ประกอบของคุณธรรมที่เรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นหลักหรือดำเนินตามทางแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ดังที่ทั้ง ๒ ทรรศนะเห็นว่าความสุขนั้นจะต้องมีคุณธรรมร่วมที่เป็นเป็นองค์ประกอบอยู่ด้วยก็คือ ปัญญา ซึ่งในจริยธรรมของอริสโตเติลเรียกว่า เหตุผล เหตุผลเป็นเงื่อนไขของความสุขที่สูงสุด ในการดำเนินชีวิตจะต้องใช้ปัญญามาพิจารณา เช่นเดียวกับทรรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ จะต้องใช้สติ และ สัมปชัญญะ และโยนิโสมนสิการ เป็นตัวเกื้อกูลในการกระทำ เพื่อก่อให้เกิดความสุขเพราะความสุขเป็นผลมาจากเหตุปัจจัยในสภาวะการป ระพฤติปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรมานุธรรมปฏิบัติ อย่างไรก็ตามความสุขอันเป็นจุดหมายสูงสุดในชีวิตมนุษย์นั้น จึงเป็นความสุขที่ เรียกว่า นิรามิสสุข ที่ไม่อิงอามิสเหตุปัจจัยอื่นใดมาประกอบ ต่าง กับสามิสสุขที่ยังมีกามคุณเจือปน การที่ชีวิตมนุษย์จะเข้าถึงสภาวะนิพพานได้ จะต้องเป็นชีวิตที่สะอาด สว่าง สงบ คือ มีศีล สมาธิ ปัญญา ทั้งกายวาจาใจ ผู้ที่ปฏิบัติได้บุคคลประเภทนี้ ได้ชื่อว่า พระอรหันต์ บุคคลที่เรียกว่า พระอรหันต์เป็นบุคคลมีจริง เป็นจริง ด้วยการประพฤติปฏิบัติตาม ศีล สมาธิ ปัญญา อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา ความสุขแห่งภาวะนิพพานที่เกิดขึ้นในชีวิตจิตใจของบุคคล จึงเกิดขึ้นได้ในขณะนี้เดี๋ยวนี้ ซึ่งเรียกว่าเป็นสุขอันเกิดจาก สอุปาทิเสสนิพพาน

สำหรับความสุขในจริยธรรมของอริสโตเติล แตกต่างจากความเพลิดเพลิน (Pleasure) ความเพลิดเพลินมิใช่กิจกรรมการกระทำของเหตุผล ความคิด สติปัญญา ความรู้ ตลอดจนการไตร่ตรอง พินิจพิจารณา แต่ความเพลิดเพลินเกิดจากความสนุกสนานด้วยแรง ความอยาก (Desire) อันเกี่ยวกับอารมณ์ (Passion) เหนือเหตุผล ความเพลิดเพลินจึงเป็นสิ่ง ดี - ชั่ว ก็ได้ ถ้ายกกว่าดี ความเพลิดเพลินก็มีใช้สิ่งดีที่สุด เพราะสัตว์แต่ละชนิดยังมีความสุข เพลิดเพลินเหมือนกัน ในจริยธรรม ตามทรรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์นั้น สิ่งที่เป็นความสุขจึงมี ๒ ระดับ คือ ความสุขที่เกิดประกอบด้วยปัญญา หรือเกิดจากความรู้สึกลอยใจ ที่เรียกว่า นันทะ ส่วนความสุขที่เกิดจ ากความอยาก ความใคร่ไร้เหตุผล ขาดปัญญา ประกอบ จัดเป็นความรู้สึกที่เรียกว่า ตัณหา ในส่วนนี้ ดูเหมือนว่า ทั้ง ๒ ทรรศนะจะเน้น

ความสุขในส่วนที่เป็นความสุขแห่งปัญญา มิใช่ความสุขที่เป็นตัณหา ซึ่งอริสโตเติลเรียกว่า ความสนุก มิใช่ ความสุข นอกจากนี้อริสโตเติลมิได้มองความสุขในลักษณะของความสุขนิยม (Hedonism) หากเป็นความสุขพอดี ๆ แก่ชีวิตของแต่ละบุคคล ซึ่งมีความสมบูรณ์ไม่ต้องพึ่งอาศัยสิ่งใด ไม่ขาดแคลน ซึ่งถือว่าเป็นความสุขที่มีความสมบูรณ์บริบูรณ์พอในพุทธจริยศาสตร์ กล่าวถึงความสุขแห่งนิพพานว่าเป็นบรมสุข ผู้บรรลุนิพพานสุขเป็นผู้พร้อมสมบูรณ์ด้วยประโยชน์ตน (อรรถहितสมบัติ) เป็นคนสมบูรณ์พอแล้ว (เกวลี)

ดังนั้น ในจริยธรรมทั้ง ๒ ทรรศนะนี้จึงมีจุดมุ่งหมายและอธิบายถึงความสุขเป็นสิ่งสำคัญเพราะเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ เพราะสิ่งนี้เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุก ๆ คนปรารถนา

๒. ระดับของความสุขทางจิตใจ

ในจริยธรรมทั้ง ๒ ทรรศนะนี้ได้กล่าวถึงปริมาณความสุขทางจิตใจว่ามีมากน้อยเพียงใด ปริมาณเท่าใดที่เรียกว่ามีความสุขมากที่สุด ซึ่งเป็นการเพียงพอสมบูรณ์ในตัวเอง ระดับหรือปริมาณความสุขในจริยธรรมทั้ง ๒ มิได้บ่งบอกเกณฑ์วัดปริมาณความสุขทางจิตใจได้เลยในจริยธรรมของอริสโตเติลให้ความสำคัญถึงเรื่องความสุขทางจิตใจมากกว่าความสุขทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ อันเป็นความสุขทางกาย เป็นความสุขสบายเสมอเหมือนกับพวกสัตว์ทั่วไป แต่มนุษย์นั้นมีสมรรถนะ อยู่ในตัวมนุษย์ซึ่งสิ่งนี้ จะทำให้มนุษย์เข้าถึงความสุข ทางจิตวิญญาณได้ อย่างน้อยสมรรถนะของเหตุผล หรือตัวปัญญา ความสุขจะเกิดได้ก็จะต้องสอดคล้องสัมพันธ์กับกิจทางจิตหรือกิจทางปัญญานั้นเอง

เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมตามทรรศนะพระพรหมคุณาภรณ์ ก็มีได้บ่งบอกเกณฑ์หรือระดับของความสุขว่า ปริมาณ เท่าใดเป็นความสุขมากหรือน้อย และมากที่สุดอยู่ในระดับปริมาณความสุขเท่าไร ดังนั้นทรรศนะทั้งสองจึงมีความคล้ายคลึงกัน แต่ในจริยธรรมของทั้ง ๒ ก็ได้เสนออุปกรณ์ที่มีสมรรถนะจะสามารถบ่งบอกถึงความสุขทางจิตใจได้ นั่นคือ “ปัญญา” ความสุขและปัญญาจะต้องสอดคล้องเกี่ยวโยงสัมพันธ์กัน กล่าวคือ ถ้ามีความสุขเป็นฐานแล้ว กิจกรรมทางปัญญาจะเกิดขึ้นไปอย่างราบรื่นและ “ถ้าปราศจากความสุขเป็นฐานแล้วกิจกรรมทางปัญญาจะไม่เป็นไปโดยราบรื่น”

๔.๑.๒ ลักษณะที่แตกต่าง

๑. ลักษณะความสุขอันเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์

ในจริยธรรมของพระพรหมคุณาภรณ์ซึ่งเป็นนักปราชญ์ของพุทธศาสนาเน้นความสุขที่เกิดจากสภาวะของความดับกิเลส ดับทุกข์และดับอวิชชา หลุดพ้นจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง เป็นอิสระโดยสมบูรณ์ เกิดความสะอาด สว่าง สงบ ซึ่งได้กำจัด อวิชชา ตัณหา อุปาทาน หมดสิ้น ความสุขอุบัติขึ้นจึงเป็นความสุขสมบูรณ์ของชีวิต บุคคลใดที่เข้าถึงความสุขลักษณะนี้อันเป็นนิพพานสุข บุคคลนี้จะได้สมญา นามว่า พระอรหันต์ หรือเรียกว่าพระอริยะ คือผู้ไกลจากกิเลส จึงกล่าวได้ว่าผู้ประจักษ์นิพพานได้ทั้งความสุขของนิพพานเอง และสามารถเสวยสุขอย่างก่อน ๆ (กามสุข + ฌานสุข) ที่ผ่านมาแล้วได้ทั้งหมด และได้รับรางวัลการเสวยนั้นอย่างเต็มเปี่ยมที่สุดด้วย ส่วนบุคคลที่ไม่ได้เข้าถึงฌานสมาบัติ แต่ได้บรรลุนิพพานผู้นั้นขาดสิทธิจะเสวยสุขในฌานสมาบัติเหล่านั้น ไปส่วนหนึ่ง พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวว่า “...เมื่อเลิกคิดฌานสุข ก็มีสิทธิได้นิพพานสุข เมื่อได้นิพพานสุข ก็กลับได้สุขหมดทุกอย่าง” ดังนั้น ลักษณะความสุขสูงสุดหรือนิพพานสุขนี้ จึงเป็นที่อาจเรียกได้ว่าเป็นนิรามิสตรสุข สุขยิ่งกว่านิรามิสสุข หรือ สุขเหนือกว่านิรามิสสุข หมายถึงความสุขโสมนัสที่เกิดขึ้นแก่พระชินาสพ ผู้พิจารณาจิตซึ่งหลุดพ้นแล้วจากราคะ โทสะ และโมหะ จึงเป็นอริยสุขแท้จริง

ในจริยธรรม ของอาริสโตเติล ความสุข (Eudaimonia) เป็นสภาวะทางจิตวิญญาณหรือกิจกรรมแห่งจิตวิญญาณที่สอดคล้องสัมพันธ์กับคุณธรรมในระดับสูงสุด ซึ่งก็คือคุณธรรมทางปัญญา อันเป็นส่วนลำดับของจิต ทำหน้าที่แสดงเหตุผลและเหตุผลนี้ จึงใช้ในการใคร่ครวญไตร่ตรองพิจารณากิจกรรมกระทำต่าง ๆ ดังนั้นความสุข (Eudaimonia) อาริสโตเติลกล่าวว่า “ความสุขมิใช่เป็นเพียงท่าทีความรู้้อารมณ์ หรือสภาวะแห่งลักษณะอุปนิสัย” แต่ความสุขฐานะที่เป็นกิจอย่างหนึ่งที่ต้องเลือกสรรเอาเฉพาะกิจที่มีค่าในตัวเอง ความสุขจะต้องเปลี่ยนไปตามกิจที่เลือกสรร แต่ความสุขนั้นมิต้องการปรารถนาสิ่งใดอื่นมันเป็นความสมบูรณ์เพียงพอในตน

นอกจากนี้อาริสโตเติลได้กล่าวถึงลักษณะความสุขที่มีองค์ประกอบดังกล่าวว่าเป็นความสุขที่จะทำให้ชีวิตสมบูรณ์ เขายืนยันว่าตลอดช่วงเวลาที่มีชีวิตนั้นจะไม่มีสิ่งใด

ไม่สมบูรณ์เลยไม่ได้ เพราะว่ายังมีความสุขอยู่ หากคนใดมีความสุขในลักษณะนี้ได้ การดำเนินชีวิตของคนพวกนี้จะต้องเข้มงวด บัดนั้นก็ดูจะมีฐานะอยู่ใกล้ความเป็นทิพย์หรือมีทิพย์ธาตุอยู่ในตัวบุคคลนั้น และถ้าเปรียบเทียบกับ ความเป็นธาตุทิพย์ คือ เหตุผลเหตุผลที่ทุก ๆ คนมีอยู่ไม่ว่าคนธรรมดาสามัญ หรือปุถุชนก็จะทำให้คนมีความสุขขึ้นมาด้วยการใช้ชีวิตแห่งเหตุผลเช่นนี้แต่แทนที่จะฟังเพียงที่พูดถึงนี้ หากว่าจะต้องใช้ความเพียรพยายามกระทำเพื่อให้ดำเนินชีวิตไปได้อย่างดียิ่งในตัวเอง ถ้าบุคคลใดพึงพอใจการดำเนินแนวทางชีวิตโดยตัวเองอย่างแท้จริง (Real Self) ตามแบบชีวิตมนุษย์สามัญชนธรรมดาทั่วไปนั่นเอง ดังนั้น Eudaimonia หรือความสุขนี้ เป็นความสุขที่มีได้เกิดจาก ความสลด หลุดพ้น หรือดับสิ่งที่เป็นกิเลสในจิตวิญญาณมนุษย์แต่อย่างใด จากลักษณะความสุขนี้ เรามีพบว่าอริสโตเติลเสนอจริยธรรม ที่จะให้มนุษย์ละกิเลส ตัณหา อุปาทาน แต่อย่างใด (อริสโตเติลเห็นว่าในวิญญาณมีอารมณ์ , สมรรถนะและลักษณะนิสัยใจคอซึ่งอารมณ์นั้นมิสามารถกำจัดออกไปได้ แต่ต้องใช้เหตุผลเป็นตัวควบคุม การทำลายอารมณ์ย่อมเป็นอันตรายแก่ธรรมชาติมนุษย์เท่ากับเป็นการทำลายอวัยวะที่สำคัญซึ่งตรงข้ามกับ จริยธรรมในพุทธจริยศาสตร์)

เพราะฉะนั้น อริสโตเติลเห็นว่า การเข้าถึงความสุขสูงสุดอาจไม่ต้องกำจัดกิเลส อารมณ์หรือความอยากเป็นแต่เพียงการสำรวจระวังควบคุม ระวังยับยั้งไว้ด้วยปัญญา อย่างมีเหตุผลที่ถูกต้องสมบูรณ์ก็จะเข้าถึง Eudaimonia ได้ ส่วนในจริยธรรมตามทรรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ นอกจากต้องข่มกิเลสอารมณ์แล้ว ยังต้องกำจัดกิเลสหรือตัณหา อุปาทานให้หมดสิ้นไปจากจิตใจ อย่างไรก็ดีจากการวิจัยค้นคว้าศึกษานี้ อริสโตเติลอาจเข้าถึงสุขแบบพุทธจริยศาสตร์ในระดับใดระดับหนึ่ง เช่น กามสุข ฌานสุข และนิพพานสุข เหตุผลเพราะว่า อริสโตเติลได้ดำเนินการสร้างความสุขแก่ชีวิตโดยเน้นคุณธรรมและศีลธรรม และปัญญา ตามทรรศนะพระพรหมคุณาภรณ์ ก็ดำเนินทางด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา เช่นกัน หากแต่ว่าการดำเนินการภายในเพื่อมุ่งสู่ความสุขและความหลุดพ้นจากกิเลส ข้อแตกต่างอย่างเด่นชัดที่มองเห็นได้คือ อริสโตเติลอธิบายลักษณะภาวะของผู้ที่ยังต้องใช้ความเพียรพยายามปฏิบัติในการควบคุม กิเลสอารมณ์ และมนุษย์ยากนักที่จะหลุดพ้นจากกิเลสอารมณ์แนวความคิดของอริสโตเติลตรงนี้จึงมุ่งสอนให้รู้จักข่มกิเลสอารมณ์อย่าให้อยู่เหนือเหตุผลเพราะเหตุที่กิเลสอารมณ์มิสามารถกำจัดออกไปจากกายมนุษย์นั่นเอง ในประเด็นนี้ อริสโตเติลเห็นตรงข้ามกับ จริยธรรมตามทรรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ ที่เห็นว่า กิเลส

กำจัดได้เพราะเป็นธาตุที่จรเข้ามา อาจกล่าวได้ว่าอริสโตเติลสอนอยู่ในขั้นความสุข และ
 ฌานสุข แม้จะเป็นปฐมฌาน ที่ยังมี วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตา ก็เป็นสิ่งที่ได้ง่าย
 หากจะมองว่าอริสโตเติลก็อธิบายเลยไปถึงนิพพานสุข แต่เป็นนิพพานสุขในทัศนะที่
 อริสโตเติลเห็นว่าเข้าถึงได้โดยไม่ต้องกำจัดกิเลสตัณหาอารมณ์ให้ออกไปจากจิตวิญญาณ
 แต่อย่างไรประเด็นนี้จึงเห็นว่า อริสโตเติลไม่เชื่อความหลุดพ้นของกิเลส แต่ในพุทธจริย
 ศาสตร์นั้นเห็นแจ้งว่าหลุดพ้นได้ เพราะมีญาณทัศนะวิสุทธิ หรือ ปัญญาวิมุตติ นั่นเอง

ดังนั้น คนดีมีความสุขในทัศนะทั้งสองจึงสามารถกระทำให้เข้าถึงภาวะสูงสุด
 ทางจิต กล่าวคือ Eudaimonia และนิพพานสุขได้ในปัจจุบัน ความสุขทางกาย ใจ ที่มนุษย์
 ได้รับจึงเกิดจาก ศิล สมาธิ ปัญญา หรือ Moral Virtue, Intellectual Virtue และ
 Contemplation ด้วยนั้นลักษณะความสุขสูงสุดจึงแตกต่างกันด้วยเรื่องอรรถาคือกิเลสที่มีอยู่ใน
 จิตวิญญาณนั่นเอง ผู้วิจัยเห็นว่า Eudaimonia จึงแตกต่างจากนิพพานสุข

ดังนั้นในจริยธรรมตามทรรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ ความสุขสูงสุด ค
 คือนิพพานสุขจึงอยู่นอกกาลเทศะ (Space and Time) ส่วนความสุข (Eudaimonia)
 ในจริยธรรมของอริสโตเติลนั้นเป็นความสุขที่เกิดขึ้นแก่มนุษย์โดยการปฏิบัติตามกิจกรรมที่
 สอดคล้องกับคุณธรรมสูงสุด และกิจกรรมอย่างหนึ่งที่ดีที่สุดคือ กิจกรรมที่เรียกว่าการเมือง
 อันเป็นความดีต่อมนุษย์และเป็นปรากฏการณ์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติในสังคม ความสุขในฐานะ
 ที่เป็นความดีอันหนึ่งก็มาจากการทำหน้าที่ของความเป็นมนุษย์ที่ดีที่สุด ความสุข ณ ที่นี้เป็น
 ความสุขที่เราเลือกสรรคุณค่าจากการกระทำในสรรพสิ่งได้ แล้วทำตามหน้าที่ให้เกิดความสุข
 สมบูรณ์โดยพร้อมด้วยการปฏิบัติจนดีเลิศโดยใช้หลักเหตุผลและเป็นการปฏิบัติโดย
 พลังความสามารถของเรา ถึงจะเป็นคนมีความสุขประเสริฐแท้ ความสุข (Eudaimonia)
 ในจริยธรรม ของอริสโตเติล จึงเป็นลักษณะที่มีอยู่ในโลกปรากฏ การณ์แห่งกาล เทศะได้
 อย่างสมบูรณ์

ในจริยธรรมตามทรรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ จะแสดงถึงความสุขสูงสุด
 คือ นิพพาน ว่านิพพานเป็นสัมบูรณ์ภาพ (The Absolute) ที่ปราศจากอรรถาคือไม่ใช่ทั้งจิต
 สสาร (Material Substance) ซึ่งรองรับคุณสมบัติต่าง ๆ แต่สภาวะนิพพานซึ่งเป็นบรมสุข
 หรือสุขอย่างยิ่งนั้น เป็นสภาวะความสุขแห่งนิพพานสุขที่มีอยู่ได้โดยไม่ต้องอาศัยเหตุปัจจัย
 เป็นสุข ที่เป็นแบบอูตรสภาวะ (Transcendental) หรืออาจเรียกว่า นิพพานสุขเป็นอสังขต

ธรรมไม่มีปัจจัยปรุงแต่งนี่คือสุขที่ยอดเยี่ยม หรือเป็นสุขยิ่งหนอ เป็นต้น ซึ่งแสดงว่านิพพานเป็นทั้งความสุขเองและเป็นทั้งภาวะที่ทำให้พร้อมที่จะเสวยสุข

ในจริยธรรมของอาริสโตเติลนี้ เกี่ยวกับความสุข อันเป็นความสุขสูงสุดนั้น มิได้กล่าวถึงความเป็นอุดรภาวะแต่อย่างใด หากแต่กล่าวเพียงว่าเป็นความสุขสูงสุด เป็นจุดหมายสุดท้าย ในการกระทำ ฤติกรรมต่าง ๆ หรือกิจกรรมต่าง ๆ อันสอดคล้องกับเหตุผล และมีคุณธรรมทางปัญญาและศีลธรรม ความสุขของอาริสโตเติลน่าจะอยู่ในภาวะวิสัยที่มนุษย์มิได้ในชีวิตประจำวันแบบปกติชน เป็นความสุขที่เรียกว่าโลกียสุขมีความสนุกสนานเพลิดเพลินผสมผสานอยู่และเป็นความสุขที่ถ้าใครมิได้ บุคคลเช่นนี้จะ มีฐานะจูงพวกเทพ เพราะมีทิพชาตคือเหตุผลอยู่นั่นเอง ซึ่งความสุขชนิดนี้เป็นความสุขที่มีมิใช่ของเทพเจ้า หรือ พระเจ้ามอบมาให้หากต้องศึกษาฝึกฝนเอาเองแล้วในที่ สุดก็จะปรากฏคุณสิ่งที่เป็นทิพย์ (Divine Thing) ได้เกิดขึ้นในโลกนี้

๔.๒ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมโดยพิจารณาหลักคุณธรรมศีลธรรม

๔.๒.๑ ลักษณะที่คล้ายคลึงกัน

อาริสโตเติลกล่าวว่าคุณธรรมทางศีลธรรมเป็นหลักของความประพฤติที่แสดงถึงลักษณะของอุปนิสัยที่ดี ในการเลือกตัดสินใจในการกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างพอดี ๆ ไม่มากเกินไปไม่น้อยเกินไป ความพอดีนี้ของแต่ละบุคคลซึ่งจะเป็นผู้กำหนดความพอดีจากการใช้เหตุผลและความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ที่จะได้จากความชำนาญการที่จะได้ลงมือปฏิบัติจริง ๆ มาเป็นตัวกำหนดการกระทำให้เกิดความพอดีทั้งด้านอารมณ์และทางด้านการกระทำ ดังนั้นการกระทำต่าง ๆ จะต้องทำบ่อย ๆ จนกลายเป็นนิสัยเช่นนั้นทำให้บุคคลถึงซึ่งสภาวะของความเป็นผู้มีคุณธรรมทางศีลธรรม คือมีคุณธรรมเป็นนิสัย อาริสโตเติลเห็นว่าคุณธรรมทางศีลธรรมไม่ใช่เป็นสิ่งที่ติดตามเราตามธรรมชาติและสิ่งที่เกิดจากธรรมชาติก็ไม่สามารถทำให้เกิดเป็นนิสัยในตัวมนุษย์ได้มนุษย์จะต้องทำการพยายามฝึกรบรมมิฉะนั้นคุณธรรมจะไม่เกิดขึ้นในจิตใจของมนุษย์ คุณธรรมจะเกิดได้ก็ต่อเมื่อลงมือปฏิบัติแต่สิ่งนั้นทั้งปวงจะต้องทำการศึกษาให้เข้าใจก่อนลงมือกระทำ เช่นคนที่จะต้องเรือก็จะต้องทำการต่อเรือ ผู้จะเป็นนักคิดพิณคนนี้ก็จะต้องลงมือคิดพิณ ในทำนองเดียวกันเรากลายเป็นคนยูติธรรมโดยการกระทำ

อย่างยุติธรรม คุณธรรมเป็นได้ทั้งสิ่งที่สร้างสรรค์และทำลายขึ้นอยู่กับบุคคลผู้สร้างสรรค์จะเลือกสร้างสรรค์อย่างไร มนุษย์จะเป็นผู้สร้างสรรค์ได้โดยการใช้ปัญญาและเหตุผล พิจารณาไตร่ตรองว่าตนควรเลือกปฏิบัติอย่างไร เมื่อมนุษย์รู้ได้ด้วยปัญญาว่าอะไรดี อะไรไม่ดีแล้ว มนุษย์ย่อมไม่กระทำสิ่งไม่ดีและไม่มีบุคคลใดกระทำชั่วโดยความตั้งใจ หรือเจตนาแต่ข้อผิดพลาดทางศีลธรรมมีเจตนาเข้าไปเกี่ยวข้องกับด้วย ดังนั้นในการกระทำใด ๆ ก็ตามจะต้องมีมาจากการไตร่ตรองอย่างสุขุมรอบคอบ และมีเสรีภาพในการกระทำและจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำนั้น บุคคลที่ถือได้ว่าเป็นผู้มีคุณธรรมทางศีลธรรมนั้นจะต้องประกอบไปด้วยบุคคลที่มีความกล้าหาญ ๕ ชนิด ความพอประมาณจากประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ความยุติธรรม ๒ ชนิดคือ ความยุติธรรมทาง กฎหมายและความยุติธรรมทางคุณธรรม ปัญญา หรือปรีชาญาณ คุณธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ถ้าบุคคลปฏิบัติได้อย่างต่อเนื่องจนเป็นลักษณะนิสัย จนตลอดชีวิตถือเป็นบุคคลที่มีคุณธรรมอย่างแท้จริง ส่วนคุณธรรมทางปัญญานั้นจะประกอบไปด้วยการเรียนรู้ในสิ่งศาสตร์ต่าง ๆ ที่มีลักษณะหรือเป็นความรู้เรื่องหลักการที่ไม่เปลี่ยนแปลงตายตัว และให้การนำทางอย่างมีเหตุผลแก่การปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

ตามทฤษฎีของพระพรหมคุณาภรณ์แล้วเรียกการกระทำที่เกิดจากกุศลมูลว่า “ดี” และเรียกการกระทำที่เกิด อกุศลว่า “ชั่ว” ในส่วนความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ได้ชื่อว่าเป็นกุศลมูล เพราะเจตสิกเหล่านี้แต่ละตัวเป็นความดีโดยตัวมันเองอยู่ ส่วนในจริยธรรมของอาริสโตเติลมิได้กล่าวรายเอียดลิกซึ่งถึงเพียงนี้ นอกจากจะมีปรากฏอยู่ทางกาย วาจา เท่านั้นที่สามารถรับรู้ได้ชัดเจนในการพัฒนาตัดสินจริยธรรม ส่วนเจตนาที่แสดงออกทางภายในความรู้สึกรู้ใจส่วนลึก มิ ได้ให้รายละเอียดเป็นขั้นตอนเด่นชัดเหมือนในจริยธรรมของพุทธจริยศาสตร์ที่มีการวางหลักข้อปฏิบัติไว้อย่างชัดเจนคือ มีหลักการปฏิบัติ เช่น ขึ้นพื้นฐาน จะพิจารณาหลักศีลธรรมอันเป็นแม่แบบของจริยธรรม ระดับต้น ซึ่งได้แก่หลักเบญจศีล เบญจธรรม ที่ต้องปฏิบัติคู่ กัน เบญจศีลบางที่ก็เรียกว่า “สิกขาบท” ๕ คือ ข้อปฏิบัติในการฝึกตนบ้าง ธรรมะ ๕ บ้าง เมื่อปฏิบัติได้ตามนี้ ก็ชื่อว่าเป็นผู้มีศีลหรือมีคุณธรรมบางที่ก็เรียกว่า “นิจศีล” คือศีลที่ภุหุสถ์ควรรักษาเป็นประจำ บางที่ก็เรียกว่า “มนุษยธรรม” คือ คุณธรรมของมนุษย์หรือธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ ๕ ประการ ขึ้นกลางพิจารณาจากหลักศีลธรรมที่สูงขึ้นมาอีก ได้แก่ กุศลธรรมบท ๑๐ หรือทางแห่งกรรมดี ซึ่งมี ๑๐ ประการ ขึ้นสูง พิจารณาจากมรรค ๘ ซึ่งถือได้ว่าเป็นหลักศีลธรรมอันเป็นแม่แบบจริยธรรมระดับสูง

ในจริยธรรมของอาริสโตเติล ที่ได้กล่าวถึงหลักคุณธรรม ศีลธรรมมิได้มองลง ลึกลงไปภายในจิตใจจะกล่าวไว้ในลักษณะของการปฏิบัติภายนอกที่ทำงานเป็น นิธิสัยแต่ไม่ได้ กล่าวถึงจิตใจที่ก อร์ปด้วย กุศลมูล และอกุศลมูล ชนิดที่จัดเป็นความละเอียดชัดเจน เช่น มือโลภะ อโทสะ อโมหะ หรือ โลภะ โมหะ โทสะ แต่การกระทำที่แสดงออกมาของ มนุษย์จะมีสิ่งที่เป็นกุศลมูลและอกุศลมูลอยู่เสมอ เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความใจแคบ ความสุรุษสุร้าย หรือที่ยกตัวอย่างมากคือ ความกล้าหาญคือความขี้ขลาด และความบ้าบิ่น ในทางจริยธรรมตามทรรศนะ พระพรหมคุณาภรณ์แล้วเรียกการกระทำ ที่เกิดจากกุศลมูลว่า “ดี” และเรียกการกระทำที่เกิด อกุศลว่า “ชั่ว” ในส่วนความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ได้ชื่อว่าเป็นกุศลมูล เพราะเจตสิกเหล่านี้แต่ละตัวเป็นความดีโดยตัวมันเอง อยู่แล้ว ส่วนในจริยธรรมของอาริ สโตเติลมิได้กล่าวรายละเอียดลึกซึ้ง ถึงเพียงนี้ นอกจากจะมี ปรากฏอยู่ทางกาย วาจา เท่านั้นที่สามารถรับรู้ได้ชัดเจนในการพัฒนาศีลนจริยธรรม ส่วน เจตนาที่แสดงออกทางภายในความรู้สึกจิตใจส่วนลึก มิได้ให้รายละเอียดเป็นขั้นตอนเด่นชัด เหมือนในจริยธรรม ของพุทธจริยศาสตร์ ที่มีการวางหลักข้อปฏิบัติไว้อย่างชัดเจนคือ มีหลักการปฏิบัติ เช่น ขั้นพื้นฐาน ขั้นกลาง และหลักศีลธรรมอันเป็นแม่บทจริยธรรม ระดับสูง

๔.๒.๒ ลักษณะที่แตกต่าง

ในจริยธรรมตามทรรศนะของพระพ รหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เห็นว่าใน พุทธจริยศาสตร์มีข้อปฏิบัติที่มีการกำหนดแน่นอนตายตัวให้ปฏิบัติ ซึ่งมีความแตกต่างกับ ของอาริสโตเติลที่ไม่มีข้อปฏิบัติแน่นอนตายตั วคือ คุณธรรมทางศีลธรรม มีลักษณะเป็น คุณธรรมโดยนิธิสัย อันเกิดจากความเคยชินเพราะความชำนาญการ เหตุเพราะเวลาและ ประสบการณ์ที่ผ่านมาแล้ว ช่วยฝึก ให้เกิดการตัด สิ้นใจเลือกการกระทำที่มีคุณธรรม อาจ อธิบายได้ว่า เพราะความเข้าใจความฉลาดและความชำนาญการทำให้มองเห็นความเป็นกลาง ระหว่างความสุดโต่าง ๒ ปลาย ซึ่งถึงว่ามีความแตกต่างกับจริยธรรมตามทรรศนะของ พระพรหมคุณาภ รณ์และแนวทางปฏิบัติของพระพุทธศาสนาซึ่งมีหลั กในการปฏิบัติตาม คุณธรรม ศีลธรรมนอกจากนี้ ยังมีสิ่งสำคัญที่ทำให้เห็นข้อแตกต่างได้ชัดก็คือ การบวช เพื่อ ชำระจิตใจให้หลุดจากเครื่องเศร้าหมองเพื่อให้การกระทำต่าง ๆ เป็นไปในทางที่ดี

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า การบวชในพระพุทธศาสนา ถือเป็นการปรับพฤติกรรมที่ยิ่งใหญ่ของบุคคลซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ปฏิบัติกันโดยอยู่บนฐานของกิเลสซึ่งได้แก่ โสภะ ความโลภ โทสะ ความขัดเคือง และโมหะ ความลุ่มหลง เป็นบ่วงสำคัญที่ทำให้คนติดและลุ่มหลงจนเคยชินเป็นธรรมดาในชีวิตประจำวัน เช่น การเห็นอารมณ์ที่มากกระทบทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ในส่วนที่เป็นอิฏฐารมณ์อารมณ์ที่น่าพอใจ ก็มี ความสุข เพลิดเพลิน สิ่งต่าง ๆ ทั้งหลายเหล่านี้เมื่อข้ามมนุษย์ผู้เข้ามาบวชหรือมาศึกษาพระธรรมต้องปรับพฤติกรรมต่าง ๆ ของตนเองให้เป็นไปตามพระวินัย ข้อนี้ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ส่งผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมได้

คุณธรรมของอาริสโตเติลไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดของคุณธรรมทางด้านจิตใจ กล่าวคือ อาริสโตเติลให้ใช้เหตุผล และปัญญาเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์นั้นหมายความว่ามนุษย์กระทำตามเหตุผลและปัญญา พระพรหมคุณาภรณ์ มองคุณธรรมลึกลงไปมากกว่านั้นคือมองไปที่เจตนาที่เป็นกุศลเจตนาที่มาจากจิตใจและสอนให้มนุษย์รู้จัก ธรรมประจำใจหรือธรรมของผู้ประเสริฐ สอนให้มนุษย์รู้จักมีความเมตตารักใคร่ปรารถนาดีช่วยเหลือทุกคนประสบประโยชน์และความสุข มีความกรุณาสงสารช่วยเหลือ ให้อภัย พ้นทุกข์ การวางใจเป็นกลาง และมองทุกสิ่งตามความเป็นจริงนอกจากนั้นยังสอนให้มนุษย์ให้ทานช่วยเหลือให้ปัน สงเคราะห์ ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจด้วยปิยวาจา พูดจาอย่างน่ารัก สุภาพ น่าฟัง ทำประโยชน์แก่บุคคลอื่นด้วยแรงกายและบำเพ็ญสาธารณประโยชน์และเอาตัวเข้าสมานทำให้เข้ากันได้ บเขาได้ วางตนให้เสมอต้นเสมอปลายและเสมอในสุขทุกข์ คือร่วมสุขร่วมทุกข์ แก้ปัญหาเพื่อเกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

๔.๓ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมโดยพิจารณาคุณค่าทางจริยธรรม

จากการศึกษาถึงคุณค่าทางจริยธรรมคือ ดี ชั่ว ถูก ผิด ควร ไม่ควร ของทั้งสองทรรศนะดังกล่าว ามีประเด็นสำคัญที่สามารถเปรียบเทียบให้เห็นทรรศนะทั้ง ๒ ซึ่งมีลักษณะความคล้ายคลึงกันและความแตกต่างกันดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ ความคล้ายคลึงกัน

๑. ความมีอยู่ของคุณค่าทางจริยธรรมแบบวัตถุวิสัย

ในจริยธรรมของอริสโตเติล ค่าของจริยธรรม เช่น ดี ชั่ว ถูก ผิด เหล่านี้ล้วนเป็นคุณค่าที่อยู่ในตัวเอง คุณค่าทางจริยธรรมของอริสโตเติลจึงมี ลักษณะคล้ายคลึงกับจริยธรรมตามทฤษฎีของพระพรหมคุณาภรณ์ เพราะความมีอยู่ของคุณค่าทางจริยธรรมนั้น เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง ดี ชั่ว ในพุทธจริยศาสตร์ถือว่ามีค่าอยู่ในการกระทำนั้น ๆ เช่น การฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุคเห็จ และดื่มสุรามรัย สิ่งเหล่านี้มีความผิดมีผลเป็นบาป (อกุศล) อยู่ในลักษณะการกระทำทางทวาร ๓ คือ กายทวาร วาจาทวาร และ มโนทวาร อย่างไรก็ตาม หากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ ย่อมมีผลว่าเป็นบาป (ชั่ว) ในตัวมันเองไม่ต้องอิงอาศัยบุคคลมองว่าการกระทำนั้น ๆ ชั่ว ดี ถูก ผิด ในลักษณะนี้ จึงเป็นลักษณะเปรียบเทียบเหมือนยาพิษหากถามว่า ดีหรือไม่ ขึ้นชื่อว่า ยาพิษ มันย่อมบ่งบอก อยู่ในตัวเองว่า มันมีพิษ อยู่เสมอไปเพราะว่าถึงไม่มีบุคคล สัตว์ เข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธสภาพยาพิษก็เป็นยาพิษ อยู่นั่นเอง อันตรายที่มันจะส่งผลแก่มนุษย์ สัตว์นั้นมันขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยอีกหลาย ๆ ด้าน

ในจริยธรรมตามทฤษฎีของพระพรหมคุณาภรณ์ จึงมองเห็นว่า ดี - ชั่ว ซึ่งเป็นคุณค่า ทางจริยธรรมนี้มันถูกกำหนดไว้แล้วโดย ธรรมชาติที่เรียกว่ากรรมนิยาม กฎธรรมชาตินี้มีความเป็นระเบียบสม่ำเสมออยู่แล้วในธรรมชาติ โดยเฉพาะความเป็นระเบียบหรือกฎเกณฑ์ในธรรมชาติเหล่านี้ไม่ขึ้นอยู่กับการรับรู้ของมนุษย์ดี - ชั่ว อันเป็นคุณค่าทางจริยธรรมโดยมีอยู่ตัวมันเอง ดังนั้นค่าทางจริยธรรม เช่น ดี - ชั่ว จึงมีอยู่ในแง่วัตถุวิสัย สมถก พรมทา ได้กล่าวว่า พระพุทธศาสนาถือว่า ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง เป็นความดีในตัวมันเอง ค่าคือความดีในเจตสิกเหล่านี้มีอยู่ในเชิงปรัวิสัย เจตสิกสามตัวนี้มีชื่อว่าเป็นกุศลมูลเพราะเป็นความดี และเป็นรากเง้าของการกระทำและสภาวะธรรมที่ดี ความโลภ โกรธ หลง เป็นความชั่ว เพราะมันเป็นแรงผลักดันของเจตสิกสามตัวที่เป็นอกุศล (ชั่ว) เหมือนกับถามว่า ทำไมจึงเรียกสีแดงที่ปรากฏในเลือดว่า “แดง” ก็เพราะมันแดงนั่นเอง

ในจริยธรรม ของอริสโตเติล มีทฤษฎีในเรื่องค่าทางจริยธรรม เช่น ดี คือ ความดีสูงสุด และความดีสูงสุดนี้เป็นสิ่งที่มีอยู่ในทุกศาสตร์ ทุกศิลป์ ทุกการกระทำ และการแสวงหาของมนุษย์ มีจุดมุ่งหมายเพื่อความดี คุณค่าทางจริยธรรมที่เขาเน้น จึงเป็น

ความดีที่เกิดจากความดี มิใช่เป็นเครื่องมือที่มันจะพาไปสู่สิ่งอื่น ความดีที่มีค่าในตัวเองนี้ มันจึงเป็นจุดจบในตัวเองมีความเพียงพอสมบูรณ์ไม่ขาดแคลน มิต้องอาศัยสิ่งอื่นใด คุณค่าทางจริยธรรมของอาริสโตเติล กล่าวว่า “ดี” หรือดีสูงสุดนั้นจึงเป็นสิ่งที่ควรแสวงหา

๒. ลักษณะการนิยามคุณค่าทางจริยธรรมอันมีป้อเกิดจากธรรมชาตินิยม และ อรรถชาตินิยม

ในพุทธจริยศาสตร์นิยามความหมาย คำทา จริยธรรม ดี ชั่ว ถูก ผิด เป็น ๒ ลักษณะ คือ ใช้ทั้งการนิยาม คำทางจริยธรรมตรงตัว เช่น ดี เพราะเป็นสิ่งที่ดี ชั่วเพราะมันชั่วแต่ถ้านิยามความหมายโดยใช้คุณค่าทางจริยธรรมที่สิ่งที่ปรากฏในธรรมชาติหรือเอาสังขารชาตินิยมความหมาย เช่น บุญ (ความดี) หมายถึง เครื่องชำระสันดาน กุศลที่นำชื่นชม หรือ ดี คือ ความสุข ชั่ว คือ ความทุกข์ กุศล แปลว่า ฉลาด ชำนาญ สบาย เอื้อ หรือเกื้อกูล เหมาะ ดีงาม เป็นบุญ คล่องแคล่ว ตัดโรคหรือสิ่งชั่วร้าย ฯลฯ และจริยธรรมในพุทธจริยศาสตร์จึงนิยามทั้งลักษณะแบบธรรมชาตินิยม และอรรถชาตินิยมส่วนนี้ ในจริยธรรมของอาริสโตเติล ก็พยายามที่จะนิยามคำทางจริยธรรมทั้งลัก ษณะทั้ง ๒ ไว้ เช่น เขากล่าวความดี คือ ความสุข จะเห็นว่าเขานิยาม “ดี” ซึ่งเป็นคำทางจริยธรรมด้วยคำว่า “สุข” สุขเป็นคำธรรมชาติไม่ใช่คำทางจริยะแต่ประการใด การนิยามแบบนี้จึงเป็นลักษณะอรรถชาตินิยม คือ นำสิ่งเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ มีประสาทสัมผัสรับรู้ได้มานิยามว่าดี คือ ความสุข แต่เขาเองยังนิยามจริยธรรมของเขาไว้ว่า ดี ก็คือ ดี เช่น ความกล้าหาญ เป็นสิ่งที่มีอยู่ท่ามกลางระหว่าง ความชั่วทั้งสอง คือ ความขี้ขลาด กับความขี้เขลาค เขานิยามว่า ความกล้าหาญคือความขี้ขลาดเล็กน้อย หรือ พอดี แต่เขาก็ถือว่าเมื่อการกระทำพอดี มันก็เป็นความพอดีเขายืนยันว่าอะไรบ้างเป็นความดี ชั่ว เช่น ความใจกว้าง เป็นความชั่วแต่ความเผื่อแผ่ เป็นความดีดังนั้นเขาจึงมิได้นิยามความหมายคำทางจริยธรรมทั้งหมดตายตัวว่าความกล้าหาญคือความดี แต่เขาบอกว่ามันอยู่ในประเภทที่เข้าได้กับคุณธรรมฝ่ายดี และอยู่กึ่งกลางระหว่างสิ่งที่เป็นความชั่วเลวทั้ง ๒ ด้าน การนิยามที่เป็นอรรถชาตินิยม เพราะดี - ชั่ว มันมีค่าอยู่ในตัวเอง เช่น ความสุรุ่ยสุร่าย ก็อะไร ก็คงไม่ต้องนิยามไปในความหมายอื่น ความสุรุ่ยสุร่ายก็คือ ความสุรุ่ยสุร่าย อยู่นั่นเอง มันย่อมเป็นความชั่ว

อยู่นั่นเอง สิ่งใดเป็นสิ่งชั่วมันก็ชั่ว เพราะมันมีจุดหมายในการเริ่มต้นและสิ้นสุดในตัวการเอง เพราะมันเป็นสาเหตุและจุดจบในตัวเอง

๓. คุณค่าของความเป็นมนุษย์ คือคุณค่าของการกระทำหรือความ รับผิดชอบในการกระทำของตน

ในจริยธรรมของอริสโตเติล ได้ให้ความสำคัญของมนุษย์ไว้มากเนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล เป็นสัตว์ที่มีความคิด การกระทำที่มนุษย์สามารถเลือกได้ มนุษย์พิจารณาด้วยสติปัญญา ปฏิบัติตามคุณธรรมนั้นแล้วเกิดความรับผิดชอบในการกระทำหรือสิ่งที่ตนปฏิบัติ นั้น คุณค่าในความเป็นมนุษย์ในแง่นี้ แสดงถึงว่ามนุษย์มีเสรีภาพ หรือเจตจำนงเสรีในการเลือกและรับผิดชอบในการกระทำของมนุษย์เอง

ในจริยธรรมตามทฤษฎีของพระพรหมคุณาภรณ์ เห็นว่าความเป็นบุคคลของมนุษย์เป็นสิทธิโดยธรรมชาติเพราะบุคคลมีสิทธิที่จะกระทำการต่าง ๆ เท่าเทียมกัน การกระทำของมนุษย์ที่มีคุณค่า มนุษย์ควรปฏิบัติตัวดังนี้และให้มีความรับผิดชอบต่อตนเองที่จะงดเว้นจากกรรมชั่วและรับผิดชอบต่อผู้อื่น ด้วยการกระทำที่ดีต่อเขา การมีความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่นด้วยการกระทำที่ดีต่อเขาแสดงถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะว่าบุคคลมีสิทธิที่จะกระทำการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปรับปรุง สร้างเสริมตนเองดีขึ้นทุกคนมีสิทธิที่จะกระทำอย่างนั้นได้

๔.๓.๒ ลักษณะที่แตกต่าง

๑. ความมีอยู่ของค่าทางจริยธรรมในเชิงอัตวิสัย

ในจริยธรรมตามทฤษฎีของพระพรหมคุณาภรณ์แสดงค่าทางจริยธรรม เช่น ดี ชั่ว ถูก ผิด ควร ไม่ควร ไร้อย่างชัดเจน และค่าทางจริยธรรมเหล่านี้ พุทธจริยศาสตร์ถือว่า มีค่าจริงในเชิงอัตวิสัย เพราะค่าทางจริยธรรม ดี ชั่ว ถูก ผิด ดังกล่าวนั้นยังต้องขึ้นอยู่กับสังคมนิยม ดังนั้นลักษณะค่าทางจริยธรรมจึงเป็นภายนอก ด้วย

สังคมนิยมเป็นผู้บ่งบอกได้ว่า ดี ชั่ว ถูก ผิด ควร ไม่ควร นี่นิยามความหมาย
 ค่าทางจริยธรรมเหล่านี้อย่างไร เช่น ดี ในแง่ของคน จากหลักจริยธรรมเรียกว่า
 สัมปฤติธรรม ๗ อันเป็นธรรมของคน “ดี” ๗ อย่าง คุณค่าทางจริยธรรม “ดี” ในลักษณะ
 นี้จะสังเกตจากคำว่ารู้จักชุมชน (ปรีชาญาณ) หรือ รู้จักบุคคล (บุคคลญาณ) เป็นต้นพร้อม
 กับแสดงถึงการเป็นคนดี ค่าทางจริยธรรมคือ “ดี” จะต้องสอดคล้องกับสังคมและบุคคล
 อื่น ๆ หรือชุมชนนั้น ๆ อีกทั้งค่าทางจริยธรรมภายนอกจะเห็นว่า ดี ชั่ว ถูก ผิด นั้น นิยาม
 ของค่าเหล่านี้ จึงเป็นค่าที่สังคมนิยมเป็นผู้กำหนดลงไปได้แก่ ดี ชั่ว (บุญ บาป กุศล
 อกุศล) ในหลักศีลธรรมจริยธรรมของพุทธจริยศาสตร์ค่าทางจริยธรรม ดี ชั่ว ถูก ผิด ควร
 มิควร จึงมีบอกเกิดมาจาก การนิยามความหมายของสังคม ให้หลักการพิจารณาค่าทาง
 จริยธรรมของคำว่า ควร ไม่ควร เอาไว้ในหลัก มหาปเทศ ๔ ซึ่งค่าทางจริยธรรมเหล่านี้จึง
 นิยามตามสังคมนิยมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยใน มหาปเทศนี้ มีตัวอย่างที่พอจะสันนิษฐานได้
 ดังต่อไปนี้ สมมุติว่า ผีน เป็นของไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควร เพราะในครั้งพุทธกาลยังไม่
 รู้จักการใช้กันทั่วไปหรือเฉพาะในชมพูทวีป แต่สุรารู้จักใช้กันแล้วเป็นของที่ทรงห้ามไว้
 สุราก็ดี ผีนก็ดี เป็นของทำลายประสาทให้มันเมาเมาเป็นผู้เสพ ให้ติดต้องเพิ่มจำนวนที่
 เสพขึ้นเสมอ เป็นบ่อเกิดแห่งโรค เป็นเครื่องทอนกำลังกายและปัญญาเพราะเหตุนี้ผีนเป็น
 ของเข้ากันได้กับสุรา จึงเป็นของที่ไม่ควรที่ภิกษุจะเสพ สุรานั้น แม้เป็นของที่ห้ามก็จริง แต่
 แทรกในโภชนาการเพื่อแก้หนาวหรือให้มีรสที่มุ่งประโยชน์อย่างอื่น อนุญาตไว้ว่าควรผีนที่
 แทรก ยา เช่น ไตโคโลโรดินเป็นยาแก้ท้องร่วง ไม่เป็นของมุ่งหมายสำหรับเสพโดยฐาน
 เป็นผีน เช่นนี้ เข้ากับสุราที่เจือในของอื่นที่ ทรงอนุญาตไว้นั้น เป็นของควรเมื่อคราวเสพ
 ต้องการใช้เป็นยา ผู้วิจัยจึงยกแสดงให้เห็นว่า ค่าทางจริยธรรม เช่น ควร ไม่ควร จึงนิยาม
 ว่ามีลักษณะอย่างไรตามสังคมนิยม

ค่าทางจริยธรรมจึงเป็นลักษณะที่มนุษย์เป็นผู้กำหนดค่าในการกระทำ ค่าทาง
 จริยธรรมในลักษณะนี้ จึงเป็นสิ่งที่ไม่ตายตัว แต่อย่างไร ค่าทางจริยธรรมซึ่งมีลักษณะแบบ
 อัตวิสัยมากมาย ค่าทางจริยธรรมซึ่งไม่ตายตัว เช่น ดี ชั่ว ถูก ผิด ควร ไม่ควรสามารถ
 เปลี่ยนแปลงแปรผันไปตามสภาพการแวดล้อมและสังคมตามกาลสมัย พระพุทธองค์ทรง
 นิยามค่าทางจริยธรรมเหล่านั้น พร้อมทั้งเสนอแนะ อนุญาต ผ่อนปรน ตามสมควร คุณค่า
 ทางจริยธรรมในพุทธจริยศาสตร์จึงมีค่าอยู่ในลักษณะอัตวิสัย ดังกล่าวแล้ว

ตามทฤษฎีพระพรหมคุณาภรณ์ เห็นคุณค่าทางจริยธรรม ดี ชั่ว ถูก ผิด ในแง่คุณค่าภายนอกและแบบอัตวิสัย มีทฤษฎีที่เห็นว่า สิ่งทั้งปวงที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ดับไปต้องอิงอาศัยกันสัมพันธ์เกี่ยวข้องเชื่อมโยงเป็นปัจจัยกันต่อกัน คุณค่าทางจริยธรรมจึงต้องสัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์ทุก ๆ คน สังคมหรือเรียกว่า สังคมนิยม การบัญญัตินิยามค่าทางจริยธรรม ดี ชั่ว ถูก ผิด ควร มิควร จึงมีลักษณะอัตวิสัยเข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์ และค่าทางจริยธรรมเหล่านี้ถือเป็นมาตรฐานทางสังคมได้ ดังนั้น คุณค่าทางจริยธรรม ในส่วนที่ทรงวางบัญญัติกำหนดนิยาม ค่าภายนอกไว้จึงเหมาะแก่ผู้บัญญัติหรือ กระทบฤติตามคุณค่าทางจริยธรรมนั้นได้ ซึ่งจะนำความสุขสงบเย็นมาสู่ผู้กระทำตามได้เสมอ

ในส่วนที่เป็นคุณค่าทางจริย ธรรมแบบอัตวิสัยจริยธรรมตามทฤษฎีของพระพรหมคุณาภรณ์ จึงแตกต่างกับลักษณะคุณค่าทางจริยธรรมของอริสโตเติลอย่างเด่นชัด เพราะคุณค่าหรือค่าทางจริย เช่น ดี ชั่ว ถูก ผิด อริสโตเติลมิได้มองลักษณะความมีอยู่ของค่าในเชิงอัตวิสัยอย่างเป็นระบบบัญญัติ ชัดเจนทำให้พุทธจริยศาสตร์มีค่าทางจริยธรรม ดี ชั่ว ถูก ผิด ปรากฏเห็นได้เด่นชัดเป็นระบบ ระเบียบ (สิกขาบท) ในหลักศีลธรรมจริยธรรมที่ทุกคน กระทบฤติตาม ปฏิบัติได้ (ธรรมานุธรรมปฏิบัติ) โดยถือบัญญัตินั้น เช่น ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗

คุณค่าทางจริยธรรมที่ปฏิบัติตามบัญญัตินิยามในลักษณะอัตวิสัย ค่าที่แสดงออกคือ ดี ชั่ว ถูก ผิด มีลักษณะที่ผู้ปฏิบัติรู้จักได้โดยตรง เพราะมีลักษณะที่สังเกตได้ ในแง่ประจักษ์ตามหลักการหรือสิกขาบทที่ทรงวางบัญญัติเป็นหมวดหมู่ เป็นข้อ ๆ อย่างเป็นระบบนั้น ในทางตรงกันข้าม คุณค่าทางจริยธรรม ดี ชั่ว ถูก ผิด สำหรับอริสโตเติลมิได้เสนอคุณค่าทางจริยธรรม ดี ชั่ว ถูก ผิด ออกเป็นระบบชัดเจนเหมือนจริยธรรมของพุทธศาสตร์ ซึ่งมีการจัดวางคุณค่าหรือค่าทางจริยธรรม ดี ชั่ว ถูก ผิด ตั้งแต่ในจริยธรรมพื้นฐานชั้นกลาง ไปจนถึงจริยธรรมขั้นสูงสุด เช่น มรรคมงคล ๘ ซึ่งมีสัมมาทิฐิ เป็นองค์เริ่มต้น และมีสัมมาสมาธิเป็นองค์สุดท้าย เป็นต้น หลักจริยธรรมจะแสดงค่าจริยธรรมได้อย่างดี มีขั้นตอนเป็นระบบระเบียบ แตกต่างจากการวางคุณค่าจริยธรรมของอริสโตเติล ซึ่งเป็นเพียงการยกตัวอย่างเสนอประเด็นเท่านั้น มิได้เสนอเป็นหลักขั้นตอนตั้งแต่พื้นฐานไปถึงขั้นสูงสุดได้จากการวางค่าจริยธรรม ดี ชั่ว ในหลักมัชฌิม

อนึ่งค่าทางจริยธรรม ดี ชั่ว ถูก ผิด จึงมีอยู่ในปรากฏการณ์จริงตามธรรมชาติ แต่การแสดงอย่างเป็นระบบ ขั้นตอนลึกซึ้ง ชัดเจน แตกต่างขึ้นเชิง คุณค่าทางจริยธรรม

เช่น ดี ชั่ว ถูก ผิด ในจริยธรรมตามทฤษฎีของพระพรหมคุณาภรณ์ จึงมีผลต่อจิตใจ และร่างกาย ของมนุษย์โดยเฉพาะตลอดสังขม

ค่าทางจริยธรรมมีผลสะสมไว้ทั้งกุศล กุศล ดี ชั่ว อยู่ในจิตซึ่งเรียกว่ากวางจิต แต่ ดี ชั่ว ถูก ผิด ซึ่งเป็นคุณค่าทางจริยธรรมในจริยธรรม ของอาริสโตเติลนั้นมิได้กล่าวว่ามี ดี ชั่ว ถูก ผิด นี้สะสมเก็บไว้ในส่วนใดของจิตหรือวิญญาณ แต่อาริสโตเติลยังเชื่อว่า ดี ชั่ว จึงมีผลต่อชีวิตหลังความตายไปถึงชาติพี่น้อง บรรพบุรุษได้ ซึ่งตรงข้ามกับทฤษฎีของ พุทธจริยศาสตร์ ว่า ดี ชั่ว นั้นส่งผลแก่ชีวิตของผู้กระทำเองเสมอ ผู้กระทำความดีย่อมได้ดี ผู้กระทำความชั่วย่อมได้ชั่ว ไม่เกี่ยวกับบุคคลหรือชีวิตผู้ใด แม้ผู้กระทำนั้นสิ้นชีวิต หรือตายลง ดี ชั่ว ก็จะติดตามตัวผู้กระทำนั้นไปเหมือนดังเงา หรือล้อเกวียน ที่หมุน ไปตามรอยเท้า ของโค ฉะนั้น ดังนั้นคุณค่าทางจริยธรรม ดี ชั่ว จึงให้ผลแตกต่างกันใน ๒ ทฤษฎีนี้

๔.๔ ทฤษฎีเรื่องเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมโดยดูจากการกระทำหรือเจตนา

๔.๔.๑ ลักษณะที่คล้ายคลึงกัน

๑. เรื่องการใช้ปัญญาใคร่ครวญพิจารณาหาเหตุผลของตนเองสำหรับเลือก การกระทำต่าง ๆ

ในจริยธรรมของอาริสโตเติลได้กล่าวถึงการเลือก การใคร่ครวญ พิจารณา ไตร่ตรองอย่างรอบคอบ การรับผิชอบ การยับยั้ง และการไม่ยับยั้ง ดังที่ได้กล่าว แล้วในเบื้องต้น ผู้วิจัยเห็นว่า การกระทำต่าง ๆ ในเรื่อง ความดี ความชั่ว ถูก ผิด ควร มีควร ของ มนุษย์นั้นมนุษย์สามารถควบคุมการกระทำต่าง ๆ ทั้งหมดได้โดยการให้สมรรถผล ทางด้านร่างกายและจิตใจร่วมถึงการใช้หลักคุณธรรมเข้ามาประกอบด้วยและสิ่งสำคัญที่อาริสโต เตล กล่าวไว้คือ ปัญญา และสมรรถผลที่มนุษย์มีอยู่หรือ มีเพียงมนุษย์เท่านั้น สัตว์ชนิดอื่นไม่มี เว้นจากมนุษย์แล้วมีไม่ได้ เพราะปัญญานี้บางที่เรียกว่า มโนธรรม เป็นอินทรีย์ทางศีลธรรม อินทรีย์พิเศษที่มนุษย์มีนี้ก่อรูปด้วยเหตุผลที่เกิดจากปัญญา โดยเฉพาะการจะกระทำกิจกรรม ต่าง ๆ ให้ถูกต้อง ควรกระทำหรือไม่ควรกระทำ จะต้องมีสภาพพอที่จะเป็นเกณฑ์ตัดสิน เสมอ อย่างไรก็ตามมนุษย์มีเสรีภาพทางการเลือกกระทำคนเราสามารถเลือกกระทำ การต่าง ๆ ได้ด้วยตนเองเสมอขึ้นอยู่กับการกระทำนั้นเราจะเลือกกระทำหรือไม่สำหรับ

อาริสโตเติลให้ความสำคัญกับมนุษย์สูงกว่าสัตว์ชนิดอื่นใด ในฐานะที่มนุษย์มีจิตวิญญาณในส่วนที่เป็นเหตุผล หรือ Rational Soul ดังนั้นการกระทำหรือการแสดงออกของมนุษย์จึงมีเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมมากมายและแตกต่างกันออกไป เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมจึงอาจเกิดจากปัญญา คอยพิจารณาอย่างไตร่ตรองอย่างรอบคอบ เลือกปฏิบัติพร้อมกับการไตร่ตรอง มีสติระงับยับยั้งซึ่งใจอยู่เสมอ ว่าการกระทำใดเป็นการกระทำที่เรียกว่าชั่ว การกระทำใดที่เรียกว่าการกระทำที่ดี ที่ถูก ที่ผิด ที่ควร ที่ไม่ควร แล้วเลือกกระทำอย่างมีเจตนา ตั้งใจผลการกระทำจะดี ชั่ว ก็ต้องรับผิดชอบกับการกระทำนั้นตามการเลือกตัดสินใจ กระทำกิจกรรมต่าง ๆ ลงไป

ในจริยธรรมของพุทธจริยศาสตร์และตามทฤษฎีของพระพรหมคุณาภรณ์นั้น การกระทำจำเป็นต้องใช้ โยนิโสมนสิการ หรือการใช้ปัญญาความคิดพิจารณา ก่อนกระทำเสมอ (นิสมนการิโน) หรือการใคร่ครวญก่อนแล้วจึงทำดีว่า (นิสมุ กรณิ เสยโย) การใคร่ครวญพิจารณาในสิ่งที่จะต้องทำจะต้องเกิดจากการเลือกเฟ้นเน้นเป็นสิ่งสำคัญต่อการกระทำ ดังที่กล่าวไว้ว่า พึงเลือกเฟ้นด้วยธรรมโดยแยบคาย (โยนิโส วิจิเน ชมม) การกระทำต่าง ๆ นอกจากการใช้ปัญญาในการเลือกพิจารณาแล้ว บุคคลจะต้องไตร่ตรองด้วยปัญญาในการวินิจฉัยว่าการกระทำนั้นว่าเป็นความดี การกระทำนั้นเป็น ความชั่ว พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวเสนอว่ามนุษย์ควรมีการไตร่ตรองหลักการนั้น ๆ เป็นลำดับ คือ เริ่มจากการใช้ปัญญาพิจารณาหลักการมีผลกับตัวเองอย่างไรก่อน เมื่อบุคคลนั้น ได้ใช้ปัญญาหรือ มโนธรรมมาพิจารณาหลักการกระทำหนึ่ง ๆ แล้ว จะต้องคำนึงถึงหลักการนั้นว่าใช้ได้กับการกระทำนั้นได้หรือไม่ บุคคลพึงใช้ปัญญาพิจารณาหลักการกระทำโดยพิจารณาหลักการกระทำโดยคำนึงถึงผู้อื่นด้วย ... บุคคลจะมีมโนธรรม หรือปัญญาได้นั้น จะต้องมีสัมมาทิฐิ คือ ความเห็นถูก ซึ่งเป็นองค์มรรคข้อแรกในมัชฌิมาปฏิปทาเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้คนมีปัญญามีความรู้ มีความเข้าใจในการตัดสินว่าการกระทำใดควรทำหรือการกระทำใดไม่ควรทำในสิ่งต่าง ๆ อย่างไร ความรู้ความเข้าใจ เป็นแก่นนำของความประพฤติปฏิบัติเป็นส่วนใหญ่ตลอดตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด เมื่อก้าวอย่างนี้ จึงเรียกจริยธรรมนี้ว่า การเป็นอยู่ด้วยปัญญา การกระทำที่ประกอบด้วยปัญญา หรือเหตุผลอันเกิดจากมโนธรรมของมนุษย์เป็นการกระทำที่มีคุณค่าทางจริยะ กล่าวคือหากมนุษย์เลือก การกระทำหนึ่ง ๆ โดยใช้ปัญญาตัดสิน จะช่วยให้มนุษย์เข้าใจได้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว ปัญญาเป็น สิ่งสำคัญในฐานะที่มนุษย์ใช้ประกอบในมโนธรรมแล้วประพฤติปฏิบัติตามที่ตนเองเลือกกระทำ

มโนธรรมในตัวมนุษย์ที่เป็นสมรรถพลพิเศษ คือปัญญา ในทรรศน์ อาริสโตเติล จึงมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับจริยธรรมของพุทธตามทรรศน์ของพระพรหมคุณาภรณ์

๒. เรื่องความรับผิดชอบในการกระทำของตน

ในจริยธรรมของอาริสโตเติล ได้ให้ความสำคัญกับมนุษย์เป็นอย่างมาก เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล เป็นสัตว์รู้จัก การกระทำทุกอย่างมนุษย์สามารถเลือกได้ มนุษย์พิจารณาการกระทำต่าง ๆ ด้วยสติปัญญา ตลอดจนประพฤติปฏิบัติตามคุณธรรมดั่งนั้น มนุษย์จึงเกิดความรับผิดชอบในการกระทำ และรับผิดชอบในสิ่งที่ตนเองประพฤติปฏิบัติ คุณค่าในการเป็นมนุษย์ในแง่นี้แสดงให้เห็นถึงการมีเสรีภาพ หรือเจตน์จางเสรีในการเลือก แลกการรับผิดชอบในการกระทำของมนุษย์เอง

ในจริยธรรมตามทรรศน์ของพระพรหมคุณาภรณ์ เห็นว่ามนุษย์มีสิทธิที่จะกระทำการต่าง ๆ ได้ ทำเทียมกัน การกระทำของมนุษย์มีคุณค่า ดังนั้นมนุษย์ควรที่จะปฏิบัติ ดังนี้และให้มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ที่จะควั่นจากกรรมชั่วและรับผิดชอบต่อผู้อื่นด้วยการกระทำดีต่อเขาการมีความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่นด้วยการกระทำดีต่อเขาแสดงถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ได้อย่างดี โดยเฉพาะว่าบุคคลมีสิทธิโดยธรรมชาติที่จะทำการต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ของตนเองเพื่อปรับปรุงพัฒนาเสริมสร้างให้ตนเองดีขึ้น โดยเท่าเทียมกัน

๓. การกระทำที่เกี่ยวกับเจตนา

ในจริยธรรมของอาริสโตเติลนั้น ได้กล่าวถึงการกระทำที่เกิดจากเจตนาในการเลือกตัดสินใจกระทำกิจกรรมต่าง ๆ การเลือกจึงเป็นการแสดงถึงความหมายว่าเกิดจากเจตนาเลือกตัดสินใจการกระทำรวมถึงเกณฑ์ตัดสินที่จะตัดสินการกระทำต่าง ๆ ทั้งที่ เป็น ความดี ความชั่ว ถูก ผิด ควร มีควร ว่ามีองค์ประกอบคือเจตนาในการตัดสินใจหรือไม่ ถ้าเกิดจากเจตนาการกระทำนั้นมีผลอย่างไร เช่น เจตนาที่จะกระทำการตามหน้าที่หรือเจตนาที่จะยับยั้งการกระทำความชั่ว เจตนาที่เกิดจากการเลือกกระทำหรือไม่เลือกกระทำในสิ่งต่าง ๆ ล้วนแล้วเกิดจากเจตนาทั้งสิ้น ดังนั้นถ้ามนุษย์เลือกกระทำการสิ่งหนึ่งสิ่งใดจะต้องเกิดจากเจตนาเสมอ

ในพุทธศาสตร์และจริยธรรมตามทฤษฎีของพระพรหมคุณาภรณ์ ได้กล่าวไว้ชัดเจนว่า เรากล่าวว่าเจตนาเป็นกรรม (หิ ภิกขเว กम्मํ วทามิ) เจตนาซึ่งเป็นตัวบังคับการกระทำ เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นในจิตแล้วส่งผลออกมาทางทวาร ๓ คือ กายทวาร วจิทวาร และมโนทวาร ในการทำกรรมทุกอย่าง เจตนาจะมีบทบาทตั้งแต่เริ่มที่อยู่ในจิตและทำให้จิตไหวตัว ซึ่งอาจจะแสดงออกมาทางกิจกรรมและกายกรรมก็ได้ถ้าลำพังแต่เจตนาที่ทำให้จิตคิดจัดเป็นมโนกรรมการกระทำที่มีค่าทางศีลธรรมจึงพิจารณาได้จากเจตนา ลักษณะของเจตนาเป็นธรรมชาติที่มีอยู่ในจิตใจของมนุษย์ มาแต่เดิมเป็นกลไกการทำงานของจิตและสังขม อยู่ในจิต พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า

เมื่อเจตนาเกิดขึ้นครั้งหนึ่ง ก็คือกรรมเกิดขึ้นครั้งหนึ่ง เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็มี ผลทันตาเพราะเมื่อเจตนาเกิดขึ้น ก็มีกิจกรรมเกิดขึ้นในจิตแล้ว จิตมีการเคลื่อนไหวหรือ ไหวตัว แล้วแม้เป็นเพียงการคิดอะไรเล็กน้อย ซึ่งก็จะมีผลอะไรสำคัญ แต่ก็ไม่ไร้ผลเสียเลยอย่างน้อยก็เป็นละอองกรรมอันละเอียดที่สังขม หรือพอกเข้าไปเป็นเครื่องปรุงแต่งคุณสมบัติของจิตอยู่ภายในเมื่อมากขึ้น เช่น เสพความคิดนั้นบ่อย ๆ หรือความคิดนั้นรุนแรงขึ้นจนออกมาภายนอกผลก็แรงขึ้นขยายออกมาเป็นลักษณะนิสัย บุคลิกภาพ เป็นต้น

การกระทำที่เกิดจากต้นเหตุ คือ เจตนาดี ซึ่งมีใจเจตนาดีที่จะทำตามหน้าที่แบบอาริสโตเติลแต่อย่างใด แต่ว่าจะขึ้นอยู่กับ ความเป็นกุศล หรือ อกุศล ที่มาปรุงแต่จิตใจให้เกิดเจตนาดี คือ เป็นกุศลเจตนา ดังนั้นเจตนาเป็นตัวกรรม เจตนาที่ประกอบด้วยกุศลก็เป็นกุศลเจตนา เรียกว่าเป็นการกระทำที่ดี การกระทำที่ชั่วจะเกิดจากเจตนาที่ประกอบด้วยอกุศลเรียกว่า อกุศลเจตนา ดังนั้นเจตนาเป็นตัวกรรมเจตนาที่ประกอบด้วยกุศลก็เป็นกุศลเจตนาและเป็นกุศลกรรม เจตนาที่ประกอบด้วย อกุศลก็เป็นอกุศลเจตนา และอกุศลกรรม เมื่อกุศลเจตนาและอกุศลเจตนาขึ้นไป เพื่อแสดงออกมาทางกาย วาจา ใจ เรียกว่าเป็นกุศลกรรม และอกุศลกรรม ทาง วาจา ใจ หรืออีกนัยหนึ่งว่า กายกรรม วจิจกรรม มโนกรรม ที่เป็นกุศลและอกุศล ตามลำดับ ...ดังนั้นเจตนาในการกระทำตามทฤษฎีของพระพรหมคุณาภรณ์ ได้ให้ความหมายแก่ความเป็นกุศลและอกุศลของจิต ไม่ใช่เรื่องหน้าที่ของมนุษย์ตามที่อาริสโตเติลได้ให้ความหมายของเจตนาในจริยธรรมคือ เจตนาที่จะกระทำตามหน้าที่หน้าเจตนาที่จะยับยั้งไม่กระทำชั่ว เราจะเห็นได้ว่าในจริยธรรมตามทฤษฎีของพระพรหมคุณาภรณ์นั้นเจตนาเกิดขึ้นตั้งแต่ใจคิด หรือตั้งแต่จิตมีการเคลื่อนไหว แต่ของอาริสโตเติลนั้นเกิดขึ้นเมื่อมีการเลือกกระทำสิ่ง ๆ นั้นไปแล้ว

๔.๕ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมโดยพิจารณาหลักมัชฌิมกับความสันโดษ

๔.๕.๑ ลักษณะที่คล้ายคลึงกัน

ในทรรสนะของอาริสโตเติลเกี่ยวกับหลักทางสายกลางหรือสภาวะพอประมาณ คือจุดกึ่งกลางระหว่างความมากเกินไปและน้อยเกินไป ดังนั้นความพอประมาณหรือทางสายกลางในแต่ละคนจึงไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับว่าตนจะกำหนดความพอดีของตนว่าตนเองมีความพอดีอยู่ตรงจุดกึ่งกลางใด เช่น นาย ก. มีความพอดีในการใช้เงินในแต่ละวัน ๑๐๐ บาท ถ้าใช้ ๑๕๐ บาทก็มากเกินไป และถ้าใช้ ๕๐ บาทก็น้อยเกินไป ดังนั้นความพอดีของนาย ก. คือ การใช้เงินในหนึ่งวันอยู่ที่ ๑๐๐ บาทจึงจะเกิดความพอดีสำหรับนาย ก. เงิน ๑๐๐ บาท จึงเป็นความพอดีสำหรับ นาย ก. แต่สำหรับบุคคลอื่นอาจจะมีความพอดีไม่เท่ากัน เพราะความพอดีของบุคคลใดก็เป็นของบุคคลนั้นเมื่อเกิดความพอดีแก่ตนเองแล้วบุคคลนั้นก็ เป็นบุคคลที่มีคุณธรรมและเป็นคนที่มีความสุขในการดำเนินชีวิตเพราะเป็นบุคคลที่ทำความดี เมื่อทำความดีก็มีความสุข

ในทรรสนะของพระพรหมคุณาภรณ์กล่าวในเรื่องทางสายกลาง คือความสันโดษ ความยินดีในของของตน เท่าที่มีที่ได้ มีความสุขได้ง่ายในวัตถุน้อย ส่วนคนที่ไม่มีความสันโดษนั้น ความสุขอยู่กับสิ่งที่ยังมาไม่ได้ สันโดษไม่ใช่เพื่อความสุข ความสุขเป็นผลพลอยได้ สันโดษไม่ใช่เพื่อความสุข ความสุขเป็นผลพลอยได้จากความพอใจในสิ่งที่ตนมี มีแค่ไหนสุขแค่นั้น เช่น มีเงิน ๑๐๐ บาท ก็มีความสุข มี ๑๐ บาท ก็มีความสุข เกิดความพอดีในความสุขในสิ่งที่มีนี่คือทางสายกลาง ต่างจากคนที่ไม่มีความสันโดษคือ มี ๑๐๐ บาท ก็ไม่พอดี อยากได้มากกว่าเมื่อได้ ๒๐๐ บาทก็ไม่พอดีไม่มีความสุข อยากมีไปเรื่อย ๆ จึงกล่าวได้ว่าบุคคลเหล่านี้มีความสุขอยู่กับสิ่งที่ยังไม่ได้

ซึ่งทั้ง ๒ ทรรสนะนี้มีความคล้ายคลึงกับทางสายกลางของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ที่กล่าวไว้ว่า การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนการใช้ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำ

ในพระราชดำรัส พระเจ้าอยู่หัวได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า

พอเพียงนี้มีความหมายกว้างขวาง คือคำว่า พอก็เพียงพอ เพียงนี้ก็พอ ทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่าพอประมาณ ไม่สุดโต่ง ไม่โลภอย่างมาก พอเพียงนี้อาจจะมีมาก อาจจะมีของ หรุกราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่เบียดเบียนคนอื่น ต้องให้พอ ประมาณตามอัตภาพ พุดจาก็พอเพียง ทำอะไรก็พอเพียง ปฏิบัติตนก็พอเพียง ทางความคิดก็หมี่ หนักัน ไม่ใช่ทางกายเท่านั้น ความพอเพียงทางความคิดก็คือ แสดงความคิดของตัวเอง ความเห็นของตัวเอง และปล่อยให้คนอื่น พุดบ้าง และมาพิจารณาว่าที่เขาพูดกับที่เราพูดอันไหนพอเพียง อันไหนเข้าเรื่อง ถ้าไม่เข้า เรื่องก็แก้ไข เพราะถ้าพูดกันโดยที่ไม่รู้เรื่องกันก็จะกลายเป็นการทะเลาะกันฉะนั้น ความพอเพียงก็แปลว่า ความพอประมาณ และความมีเหตุผล

๔.๕.๒ ลักษณะที่แตกต่าง

ในจริยธรรมของอาริสโตเติล ได้เสนอเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมหรือเกณฑ์ตัดสิน การกระทำที่เรียกว่าหลักมัชฌิม (Doctrine of the mean) ซึ่งมีองค์ประกอบที่ได้กล่าวไว้ เบื้องต้นแล้ว สำหรับหลักมัชฌิมนั้นมีความแตกต่างกับหลักความสันโดษ เพราะหลักมัชฌิม ของอาริสโตเติล มิได้วางหรือกำหนดเป้าหมายปลายทางไว้ หลักมัชฌิมของอาริสโตเติลจึง เป็นหลักพิจารณาตัดสินการกระทำ ขึ้นอยู่กับ บัญญัติบุคคลนั้น ๆ หลักมัชฌิมของ มนุษย์ ย่อมเป็นภาวะที่ดีมีมาตรฐานอยู่ด้วยตัวของมันเองที่พอดีกับแต่ละบุคคล และจุดกึ่งกลางของ แต่ละบุคคลไม่มีเกณฑ์มาตรฐาน นตายตัว แสดงว่ามันขึ้นอยู่กับความจำเป็นและบริบทแห่ง สังคมของแต่ละบุคคล ดังที่ได้อธิบายไปแล้วนั้น

ส่วนความสันโดษนั้นเป็นหลักที่สอนให้มนุษย์ พอใจในสิ่งที่ตนเองมี มีเท่าไร พอใจเท่านั้นแต่ใช้ว่าจะเป็นอย่างเดิมตัวมนุษย์จะต้องพัฒนาตนเองให้ดีขึ้นโดยนำ หลักธรรมที่ท่านเรียกว่าไตรสิกขามาปฏิบัติ และการชำระจิตให้บริสุทธิ์ โดยอาศัยการปลุกฝัง อบรมจิตของตนอย่างแท้จริงซึ่งจะนำไปสู่การรู้แจ้งแทงตลอด และกา รบรรลุนันสูงสุด คือ พระนิพพาน

หลักมัชฌิมตามทฤษฎีของอาริสโตเติล การหาความพอดีโดยให้สม ดุลแต่ชีวิต มนุษย์นั้นจะต้องไม่สุดโต่งไปข้างใดข้างหนึ่งคือ ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป คุณลักษณะ ของผู้ที่ปฏิบัติสามารถเกิดความพอดีแก่ตัวเองและกิจกรรมต่าง ๆ จึงเป็นสิ่ง ที่ผู้กระทำนั้น จะต้องค้นพบได้ด้วยตนเอง เช่นความพอดีของคน ๒ คน อาจไม่เหมือนกัน ตัวอย่างเช่น

นักกีฬาอาจออกกำลังกายได้นานกว่าคนทั่วไป นักกีฬาออกกำลังกายได้ ๓ ชั่วโมง เกิดความพอดีในการออกกำลังกาย คนทั่วไปออกกำลังกายได้ ๑ ชั่วโมง เกิดความพอดีในการออกกำลังกายความพอดีของแต่ละคนจึงขึ้นอยู่กับว่า คน ๒ คนมีความสามารถที่แตกต่างกัน และการใช้ชีวิตประจำวันที่แตกต่างกัน จึงทำให้การออก กำลังกายของแต่ละคนต่างกันไป ด้วยความพอดีจึงต้องขึ้นอยู่กับว่า คน ๆ นั้นอยู่ในสถานการณ์แวดล้อมอย่างไร เช่น อาจจะอยู่ในเวลาที่ ถูกต้องเหมาะสม รู้ว่าเป็นการกระทำและความรู้สึกที่ถูกต้อง บุคคลที่จะพบความพอดีได้ในตนเองจะต้องเป็นคนดีและมีแรงจูงใจที่กระตุ้นความสำนึกที่ดีอีก พร้อมทั้งมีวิธีการที่ดี ซึ่งอริสโตเติลมีความคิดว่า หลักมัชฌิมจึงต้องเกี่ยวเนื่องอาศัยกับความชอบเหมาะสมกับ เวลาที่เหมาะสม (Right Time) จุดหมายที่ดี (Right Aim) คนดี (Right People) แรงจูงใจดี (Right Motive) และ (๕) วิถีทางที่ถูกต้อง (Right Way) องค์ประกอบของหลักมัชฌิมของอริสโตเติลจึงขึ้นอยู่กับบุคคลมากกว่าอื่นใดบุคคลแต่ละคนละหาความพอดีของตัวเอง

ส่วนหลักความสันโดษตามทฤษฎีของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) นั้นกำหนดให้มนุษย์ดำเนินชีวิตตามปกติในชีวิตประจำวันของตนเอง โดยนำหลักมัชฌิมมาปฏิบัติเป็นหลักในการดำเนินชีวิต หลักความสันโดษนั้นจะต้องยินดี พอใจ พอประมาณในการประกอบอาชีพของตนเอง แต่ไม่ใช่จะไม่พัฒนาตนเองให้พัฒนาตนเองให้เป็นบุคคลที่ดีและพัฒนาชีวิตในการทำงานและจะต้องพัฒนาตนเองโดยการชำระจิตใจให้เป็นอิสระจากปัจจัยพื้นฐานหรือความสุขพื้นฐานให้ได้ไม่ให้ตนเองยึดติด กับความสุขที่เกิดจากวัตถุ กล่าวคือความสุขที่ได้จากการหลุดพ้นทางจิต และสภาพจิตที่เป็นอิสระบริสุทธิ์ทั้งนั้นการที่จะดำเนินชีวิตอย่างสันโดษได้จะต้องมี องค์ประกอบ ร่วมจากคุณธรรมในกาย วาจาใจ ของแต่ละบุคคลที่ถูกต้องเหมาะสม รวมทั้ง ๘ อย่างพร้อม ๆ กันคือ ความเห็นชอบ (Right View) ความดำริชอบ (Right Thinking) เจรจาชอบ (Right Speech) ทำการงานชอบ (Right Action) เลี้ยงชีพชอบ (Right livelihood) เพียรชอบ (Right Effort) ระลึกรู้ชอบ (Right Mindfulness) ตั้งจิตมั่นชอบ (Right Concentration).

คุณลักษณะที่เป็นองค์ประกอบรวมทั้ง ๘ หากเกิดขึ้นในบุคคลใดอย่างพร้อมเพรียงสัมพันธ์ทั้งกาย วาจา ใจ ย่อมทำให้บุคคลนั้นพบความพอดีเหมาะสมถูกต้องแก่ชีวิต จิตใจร่างกายมีแต่ความปกติไม่วุ่นวายสับสนไม่มีความเห็นแก่ตัวไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นหรือไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน

เพื่อความชัดเจนในการเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของอาริสโตเติล กับ พระพรหมคุณาภรณ์ ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างกรณีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นใน สังคมไทยและเป็นกรณีที่ บุคคลทางสังคมให้ความสนใจและสามารถตัดสินทางจริยธรรมโดยนำเอาหลักเกณฑ์ตัดสิน ทางจริยธรรมตามทรรศนะของอาริสโตเติลกับพระพรหมคุณาภรณ์โดยมีรายละเอียดดังนี้

กรณีที่ ๑ ในการดำเนินชีวิตของคนไทยจะต้องมีความเกี่ยวข้องกับทางการรักษา ดังนั้นเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมทางการแพทย์ในการดูแลรักษาผู้ป่วยของแพทย์ และพยาบาล เมื่อเจอสภาพปัญหาความขัดแย้งที่อยากที่จะตัดสินใจ ในกรณีที่ไม้อาจพูดความจริงกับผู้ป่วย หรือผู้ที่เป็ญญาติพี่น้องได้ ฝ่ายแพทย์และพยาบาลความปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา คือ ควรพิจารณาว่าสิ่งที่พูดเป็นความจริงแล้วหรือไม่ หมายถึงข้อความที่ จะบอกกับบิดามารดา ในกรณีที่เด็กป่วยด้วย โรคร้ายแรง ผู้ที่จะบอกว่าเด็กเป็น โรคร้ายแรงได้ก็ต่อเมื่อมีการวินิจฉัย ยอย่างแน่ชัดว่าเด็กป่วยเป็น โรคร้ายแรงจริง คือข้อมูลถูกต้องเที่ยงตรง เมื่อสิ่งที่พูดคือความ จริงแล้วต่อมาต้องพิจารณาถึงจุดหมาย ในการพูดว่าเรามีเจตนาอะไร และผลลัพธ์ที่อาจจะ เกิดขึ้นจากการพูดของเรามีอะไรบ้าง เมื่อคิดว่าเรื่องที่จะพูดมีผลดีมากกว่าผลเสียก็ ควรหา เวลาและโอกาสให้เหมาะสม คือต้องดูว่าเขาพร้อมที่จะรับฟังความจริงหรือไม่ ถ้ายังไม่ พร้อม เช่น ในรายที่มารดาหลังคลอดบุตรและบุตรมีความพิการร้ายแรงมีอาการไม่ดีหรืออาจ เสียชีวิตขณะคลอด เมื่อมารดาถามหาบุตรจากแพทย์และพยาบาลว่าบุตรของตนเป็นอย่างไร บ้าง การพูดสถานการณ์ดังกล่าว ไม่ใช่เวลาที่เหมาะสมเท่าที่ในการบอกข้อมูลต้องมีเมตตา เห็นใจ และปลอบโยน เนื่องจากผู้ป่วยไม่อยู่ในภาวะที่จะรับฟังความจริงดังกล่าวได้

ในกรณีนี้เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมตามทรรศนะอาริสโตเติลซึ่งตรงกับการกระทำที่ ไม่ได้เกิดจากการจงใจอันหมายถึงใน ขณะที่แพทย์และพยาบาลถูกสถานการณ์บีบบังคับให้ ตนเองพูดความจริงนั้น ไม่ได้ในขณะนั้นเนื่องจากต้องการหลีกเลี่ยงความเลวร้ายที่ใหญ่กว่า เพื่อปกป้องความรู้สึกของบิดามารดาไว้และจะกล่าวความจริงที่เกิดขึ้นภายหลังในเวลาที เหมาะสม

เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมตามทรรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ เมื่อกกล่าวถึงกรณี ดังกล่าวแพทย์และพยาบาลมิได้มีเจตนาที่ประกอบด้วยอกุศล คือ โลภะ โทสะ โมหะ แต่มี เจตนาที่ดีที่ต้องการรักษาสภาพจิตใจของบิดามารดาไว้ในขณะนั้น ดังนั้นเจตนาที่เป็นตัว กรรมอกุศลไม่เกิด ถ้าจะมองถึงเกณฑ์ตัดสินรองคือ พิจารณาการยอมรับของวิญญู ญชน หรือ

นักปราชญ์ว่าเป็นสิ่งที่วิญญูชนยอมรับหรือไม่ ตรงจุดนี้สามารถตอบได้ว่าเป็นสิ่งที่วิญญูชนยอมรับและสรรเสริญ

เพื่อให้เห็นถึงเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมที่ชัดเจนผู้วิจัยขอยกตัวอย่างอีกด้านหนึ่ง เพื่อให้เป็นกรณีศึกษาและเพื่อเป็นไปให้เห็นถึงสภาพความเป็นไปในสังคมที่มีทั้งคนดีและคนชั่ว

กรณีที่ ๒ ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงการรักษาพยาบาลของชายที่เข้าไปรักษาตา ซึ่งชายคนดังกล่าวมีอาการตาแดงและเจ็บตา แพทย์ตรวจรักษาไม่ละเอียดเพราะตนเองคิดว่าเป็นแค่ตาแดงจึงจัดยาให้และคิดค่ารักษาในอัตราที่แพงกว่าปกติที่ควรจะเป็น ต่อมาผ่านไปหนึ่งอาทิตย์ชายคนดังกล่าวตาบอด และเข้าไปทวงถามจากแพทย์ว่าเป็นเพราะสาเหตุใดจนถึงตาบอดทั้ง ๆ ที่แพทย์บอกว่าตนเป็นตาแดงทั้งแพทย์และโรงพยาบาลปฏิเสธความรับผิดชอบกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

เกณฑ์ตัดสินตามทรรศนะของอาริสโตเติลแล้ว อาริสโตเติลกล่าวว่าความดีความชั่วเป็นสิ่งที่อยู่ในตัวหน้าที่ในอาชีพมาเป็นเครื่องตัดสินคนดีในทรรศนะของอาริสโตเติลได้แก่ คนดีที่ทำหน้าที่ตน ดี งั้นแพทย์ที่ดีกับคนดีอาจไม่ได้มีความหมายอย่างเดียวกัน แพทย์ที่ดีคือแพทย์ที่ปฏิบัติหน้าที่บรรลุเป้าหมายของวิชาชีพแต่คนดีคือคนที่ทำหน้าที่ของคนที่ดีในอาชีพอาจไม่ใช่คนดีเสมอไปกล่าวได้ว่าเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมในข้อนี้อาริสโตเติลตัดสินว่าแพทย์ที่ทำหน้าที่ได้ไม่สมบูรณ์คือแพทย์ที่ไม่ดีไม่มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตน

ส่วนทรรศนะพระพรหมคุณาภรณ์การกระทำดังกล่าวนั้นเป็นการกระทำที่ผิดจากการดำเนินชีวิตการประกอบอาชีพขาดความรับผิดชอบและประกอบอาชีพโดยมีเจตนาที่เกิดจากอกุศลคือ โภคะ โภภอยากได้ผลตอบแทนจากการประกอบอาชีพแพทย์ เป็นการประกอบอาชีพโดยธรรมชาติคือการประกอบอาชีพโดยหวังผลเงินเป็นหลักมิใช่เป็นการประกอบอาชีพตามกฎธรรมชาติคือ การช่วยเหลือผู้ป่วย ไม่มีความสุขในการรักษาโดยธรรมชาติแต่มีความสุขในการประกอบอาชีพโดยหวังผลตอบแทน โดยทั่วไปแล้ววิญญูชนติเตียนผลจากการกระทำนั้น

กรณีที่ ๓ ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างกรณีที่มีคนสนใจเป็นจำนวนมากเรื่องของมารดาคนหนึ่งเข้าไปขโมยของที่ห้างแห่งหนึ่งซึ่งมารดาผู้นั้นไป ดักขโมยผ้าอ้อม นมผง และของใช้สำหรับเด็ก ต่อมาตำรวจจับหญิงสาวผู้นั้น ได้พบว่าเป็นหญิงสาวที่มีลูกยังเล็กอยู่พ่อของเด็กทิ้งไปตั้งแต่เด็กยังไม่เกิดในกรณีดังกล่าวนี้ผู้ตั้งข้อหาขโมยและถูกดำเนินคดีแต่คนส่วนใหญ่เห็นใจสงสารดังนี้เรื่องของคดีความ ค่าปรับ โฆษกสำนักงานตำรวจแห่งชาติจะเป็นคนดูแลช่วยเหลือ

เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมตามพระศนะของอาริสโตเติลในกรณีนี้ อาริสโตเติลเห็นว่าการกระทำผิดหรือการกระทำชั่วจะเกิดขึ้นโดยไม่เกี่ยวข้องกับปัญญาและเหตุผล เขาเห็นว่า มีข้อผิดพลาดทางปัญญาไม่เกี่ยวข้องกับความตั้งใจและเจตนาแต่ใน ที่นี้มีข้อผิดพลาดทางศีลธรรมซึ่งมีเจตนาเกี่ยวข้องด้วยการกระทำดังกล่าวเกิดจากความปรารถนาที่เป็นไปในทางที่ผิด วิถีทางที่ผิดแต่อีกส่วนหนึ่งอาริสโตเติลได้กล่าวว่าคุณคนผู้กระทำผิดด้วยความโง่เขลา ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์เมื่อผลของการกระทำนั้นเกิดขึ้นเขาควรได้รับความสงสารและควรได้รับการให้อภัยในสิ่งที่ได้กระทำ

ส่วนเกณฑ์ตัดสินจริยธรรม ตามพระศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ เมื่อกล่าวถึงเกณฑ์หลักแล้วการกระทำนั้นเกิดจากการกระทำเกิดจากความอยากได้ความโลภ จึงกล่าวได้ว่าเกิดจากเจตนาที่เป็นอกุศล ตัดสินได้ว่าเป็นการกระทำที่ผิดหรือ ชั่วแต่เมื่อกล่าวถึงเกณฑ์รองหรือเกณฑ์ร่วมนั้นการกระทำดังกล่าวเป็นไปเพื่อความอยู่รอดของลูกตนจึงมีความจำเป็นต้องการทำการดังกล่าวบุคคลทั่วไปหรือวิญญูชนเกิดความเมตตา กรุณาสงสารดังนั้น ความผิดทางศีลธรรมที่บุคคลในสังคมมองก็ถูกให้อภัย ส่วนความผิดทางด้านกฎหมายก็ตั้ง องค์ดำเนินไปตามปกติ

เราจะเห็นได้ว่าเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของทั้ง ๒ ท่านมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ เมื่อมีการกระทำที่ตัดสินได้ว่าการกระทำนั้นเกิดจากความจำเป็น ทั้ง ๒ ท่านมีเกณฑ์ตัดสินที่เกิดจากความสงสารการให้อภัย และเกิดจากการมีเมตตา กรุณา สงสาร ประกอบ เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมทั้ง ๒ พระศนะ

ผู้วิจัยเห็นว่าแนวคิดและเกณฑ์ตัดสินของทั้ง ๒ พระศนะหรือแม้แต่บุคคลที่มีความรู้ความสามารถบุคคลสำคัญที่เสนอแนวคิดในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ให้เป็นไปตามปกติให้เป็นคนดี แน่แน่นอนทุกแนวคิดปฏิบัติเสถียรความชั่วแต่ในเมื่อสังคมยังมีความขัดแย้งทางความคิด การกระทำและบุคคลยังขาดซึ่งจริยธรรมอยู่สังคมก็ดำเนินไปในทางที่ผิด

แต่เมื่อใดบุคคลทั้งหม่ายเข้าใจถึงหลักคุณธรรมจริยธรรมแล้วสังคมก็มีความสุขสงบ
ปราศจากความชั่ว

บทที่ ๕

สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของอาริสโตเติลกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ผู้วิจัยได้สรุปสาระสำคัญที่ได้ศึกษาโดยแบ่งเป็นหัวข้อต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

- ๕.๑ ความดีสูงสุดหรือจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์
- ๕.๒ คุณธรรมศีลธรรม
- ๕.๓ คุณค่าทางจริยธรรม
- ๕.๔ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมโดยดูจากการกระทำหรือเจตนา
- ๕.๕ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมตามหลักมัชฌิมกับหลักความสันโดษ

๕.๑ ความดีสูงสุดหรือจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์

ในจริยธรรมของอาริสโตเติลนั้นเน้นจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์อยู่ที่ความสุขส่วนในจริยธรรมตามทรรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ ให้ความสำคัญของจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์คือ เน้นถึงสภาพความสุขที่เรียกว่า “นิพพาน” นิพพานจึงเป็นความสุขสูงสุด สำหรับอาริสโตเติลนั้นเรียกว่า Eudaimonia ซึ่งเป็นผลมาจากการกระทำตามหน้าที่ของมนุษย์โดยการไตร่ตรอง ไคร่ครวญ พินิจพิจารณาด้วยเหตุผลจึงเป็นความสุขสมบูรณ์ เป็นความสุขทางจิต เช่นเดียวกับทรรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ที่ให้ความสำคัญแก่ความสุขทางจิต โดยเฉพาะความสุขในสภาวะนิพพาน จิตบุคคลที่เข้าถึงจะมีสภาพจิตที่ สงบ เย็น คับสนิทใจไร้กังวล ปราศจากกิเลส กรรมวิบากที่ส่งผลเป็นทุกข์โทษของชีวิต ไม่ถือมั่น ในอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ความสุขที่แท้จริงจึงเกิดขึ้น ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่งและนิพพานว่างอย่างยิ่ง ทั้ง ๒ ทรรศนะนี้ได้เสนออุปกรณ์ที่มีสมรรถนะจะสามารถบ่งบอกถึงความสุขทางจิตใจได้ นั่นคือ “ปัญญา” ความสุขและปัญญาจะสอดคล้องเกี่ยวโยงสัมพันธ์กัน กล่าวคือ ถ้ามีความสุขพื้นฐานแล้ว กิจกรรมทางปัญญาจะเกิดขึ้นไปอย่างรวดเร็ว และถ้าปราศจาก

ความสุขขั้นพื้นฐานกิจกรรมทางปัญญาจะไม่เป็นไปโดยราบรื่น ทรศนะเรื่องความสุขของ ทั้ง ๒ ทรศนะยังสามารถแบ่งออกแบบ ๓ ระดับ

ระดับความสุข ของอาริสโตเติล ๑. ความดีหรือความสุข สามัญทั่วไปได้แก่ การกระทำที่มุ่งความบันเทิงเริงรมณ์ สนุกสนาน ที่สัตว์อื่นก็สามารถมีได้ เรียกว่าความสุข แบบสัตว์ ๒. ความดีหรือความสุขของคนมีรสนิยมสูงกว่าสามัญชนทั่วไป ได้แก่ความสุขที่เกิดจากวิถีการเมือง ชีวิตที่ต้องการความร่ำรวย เกียรติ ชื่อเสียง เป็นความสุขแบบมนุษย์ ๓. ความดีหรือความสุขของบุคคลที่มีวิถีทางปัญญาและสามารถจะรับรู้ได้ด้วยตนเองเกิดจาก กิจกรรมทางปัญญาที่สอดคล้องกับคุณธรรมที่สมบูรณ์หรือที่อาริสโตเติล กล่าวว่าความสุข แบบเทพ ส่วนทรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์นี้ แบ่งระดับตามพุทธจริยศาสตร์ คือ ๑. กามสุข ได้แก่ความสุข เนื่องด้วยกามเป็นความสุข ทางผัสสะที่ต้องอิงอาศัยวัตถุ เช่น ความสุขจากการ กิน ดื่ม เที่ยว ความสุขเช่นนี้ ถือว่าเป็นความสุข เนื่องด้วยกาม พระพรหมคุณาภรณ์จัดให้ ความสุขขั้นนี้อยู่ในระดับศีล ๒. ฌานสุข ได้แก่ ความสุขด้วย ฌานหรือสมาธิ ไม่อิงอาศัยวัตถุเป็นความสุขทางจิต โดยการบำเพ็ญเพียรทางจิต จัดอยู่ใน ระดับ สมาธิ ๓. นิพพานสุข ได้แก่ ความสุขเนื่องด้วยนิพพานอันหมา ยถึงการดับตัณหา หรือดับทุกข์ได้ ซึ่งมีปัญญาเห็นแจ้งจริงในสิ่งทั้งหลาย ยความสุขขั้นนิพพานนี้จัดอยู่ในระดับ ปัญญา

ผู้วิจัยเห็นว่าความสุขนั้นมีระดับ ของความสุขโดยวัตถุหรือความสุขพื้นฐานด้ ว วัตถุความสุขทางปัญญาและความสุขทางจิตใจเป็นความสุขระดับสูงสุดโดยไม่ต้องอิงอาศัย วัตถุอื่นใดภายนอกแต่ขึ้นอยู่กับสภาวะของจิตที่นิ่งสงบหรือสภาวะที่จิตมีความสมบูรณ์ที่สุด ส่วนลักษณะที่มีความแตกต่างกันคือ ความสุขของอาริสโตเติลเกิดจากการกระทำตามหน้าที่ เช่น กิจกรรมการต่อเรือ นายช่างผู้ต่อเรือต้องมีความรู้ในวิธีต่อเรือ และต่อเรือได้ดี ก่อให้เกิดความสุขทางใจแก่ตนเองและผู้อื่น ส่วนทรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์นั้น ความสุขเกิดจากเจตนา หรือกรรม การกระทำที่เกิดจากจิตใจที่เป็นกุศลดับทุกข์ และดับ อวิชชาโดยสิ้นเชิง เป็นอิสระโดยสมบูรณ์ เกิดความสะอาด สว่าง สงบ บุคคลผู้เข้าถึงความ สุขลักษณะนี้อันเป็นนิพ พานสุข บุคคลผู้นี้ได้ชื่อว่า พ ระอรหันต์ หรือเรียกว่าพระอริยะ ผู้ ห่างไกลจากกิเลส

๕.๒ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมโดยพิจารณาตามหลักคุณธรรมศีลธรรม

อริสโตเติลกล่าว ถึงคุณธรรม ศีลธรรมว่าเป็นหลักความประพฤติที่แสดงถึงคุณลักษณะของอุปนิสัยที่ดีโดยการเลือกกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างพอดี และกระทำสิ่งนั้น ๆ โดยความรู้และความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ก่อนและกระทำบ่อย ๆ จนกลายเป็นนิสัย โดยการพยายามฝึกอบรม มิฉะนั้นคุณธรรมจะไม่เกิด ในจิตใจของมนุษย์ คุณธรรมจะต้องเกิดขึ้นต่อเมื่อมีการ ลงมือปฏิบัติและศึกษา ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับคุณธรรม ศีลธรรมตามทฤษฎีของพระพรหมคุณาภรณ์ที่กล่าวว่า การที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับคุณธรรม ศีลธรรมนั้น จะต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่อง “กรรม” หรือการกระทำเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากเจตนาไม่ว่าจะเป็น กรรมดี หรือกรรมชั่วย่อมมีผลจากเจตนาทั้งสิ้น ในทางพระพุทธศาสนากล่าวว่า กรรมสามารถเกิดขึ้นได้ ๓ ทาง คือ ทางกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม หรือกรรม ที่เกิดจากการกระทำทางกาย การกระทำทางวาจา และการกระทำที่เกิดทางใจ การกระทำนั้นจะต้องประกอบด้วยกุศลและอกุศล ฝ่ายกุศลนั้นเป็นการกระทำหรือเป็น กรรมดี ส่วนอกุศลนั้นอยู่ใน กรรมชั่ว ได้แก่ ความโลภ โกรธ หลง ซึ่งตรงข้ามกับกรรมดีคือกุศลไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง สิ่งต่าง ๆ ทั้งหมดเหล่านี้มนุษย์จะต้องมีการศึกษา เรียนรู้ ทำความเข้าใจ ฝึกฝน อบรม พัฒนา มนุษย์ที่ฝึกฝน ศึกษาหรือพัฒนาแล้ว เชื่อว่าเป็นสัตว์ประเสริฐ ทั้ง ๒ ทฤษฎีนี้ให้ความสำคัญกับการกระทำที่เกิดจากการศึกษา อบรม ฝึกฝน และพัฒนาอันทำให้เกิดคุณธรรม ศีลธรรมในตัวของผู้คนเอง ลักษณะที่มีความแตกต่างกันนั้นคุณธรรม ศีลธรรมของอริสโตเติล ไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดของคุณธรรมทางจิต ใจกล่าวคือ อริสโตเติลให้เหตุผลและปัญญาเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์นั้น หมายความว่ามนุษย์จะทำตามเหตุผลและปัญญา ตามที่ตนเองได้ศึกษา อบรม ฝึกฝน ตามความพอดีของตน และตามหน้าที่ของตนเท่านั้น ซึ่งมีความแตกต่างกับทฤษฎีของพระพรหมคุณาภรณ์ที่มองลึกไปที่เจตนาที่เป็นกุศล เจตนาที่มาจาก จิตใจและสอนให้มนุษย์รู้จักธรรมประจำใจหรือธรรมของผู้ประเสริฐ สอนให้มนุษย์รู้จักมีความเมตตา รักใคร่ ประารถนาดีช่วยเหลือทุกคนประสบประโยชน์และความสุข กรุณา ความสงสาร ช่วยเหลือ ให้อภัยทุก การวางใจเป็นกลางมองทุกอย่างตามความเป็นจริง นอกจากนั้นยังสอนให้มนุษย์ รู้จักการให้ทานแบ่งปัน สงเคราะห์ ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจด้วยปิยวาจาที่น่าฟัง ไพเราะ สุภาพ

ช่วยเหลือบุคคลอื่นทั้งทางกายและใจวางตนเสมอต้นเสมอปลายทำให้สมานเข้ากับคนอื่น
ได้ง่ายร่วมสุขร่วมทุกข์แก้ปัญหาเพื่อทำประโยชน์สุขส่วนร่วม

๕.๓ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมโดยพิจารณาคุณค่าทางจริยธรรม

ในจริยธรรมของอาริสโตเติลค่าของจริยธรรม เช่น ความดี ความชั่ว เหล่านี้ล้วน
มีคุณค่าในตัวเองจึงมีลักษณะคล้าย ขคลังกับจริยธรรมตามทรรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์
เพราะความมีอยู่ของคุณค่าจริยธรรมนั้นเป็นสิ่งที่มิได้อยู่จริง ดี ชั่ว ในพุทธจริยศาสตร์ถือว่ามิ
อยู่ในการกระทำนั้น ๆ เช่น การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุศฺเทจ คิมฺสุรา
เมรัย สิ่งเหล่านี้ผิดมีผลเป็น นบาป (ชั่ว) ในตัวเองไม่ต้องอิงอาศัยบุคคลมองว่าการกระทำ
นั้น ๆ ชั่ว ดี ถูก ผิด มันย่อมบ่งบอกอยู่ในตัวอยู่แล้ว เช่นเดียวกับ บค่างาจริยธรรมของ
อาริสโตเติล ที่มีแนวคิดว่าคุณค่าสูงสุดเป็นสิ่งที่มิอยู่ในทุกศาสตร์ ทุกศิลป์ ทุกการกระทำ
การแสวงหาของมนุษย์มีจุดหมายเพื่อความดี มิใช่เป็นเครื่องมือที่มันจะพาไปเพื่อสิ่งอื่นมิต้อง
อิงอาศัยสิ่งอื่น ดังนั้น “ดี” หรือดีสูงสุดจึงเป็นสิ่งที่ควรแสวงหา คุณค่าทางจริยธรรมของทั้ง
๒ ทรรศนะเป็นบ่อเกิดจาก ธรรมชาตินิยมและ อรรถมนชาตินิยม ลักษณะที่เกิดจากธรรมชาติ
คือ เป็นสิ่งที่ปรากฏในธรรมชาติอยู่แล้วมนุษย์มิได้เป็นผู้กำหนด เช่น บุญ (ความดี)
หมายถึง เครื่อง ชำระตน ภาพที่น่าชื่นชม หรือดี ความสุข ชั่ว คือความทุกข์ กุศล
แปลว่า ฉลาด ชำนาญ สบาย ดิงาม ในพุทธจริยศาสตร์จึงนิยามแบบธรรม มชาติ และอธรรม
ชาตินิยมส่วนนี้ อาริสโตเติลนั้นเขากล่าวว่า ความดี คือ ความสุขเป็นค่าทางจริยธรรมด้วย
คำว่า “สุข” สุขเป็นค่าธรรมชาติมิใช่ค่าทางจริยะซึ่งเป็นลักษณะอรรถมนชาตินิ ยม แต่เขายัง
นิยามจริยธรรมว่า ดี คือ ดี และการกระทำต่าง ๆ ที่เป็นความสุขโต่งระหว่างความมาก
เกินไปและน้อยเกินไปคงไม่ต้องบอกว่าเป็นคุณธรรมฝ่ายใด มันมีค่าอยู่ในตัวอยู่แล้ว เช่น
ความสุรุษสุร่าย ความซึ้ง ลาด มันบ่งบอกถึงความชั่วอยู่นั้น เอง ทั้งนี้คุณค่าของความเป็น
มนุษย์นั้นเมื่อกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดไปแล้วจะต้องมีความรับผิดชอบในการกระทำ
นั้น ๆ หรือสิ่งที่มนุษย์แสดงถึงว่ามนุษย์มีเสรีภาพในการเลือกและรับผิดชอบในการกระทำ
ของมนุษย์เอง เช่นเดียวกับทรรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ เห็นว่าความเป็นบุคคลของ
มนุษย์มีสิทธิโดยธรรมชาติ เพราะบุคคลมีสิทธิที่จะกระทำสิ่งต่าง ๆ เท่าเทียมกัน การกระทำ

ของมนุษย์ที่มีคุณค่า จึงควรปฏิบัติและมีความรับผิดชอบในการกระทำของตนเองและ
รับผิดชอบต่อผลของการกระทำต่อผู้อื่นด้วย

ผู้วิจัยเห็นว่าคุณค่าในการกระทำนี้อยู่ในตัวการกระทำเองทุก ๆ การกระทำ
ไม่ว่าการกระทำนั้นจะเป็นการกระทำที่ดี หรือชั่ว ก็ตามย่อมมีคุณค่าในตัวถึงแม้ตัวเอง
พยายามหลอกบุคคลอื่นในการกระทำของตนเองได้แต่ความเป็นธรรมชาติของคุณค่าของการ
กระทำย่อมยังคงอยู่และยังคงอยู่กับตัวผู้กระทำเองเพราะตัวผู้กระทำเองย่อมรู้เจตนาหรือรู้ว่
การกระทำที่ตนเองทำนั้น ดี หรือชั่ว โดยธรรมชาติมนุษย์ทุกคนมีความรู้สึกนึกคิดในการ
กระทำที่ดีและยอมรับการกระทำของตนเองโดยการรับผิดชอบหรือรู้สึกผิดกับการกระทำนั้น
นี่ถือว่าเป็นคุณค่าทางจริยธรรมที่มีคุณค่ามากที่สุด

๕.๔ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมโดยดูจากการกระทำหรือเจตนา

ในจริยธรรมของอาริสโตเติลกล่าวถึงการเลือกใ คร่ครวญ ไตร่ตรองอย่าง
รอบคอบ การรับผิดชอบต่อและก ารยับยั้งในการกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ ยี่ไม่ว่าจะเป็นความดี
ความชั่ว ถูก ผิด ของมนุษย์ว่ามนุษย์สามารถควบคุมการกระทำต่าง ๆ ได้ โดยให้สมรรถ
พลทางด้านร่างกายและจิตใจรวมทั้งการใช้คุณธรรมเข้ามาประกอบสิ่งสำคัญที่สุดในการ
ควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์คือ ปัญญาและสมรรถพลที่มนุษย์มีอยู่หรือมีเพียงมนุษย์เท่านั้น
สัตว์อื่นมีไม่ได้เพราะปัญญา บางที่เรียกว่ามโนธรรม ซึ่งเป็นอินทรีย์ทางศีลธรรม อินทรีย์
พิเศษที่มนุษย์มีนี่ก็ออร์ปด้วยเหตุผลที่เกิดจากปัญญา ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับจริยธรรมตาม
ทฤษฎีของพระพรหมคุณาภรณ์ท่านกล่าวว่า การกระทำจะต้องใช้โยนิโสมนสิการ หรือการ
ใช้ปัญญา ความคิด พินิจพิจารณาก่อนกระทำเสมอ โดยการใคร่ครวญ ไตร่ตรองก่อน แล้ว
จึงทำการพิจารณาในสิ่งที่ดี ่องกระทำจะต้องเกิดจาก การเลือกเฟ้นนั้นเป็นสำคัญต่อการ
กระทำต่าง ๆ นอกจากการใช้ปัญญาพิจารณา บุคคลจะต้องไตร่ตรองดี วยปัญญาวินิจฉัยว่า
การกระทำนั้น เป็นความดีหรือค วามชั่ว พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวว่า มนุษย์ควรใช้ ปัญญา
พิจารณาหลักการมีเหตุผลกับตัวเอง ว่าควรทำอย่างไร ต่อเมื่อบุคคลนั้น ได้ใช้ปัญญา หรือ
มโนธรรมมาพิจารณาและจะต้องคำนึงว่าใช้กับการกระทำนั้นได้หรือไม่ และเมื่อกระทำกา ร
ต่าง ๆ และจะต้องคำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้นกับตนเองและต่อบุคคลอื่นด้วย บุคคลจะมีมโน
ธรรมหรือปัญญาได้นั้นจะต้องมีสัมมาทิฏฐิ คือ ความเห็นถูก ซึ่งประกอบด้วยมรรคข้อแรก

ในมัชฌิมาปฏิปทาเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้คนมีปัญหา มีความรู้ มีความเข้าใจในการตัดสินใจ การกระทำใดควรทำหรือการกระทำใดไม่ควรทำสิ่งต่าง ๆ กล่าวคือเมื่อมนุษย์เลือกกระทำการหนึ่ง ๆ โดยใช้ปัญญาตัดสินใจจะช่วยให้นุษย์เข้าใจว่าอะไรดี อะไรชั่ว ปัญญาเป็นสิ่งที่สำคัญในฐานะที่มนุษย์ใช้ประกอบในมโนธรรม แล้วปฏิบัติตามที่ตนเองเลือกกระทำ

มโนธรรมในตัวมนุษย์ ที่เป็นสมรรถพลพิเศษคือ ปัญญา ในทรรศนะของ อาริสโตเติลจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกับจริยธรรมตามทรรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ซึ่งเป็น นักปราชญ์คนสำคัญทางพระพุทธศาสนา

ดังนั้นเกณฑ์ตัดสินจริยธรรม ว่าอะไรคือความดี ความชั่ว ประการแรกให้ พิจารณาว่า การกระทำ นั้นเกิดจาก กุศลมูล หรือ อกุศลมูล แม้ว่าชื่อของกุศลมูล (อโลภะ อโทสะ อโมหะ) จะฟังดูเชิงลบ (ปฏิเสธ) แต่การแสดงตัวอาจเป็นไปได้ ทั้งลบและ บวก ถ้าความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง อาจแสดงตัวในเชิงปฏิเสธ (เชิงลบ) คือผลักดันให้ เราดเว้นไม่กระทำชั่ว และชักนำให้เราทำดีได้ (เชิงบวก) ส่วนอกุศล คือ โลภ โกรธ หลง เป็นชื่อในแง่บวก แต่ก็ไม่จำเป็นจะต้องแสดงออกเชิงบวก อาจแสดงออกเชิงปฏิเสธ (ลบ) เช่น โลภชักนำให้เรากระทำชั่ว ในแง่ลบ ก็คือ โลภ ชักนำเราไม่ให้ทำดี (เฉย ๆ) ก็ได้ ดังนั้น การทำชั่วจึงเกิดจาก การกระทำชั่ว และไม่กระทำดี นั่นเอง การกระทำดังกล่าว เกิดจาก โลภ โกรธ หลง คือ อกุศลมูล

อย่างไรก็ดี ตามทรรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ เรียกการกระทำที่เกิดจากกุศล มูลว่าดีและเรียกการกระทำที่เกิดจากอกุศลมูลว่าชั่ว ในส่วนความ ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ได้ชื่อว่ากุศลมูลเพราะตัวเจตสิกเหล่านี้แต่ละตัวโดยตัวมันเอง เป็นความดีอยู่แล้ว ความดีเป็น คุณสมบัติที่มีอยู่จริงในเจตสิกเหล่านี้ เมื่อเจตสิกเหล่านี้ผลักดันให้เกิดการกระทำ การกระทำ นั้นจึงพลอยดีไปด้วย เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมจะต้องมองถึงองค์ประกอบและสถานการณ์ ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นด้วยเราก็ไม่สามารถที่จะนำเองเกณฑ์ตัดสินหลักมาตัดสินอย่างเดียวไม่ได้ จะต้องนำเกณฑ์ตัดสินรองมาเป็นเกณฑ์ประกอบด้วย

๕.๕ เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมตามหลักมัชฌิมกับหลักความสันโดษ

ผู้วิจัยเห็นว่าบุคคลผู้ใดจะกระทำอะไรได้อย่างพอดี ๆ ไม่มากเกินไปไม่น้อยเกินไป บุคคลจะต้องฝึกฝนปฏิบัติตนให้เกิดความเข้าใจแจ่มแจ้งและมีความรอบรู้ในเรื่องนั้น ๆ ก่อนเพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดการกระทำที่ผิดพลาด และปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง สมบูรณ์มีจิตใจที่สงบมั่นคงไม่หวั่นไหวเอนเอียงหรือ อมีการกระทำที่ปกติสุข อย่างแท้จริงทั้งทางกาย วาจา และจิตใจ จะต้องทำจิตใจให้เข้มแข็ง และเข้าใจในสิ่งที่ตนเองปฏิบัติอย่างถูกต้อง ความพอดีจึงจะเกิดขึ้นในชีวิตและจิตใจของบุคคลนั้น แม้อาริสโตเติลไม่ได้แจกแจงคุณลักษณะขององค์ประกอบแห่งทางสายกลาง อย่างละเอียดกว่า จริยธรรมตามพระศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ แต่ก็ได้เสนอแนวคิดที่จะทำให้มนุษย์มีความเข้าใจในการดำเนินชีวิตของตนเองเพื่อให้เกิดความพอดีไม่ให้ปฏิบัติในสิ่งที่เป็นสุดโต่งคือไม่ให้ปฏิบัติในสิ่งที่มากเกินไปและน้อยเกินไปของการกระทำนั้น ๆ

ในพระศนะของอาริสโตเติลเกี่ยวกับหลักทางสายกลางหรือสภาวะพอประมาณคือ จุดกึ่งกลางระหว่างความมากเกินไปและน้อยเกินไป ดังนั้นความพอประมาณหรือทางสายกลางในแต่ละคนจึงไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับว่าตนจะกำหนดความพอดีของตนว่าตนเองมีความพอดีอยู่ตรงจุดกึ่งกลางใด แต่สำหรับบุคคลอื่นอาจจะมีความพอดีไม่เท่ากันเพราะความพอดีของบุคคลใดก็เป็นของบุคคลนั้นเมื่อเกิดความพอดีแก่ตนเองแล้วบุคคลนั้นก็เป็นบุคคลที่มีคุณธรรมและเป็นคนที่มีความสุขในการดำเนินชีวิตเพราะเป็นบุคคลที่ทำความดีเมื่อทำความดีก็มีความสุขส่วนในพระศนะของพระพรหมคุณาภรณ์กล่าวถึงหลักความสันโดษความยินดีในของของตน เท่าที่มีที่ได้ มีความสุขได้ง่ายในวัตถุน้อย ส่วนคนที่ไม่มีสันโดษนั้นความสุขอยู่กับสิ่งที่ยังมาไม่ ได้ สันโดษไม่ใช่เพื่อความสุข ความสุขเป็นผลพลอยได้จากความพอใจในสิ่งที่ตนมี มีแค่นั้นสุขแค่นั้น เกิดความพอดีในความสุขในสิ่งที่มีนี่คือทางสายกลาง ต่างจากคนที่ไม่มีสันโดษคือ มีเท่าไรก็ไม่พอดี อยากได้มากกว่าเมื่อได้ก็ไม่พอดีไม่มีความสุข อยากมีไปเรื่อย ๆ จึงกล่าวได้ว่าบุคคลเหล่านี้มีความสุขอยู่กับสิ่งที่ยังไม่ได้ ผู้วิจัยเองก็ให้ความสำคัญกับการดำเนินชีวิตว่าคนเราจะดำเนินชีวิตอย่างไรให้ กิดความพอดีและมีความคิดอยู่เสมอว่าเมื่อไรเราจะพอหรืออะไรจุดไหนจะต้องทำอย่างไรจึงจะถือว่าเป็นทางสายกลางหรือเกิดความพอดีกับชีวิตของตนเมื่อเราคิดดี ๆ เราก็สามารถหาจุดกึ่งกลางหรือสิ่งดี ๆ ให้กับตัวเองได้เหมือนดังที่อาริสโตเติลกล่าวว่า ความพอดีของแต่ละคนขึ้นอยู่กับ

กับคน ๆ นั้นเป็นผู้กำหนดความพอดีนั่นเอง ในลักษณะเดียวกันการศึกษาทางสายกลางของพระพุทธศาสนาเป็นเป้าหมายหรือแนวทางให้คนหรือมนุษย์ทั้งหลายไม่ต้องคิดหรือกำหนดการกระทำที่ก่อให้เกิดความพอดิ หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาจะมีข้อปฏิบัติตายตัวอยู่แล้ว

ทางสายกลางตามหลักพระพุทธศาสนานั้นเป็นทางที่มีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนและมีความแน่นอนตายตัวโดยไม่มีการขยับเขยื้อนไปให้ได้ครึ่งหนึ่งของการกระทำต่าง ๆ ไม่ได้แบ่งออกเป็นสองฝ่ายเหมือนของอริสโตเติล ทางที่นำไปสู่จุดมุ่งหมายปลายทางนั้นพอเหมาะพอดิที่จะให้ผลตามเป้าหมายนั้นคือ อทางสายกลางหรือ หลักมัชฌิมาปฏิปทา เปรียบเสมือนการยิงลูกศรหรือยิงปืนพุ่งสู่จุดที่เป็นเป้า ความเป็นกลางคือการที่ยิงตรงพอดิ จะเห็นได้ว่าทางสายกลางตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา มีจุดหมายจุดเดียวและเป็นจุดกลางที่แน่นอน คือความดับทุกข์หรือภาวะหลุดพ้นเป็นอิสระไร้ปัญหา มรรคคือระบบความคิดและการกระทำที่ตรงจุดพอดิพอเหมาะ ผลสำเร็จตามเป้าคือความดับทุกข์จึงเป็นทางสายกลาง ดังนั้นความแตกต่างของหลักทางสายกลางทั้งสองแนวคิดนี้คือ จุดมุ่งหมายที่ชัดเจนของทางสายกลางของมัชฌิมาปฏิปทา กับทางสายกลางที่เกิดจากการประพฤติปฏิบัติให้เกิด ความพอดิ โดยปฏิบัติไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป แต่ละการกระทำของมนุษย์โดยกระทำจากการฝึกฝนให้เกิดความชำนาญของหลักมัชฌิมา

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การวิจัยเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมตามทฤษฎีอริสโตเติลกับพระพรหมคุณาภรณ์ ผู้วิจัยมีแนวคิดหรือข้อคิดเห็นในเรื่องของความสุขที่ทั้ง ๒ ท่านได้กล่าวไว้ว่าอริสโตเติลกล่าวว่าความสุขที่เกิดจากการใช้ปัญญาเป็นความสุขที่รับรู้ได้ด้วยตนเอง ในข้อนี้อริสโตเติลไม่ได้อธิบายการเข้าถึงความสุขประเภทนี้ไว้ดังนั้นผู้ที่ต้องการจะเข้าถึงก็เข้าถึงได้ยาก ส่วนนิพพานสุขคือ ความสุขที่เกิดจากสภาวะนิพพานที่บุคคลทางพระพุทธศาสนาไม่มีใครปฏิเสธว่าเป็นความสุขที่สูงสุด ผู้วิจัยเห็นว่าเมื่อเราไม่สามารถที่จะอธิบายได้ว่าความสุขนั้นมีลักษณะอย่างไรเราก็ไม่สามารถที่จะเข้าถึงความสุขนั้นได้และความสุขประเภทนี้ก็ไม่สามารถพิสูจน์ให้บุคคลอื่นรู้ได้ว่าสภาวะนิพพานนั้นมีอยู่จริง และกรณีนี้ยังมีความขัดแย้งกับ

หลักธรรมอนัตตาคือความเป็นของไม่เที่ยงดังนั่นสิ่งต่าง ๆ ก็ไม่มีอยู่จริง ซึ่งแตกต่างกับ
 ทรศนะของอาริสโตเติลที่กล่าวว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีอยู่และเป็นจริงในโลกนี้เท่านั้น โลก
 อื่นไม่มี

ทรศนะเรื่องเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมโดยพิจารณาคุณธรรมศีลธรรมอาริสโตเติล
 ให้ความสำคัญกับหลักมัชฌิม หรือทางสายกลางมากเกินไปข้อนี้ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นเรื่องที่น่า
 พิจารณาอย่างยิ่งเพราะเป็นหลักที่บุคคลคนนั้นเป็นคนตัดสินการกระทำของตนเองว่าเกิด
 ความพอดีหรือไม่คนเรามากที่จะ คิดและตัดสินเข้าข้างตนเองเสมอว่าการกระทำที่เรากระทำ
 นั้นเป็นความพอดีแล้วและเหมาะสมแล้วแต่บุคคลอื่นอาจจะไม่คิดอย่างนั้นก็ได้อย่าง
 เช่น ยามมีศึกสงครามผู้คนมากมายพยายามช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งไปเป็นอาสาสมัคร
 ในการช่วยรบ ทั้งเป็นผู้สนับสนุนทางการเงิน เป็นผู้เข้าไปช่วยในการประกอบอาหาร
 แต่บางคนคิดว่าตนเองควรที่จะอยู่เฉยเพราะคิดว่าตนเองไม่สามารถที่จะช่วยอะไรได้บุคคล
 คนนั้นถือว่าเป็นทางสายกลางของตนแล้วเพราะคิดว่าเมื่อเข้า ไปช่วยแล้วจะทำให้ตนเอง
 เดือดร้อนเมื่อตนเองเดือดร้อนเมื่อตนเองเดือดร้อนก็ส่งผลไม่ดี บุคคลนั้นก็ เลยอยู่เฉยโดย
 ไม่ช่วยอะไรเลย ส่วนทรศนะของพระพรหมคุณภรณ์กล่าวไว้อย่างชัดเจนคือให้มนุษย์
 ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือศีล สมาธิและปัญญา ตามที่ได้กล่าวไว้แล้ว ในทรศนะที่
 ผู้วิจัยเห็นด้วยกับเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของทั้ง ๒ ท่านมากที่สุดนั้นเห็นจะเป็นเกณฑ์ตัดสิน
 จริยธรรมที่ประกอบด้วยเจตนาอาริสโตเติลยึดการกระทำที่เกิดจากการจงใจและไม่จงใจเป็น
 หลักในการตัดสินการกระทำว่าการกระทำนั้นดีหรือชั่ว ส่วนพระพรหมคุณภรณ์พิจารณา
 จากเจตนาที่เป็นกุศลและอกุศลเป็นเกณฑ์ตัดสินหลัก และนำเกณฑ์รองคือพิจารณาการ
 ขอมรับของวิญญูชนว่าการกระทำนั้นเป็นการกระทำที่วิญญูชนยอมรับหรือไม่เป็นเกณฑ์
 ตัดสินว่าการกระทำนั้นดีหรือชั่ว

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ผู้ที่ศึกษาทางด้านจริยธรรมผู้วิจัยมีความคิดเห็น ว่าอีกหลายประเด็นที่น่าสนใจ
 ในการจัดทำวิทยานิพนธ์ผู้วิจัยขอตั้งเป็นหัวข้อดังนี้

๕.๒.๑ การศึกษาวิเคราะห์จริยธรรมทางด้านความรับผิดชอบต่อการ
 กระทำทางการเมือง

๕.๒.๒ การศึกษาความเป็นไปได้ในการใช้กฎจริยธรรมเหนือกฎหมาย

๕.๒.๓ การเปรียบเทียบจริยธรรมตะวันตกกับตะวันออก

๕.๒.๔ การศึกษาวิเคราะห์จิตสำนึกในการนำจริยธรรมไปใช้ใน สังคม

ปัจจุบัน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

(๑) พระไตรปิฎก

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
 มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ,
 ๒๕๓๕.

(๒) หนังสือ

พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต). พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสถานจุฬาลงกรณ
 มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.
 พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **ธรรมนุญชีวิตพุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม**. พิมพ์ครั้งที่
 ที่ ๖๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

Aristotle. **Nicomachean Ethics**. Oxford University Press, 1925.

Wheelright. **Aristotle**. New York : The book-Merrill Company. Inc., 1951.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

จ้านงศ์ ทองประเสริฐ. **ปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ**. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระ
 บรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์, ๒๕๓๓.

- _____. **ปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ**. กรุงเทพมหานคร : แพร่วิทยา, ๒๕๑๔,
จักรสิน พิเศษสาทร. **ทฤษฎีและนักปรัชญา การศึกษาตะวันตก**. กรุงเทพมหานคร : ดำรง
การพิมพ์, ๒๕๒๑.
- ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์. **จริยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง ,
๒๕๕๐.
- ชเอิญศรี อิศรางกูร ณ อยุธยา . **ปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ** , กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยรามคำแหง เอส. เอ็ม. เอ็ม. ม.ป.ป.
- ดัมบลิท ที สเตซ . **ปรัชญากรีก**. แปลโดย ปรีชา ช้างขวัญยืน . กรุงเทพมหานคร : ไทย
วัฒนาพานิช, ๒๕๑๔.
- บุญมี แทนแก้ว และคณะ. **ปรัชญาเบื้องต้นทั่วไป**. กรุงเทพมหานคร : ห.จ.ก. ชนะการ
พิมพ์, ๒๕๓๕.
- _____. **ปรัชญาฝ่ายบูรพทิศ**. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะ
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, ๒๕๒๗.
- ปรีชา ช้างขวัญยืน น. **ปรัชญากรีก**. แปลจาก A Critical History of Green Philosophy,
กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. บริษัท
สำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิชจำกัด, ๒๕๑๔.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **ธรรมนุญชีวิตพุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม**. พิมพ์ครั้งที่
ที่ ๓๕๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**.
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.
- _____. **กรรมตามนัยแห่งพุทธธรรม** . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ ,
๒๕๓๓.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ฐมมจิตโต). **พุทธศาสนากับปรัชญา** . กรุงเทพมหานคร :
บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓.
- พระราชวรมุนี (ประยูร ฐมมจิตโต). **ปรัชญากรีก : ป่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก** .
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๒.

- _____ .รากฐานพุทธจริยศาสตร์ทางสังคมเพื่อสังคมไทยร่วมสมัย . แปลจาก Foundation of Buddhist Ethics for contemporary Thai Society. โดย วีระ สมบูรณ์ . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เทียนวรรณ, ๒๕๒๘.
- พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต) . พุทธธรรม . กรุงเทพมหานคร : ธรรมสถานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต) . ปรัชญากรีกบ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๐.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) . ไตรลักษณ์ . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗.
- _____ . ทำอย่างไรให้งานประมาณกับความสุข. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : หจก. เอมี เทรดคิง, ๒๕๔๔.
- _____ . ธรรมะกับการทำงาน. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : หจก. เอมี เทรดคิง, ๒๕๔๘.
- _____ . พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- _____ . พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : หจก. เอมี เทรดคิง, ๒๕๔๓.
- พินิจ รัตนกุล . รวมบทความปรัชญา . กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , ๒๕๑๗.
- ไพฑูรย์ พัฒนาใหญ่ยิ่ง และคณะ. จริยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๑.
- ภัทรพร สิริกาญจน์. รวมบทความทางปรัชญาศาสนา สาขาปรัชญา คณะศิลปศาสตร์. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ม.ม.ป.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ -ไทย, กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๒.
- วศิน อินทสระ. จริยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๒๕.
- วิทย์ วิศทเวศย์. จริยศาสตร์เบื้องต้น มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๐.

_____ . **ปรัชญาทั่วไป มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต** กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์ อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๕.

ส. ศิวรักษ์. **ก้าวแรกของปรัชญาฝรั่ง**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๖.

สมภาร พรหมทา. **พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : สารมวลดจจำกัด, ๒๕๓๕.

สีวลี ศิริไถ. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ จริยธรรมและตัดสินปัญหาจริยธรรมทางการแพทย์ในสมัยปัจจุบัน** . (รายงานการวิจัยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ), ๒๕๒๙,

สุเชาวน์ พลอยชุม. **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๑

อริเทพ ผาธา. **เอกสารประกอบการสอนรายวิชาพุทธปรัชญาเถรวาท**. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

(๒) วิทยานิพนธ์

พระมนตรี สุปุตุติโก (บุตรดี). **การศึกษาเปรียบเทียบจริยศาสตร์ของอาริสโตเติลกับพุทธจริยศาสตร์**. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. มหาบัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระมหากันต์ วฑุฒนวิโส. **การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมในจริยศาสตร์ของค้ำานท์กับในพุทธจริยศาสตร์ตามทรรศนะพระเทพเวที (ประยูทธ์ ปยุตโต)**. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** . บัณฑิตวิทยาลัย มหา จุฬาลงกร ณาช วิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน (ผาธา). **การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องประโยชน์ในพุทธปรัชญาเถรวาท**. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** . บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระมหาอภินันท์ อภินนุโท (ภาคสุโพธิ์). การศึกษาวิเคราะห์มัชฌิมาปฏิปทาในพุทธปรัชญา
 เถรวาทกับทางสายกลางของอาริสโตเติล, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.
 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
 เพ็ญชื่น สุวรรณวงศ์. ประเด็นจริยธรรมในการดูแลรักษาผู้ป่วยเด็กที่สนใจจริยศาสตร์
 ตะวันตก พุทธจริยศาสตร์ และการปฏิบัติในสังคมไทย. วิทยานิพนธ์อักษร
 ศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.

๒. ภาษาอังกฤษ

(I) Books

- Aristotle. **Politics (Politica)**. 1253a, translated by Benjamin Jowett. in Great Books of the western world, Vol.9.
- James B, Wibur and Harold J. Allen. **The Worlds do Plato and Aristotle**. United States of American : American Book Company, 1962.
- J.O. Urmson. **Aristotle's Ethics**. Oxford : Basil Blackwell Inc., 1988.
- Mary Hesse, **"History of Ethics."** Encyclopedia of Philosophy III, 1967.
- Richard Mceon. **The Basic Work of Aristotle**. New York : Random House, 1941.
- Sahakian, William S. **History of Philosophy**. New York : BANES AND NOBLE BOOBS, 1968.
- Samuel Enoch Stumpf. **Philosophy : History and Problems**. The United States of America : Mc Graw Hill, 1977.
- Sir David Ross. **Aristotle**. London : Methwen and Co.,Ltd. II New Fetter Lane, 1966.
- _____. **Foundation of Ethics**. London : Oxford University Press, 1963.
- Stumpf. S.E. **Elements of Philosophy. : An Introduction**. New York : McGraw-Hill Book company, 1970.
- W.D. Ross, **Aristotle : Nicomachean Ethics**. New York : Random House, 1941.

Wheeright. Aristotle : **The Mataphysics**. Book IX Good and Bad actualities and protencies, 1951.

Willaim S. Sahakian. **History of Philosophy**, The United States of America : Barnes and Noble Inc., 1968.

W.T. Jones. **A History of Western Philosophy**. Harcourt. Brace and Company Inc., 1952.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นายอมรเทพ หวังแก้ว
เกิด	วันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๖
ภูมิลำเนา	๓๗/๔ ต.ทุ่งใหญ่ อ.ทุ่งใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช
การศึกษา	ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง โรงเรียนพณิชยการสยาม ปริญญาตรี บริหารธุรกิจ (การตลาด) มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต
การทำงาน	อาจารย์ประจำโรงเรียนพณิชยการสยาม สายการตลาด เป็นพิธีกร วิทยากร อบรม สัมมนา ในและนอกสถานที่ศึกษา
ผ่านการอบรม	การพัฒนาองค์กรเพื่อการเปลี่ยนแปลง การพัฒนาประสิทธิภาพการทำงาน การพัฒนาหลักสูตรอาชีวศึกษา การพัฒนาการเรียนการสอนแบบบูรณาการ
ที่อยู่ปัจจุบัน	๗๒ ถ.จรัญสนิทวงศ์ แขวงบางยี่ขัน เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐ โทร ๐๘๕ - ๐๗๐๕๖๐๔